

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SAĞ VE SOL KEMALİST YAKLAŞIMLARIN
ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ Beyza KARAOĞLAN

MALATYA- 2023

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

SAĞ VE SOL KEMALİST YAKLAŞIMLARIN ANALİZİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Beyza KARAOĞLAN

**Danışman
Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ**

MALATYA- 2023

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ‘**Sağ ve Sol Kemalist Yaklaşımların Analizi**’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Beyza KARAOĞLAN

ÖNSÖZ

Atatürk, hem milli mücadeleyi örgütleyerek Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasına yol gösteren bir asker olarak hem de zafer sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olarak Türk siyasal hayatında çok önemli bir özne olmuştur. Atatürk'ün düşünce, eylem ve söylemlerinden üretilen Kemâlizm ideolojisi, Türk siyasal hayatının neredeyse her döneminde farklı yorumlara sahip olmuş ve her zaman tartışılan bir kaynak olmuştur. Atatürk'ün vefat etmesi, yaptığı devrimin ideolojisinin tam olarak oluşturulamamasına neden olmuş, ideolojisine vefatından sonra yapılan eklemeler zaman zaman Kemâlizm'in doğasına aykırılıklar teşkil etmiştir. Bu çalışmada Kemâlizm, doğduğu ilk andan itibaren günümüzde sahip olduğu yer ve anlama kadar objektif bir bakış açısıyla incelenmiş, sağ ve sol kesimde yer alan yorumları karşılaştırmalı analiz yapılarak açıklanmıştır.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca her aşamada benden desteğini ve tecrübesini esirgemeyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ'a teşekkürlerimi sunarım. Ders yılım ve tez sürecim boyunca zaman zaman ihmâl etmek mecburiyetinde kaldığım evladım Yusuf Ali KARAOĞLAN'a ve desteğini benden esirgemeyen aileme de teşekkürlerimi sunarım.

Beyza KARAOĞLAN

SAĞ VE SOL KEMALİST YAKLAŞIMLARIN ANALİZİ

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olarak kabul edilen Kemâlizm, millî mücadeleyi örgütleyen ve sonrasında da Kurtuluş zaferiyle Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Kemâl Atatürk'ün isminden gelmektedir. Atatürk'ün fikir, söylem ve eylemlerinden oluşan Kemâlizm, Atatürk'ün Türk devrimine bir ideoloji arayışında olmaması nedeniyle büyük ölçüde vefatından sonra cumhuriyet aydınları tarafından oluşturulmuş bir ideolojidir. Cumhuriyetin ilânından Atatürk'ün vefatına kadar yapılan tüm reformlar ve devrimler Kemâlizm ideolojisine dayandırılmıştır. Türk siyasi hayatının her döneminde Kemâlizm, tüm fraksiyonlar tarafından yorumlanmış ve sahiplenilmeye çalışılmıştır. Türk solunun Kemâlizm dozu yüksek seyrederken, milliyetçi sağ için Kemâlizm; Atatürk'ün hatırasına ve milliyetçilik ideolojisine sahip çıkmak anlamına gelmiş, merkez sağ içinse daha çok Atatürk'e atıfta bulunarak söylemlerinde yer vermek suretiyle düşük dozda seyretmiştir. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olarak kabul edilen Kemâlizm'in sağ ve sol fraksiyonlardaki yorumları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda Kemâlizm'in tek bir kesime mâl edilemeyeceği sonucuna varılmış ve Kemâlizm'in sağ ve sol anlamdaki yorumlarından daha fazla yorumu bulunduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemâlizm, Sağ ve Sol Kemâlizm, Atatürkçülük

ANALYSIS OF RIGHT AND LEFT KEMALIST APPROACHES

ABSTRACT

Kemalism, which is considered the founding ideology of the Republic of Turkey, comes from the name of Atatürk, who organized the national struggle and then founded the Republic of Turkey with the victory of Liberation. Kemalism, consisting of Atatürk's ideas, rhetoric and actions, is an ideology that was largely created by the republican intellectuals after his death, due to Atatürk's failure to seek an ideology for the Turkish revolution and his early death. All the reforms and revolutions carried out from the proclamation of the Republic until the death of Atatürk have been based on the ideology of Kemalism. Kemalism has been interpreted and tried to be adopted by all factions in every period of Turkish political life. While the dose of Kemalism of the Turkish left was very high, Kemalism for the nationalist right meant to protect the memory of Ataturk and the ideology of nationalism, and for the center-right it was at a low dose by referring more to Ataturk and giving place to his discourses. In this study, the interpretations of Kemalism, which is considered to be the founding ideology of the Republic of Turkey, in the right and left factions have been analyzed comparatively. In this context, it has been concluded that Kemalism cannot be cost to a single segment and it has been found that Kemalism has more interpretations than its interpretations in the right and left sense.

Key Words: Kemalism, Right and Left Kemalism, Kemalism

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Soruları	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi	4
2. İDEOLOJİ VE RESMÎ İDEOLOJİ KAVRAMI	5
2.1. Resmî İdeolojinin Ortaya Çıkışı ve Evrimi	8
2.2. Resmî İdeoloji ve Ulus-Devlet İlişkisi.....	9
3. TÜRKİYE’DE RESMÎ İDEOLOJİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK İLK GİRİŞİMLER.....	10
4. ADLANDIRMA SORUNU: KEMÂLİZM Mİ, ATATÜRKÇÜLÜK MÜ?	13
5. KEMÂLİZM KELİMESİNİN İLK KULLANIMI, ANLAMI VE BAĞLAMI.....	14
6. KEMÂLİZM’İ KAPSAMLI BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞTÜRME ÇABASI.....	16
6.1. Kadrocular	17
6.2. Tekin Alp	20
7. KEMÂLİZM’İN ETKİLENDİĞİ KAYNAKLAR.....	24
7.1. Batı Siyasi Düşüncesi	25
7.2. İttihatçılık.....	29
7.3. Ulusçuluk.....	32
7.4. Türk Devlet Geleneği.....	35
8. KEMALİZM: BİR İDEOLOJİ Mİ, BİR YÖNETİM GELENEĞİ Mİ?	38
9. BİR YÖNETİM GELENEĞİ OLARAK KEMALİZM	46

9.1. Kemalizm ve Devlet	46
9.2. Kemalizm ve Toplum	53
9.3. Kemalizm ve Birey	54
9.4. Kemalizm ve Ekonomi	57
9.5. Kemalizm ve Dış Politika	59
9.6. Kemalizm ve Modernleşme	61
9.7. Kemalizm ve Gelenek.....	64
9.8. Kemalizm ve Din	65
10. SOL VE SAĞ KEMALİZM	69
10.1. Ortaklıklar.....	77
10.2. Ayrılıklar.....	78
11. SAĞ VE SOLUN ÖTESİNDE KEMALİZMLER	80
11.1. 12 Eylül Atatürkçülüğü.....	80
11.2. Post-Kemalizm/Post-Post-Kemalizm	80
11.3. Neo-Kemalizm.....	84
12. RESMİ İDEOLOJİ’NİN TOPLUMSALLAŞMASI OLARAK KEMALİZM.....	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	92

1. GİRİŞ

Fransız İhtilâliyle tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımı, ulus-devletlerin doğmasına neden olmuştur. Çok uluslu devletler bu akımın etkisiyle dağılarak yerini tek uluslu devletlere bırakmıştır. Ulus-devletler meşruluklarını devlet kontrolünde oluşturdukları resmî ideolojilerine dayandırmışlardır. Dünyadaki diğer imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu da milliyetçilik akımına yenik düşerek dağılma sürecine girmiş, devleti dağılmaktan kurtarabilmek için dönemin aydınları birtakım fikir akımları, ideolojiler ileri sürmüştür. III. Selim ile başlayan modernleşme hareketlerini; II. Mahmut dönemi ıslahatları, 1839 Tanzimat Fermanı, 1876 yılında ilân edilen I. Meşrutiyet dönemi ve 1908 yılında ilân edilen II. Meşrutiyet dönemi izlemiş, her dönemde de temel kaygı ülkeyi Batı medeniyetine yaklaştırarak dağılmaktan kurtarmaya çalışmak olmuştur.

Tanzimat döneminde inşa edilmeye başlanan, Meşrutiyet döneminde ise daha kurumsal bir anlam kazanan Türk-İslâm sentezi şeklindeki resmî ideoloji taslağı, Cumhuriyet Dönemi ile son halini almıştır. Resmî ideolojinin cumhuriyet döneminde son hâlini almasının sebebi ise imparatorluğun yerini ulus-devletin alması olmuştur. Atatürk'ün önderliğinde inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti, miras aldığı Osmanlı Devleti'nin siyasi geleneğini Atatürk ilke ve inkılâpları ve devrimleri ile büyük ölçüde dönüştürmüş, bu dönüşümlerin bir kısmı Atatürk'ün sağlığında, büyük kısmı ise vefatından sonra oluşturulan 'Kemâlizm' ideolojisine dayandırılmıştır. İdeolojiye, Atatürk'ün ismine uygun şekilde 'Kemâlizm' adı verilmesinin nedeni büyük ölçüde Atatürk'ün görüş ve ilkelerinden oluşan bir düşünce sistemi olmasıdır.

Türkiye'de Kemâlizm'in yeri; Şeref Aykut'un 'Kemâlizm bir dindir' şeklindeki görüşüyle, merkez Sağın Kemâlizm'in yalnızca Atatürk'ün manevi hatırasıdır şeklindeki görüşü arasında hâlâ tartışılmaktadır. Kemâlizm, kimi çevrelerce Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi olarak kabul edilirken kimi çevrelerde ise hâlâ bir ideoloji olup olmadığı tartışılmaktadır. Kemâlizm adına yapılan bu ideoloji tartışması, Türkiye'de Kemâlizm'in sağ ve sol görüş arasında farklı yorumlarını üretmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Fransız devriminden sonra milliyetçilik akımının etkisiyle ortaya çıkan ulus-devletler meşruluklarını resmî ideolojilerine dayandırmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik akımından Osmanlı Devleti de nasibini almış ve dağılma dönemine girmiştir. Tanzimat Döneminden itibaren, devleti dağılmaktan kurtaracak yollar aranmış; dönemin aydınları tarafından bazı modernist reformlar gerçekleştirilmiş, Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük gibi bazı fikir akımları ileri sürülmüştür. Devleti kurtarmaya yönelik ideolojik girişimler temelde devleti kurtarmak amacı içerse de modernleşme teorisine de dayandırılmış ve bu yolda gelişmeler kaydedilmiştir. Ne yazık ki bu gelişmeler İmparatorluğu dağılmaktan kurtaramamış, imparatorluktaki son gayrimüslim azınlığın da ayrılması ve İttihat ve Terakki cemiyetinin de etkisiyle Türkçülük akımı resmî ideoloji oluşturma yönünde etkili olmuştur. Tanzimat dönemi ile oluşturulmaya başlanılan, II. Meşrutiyet Döneminde ise daha kurumsal bir yapı kazanan Türk-İslâm Sentezi ideolojisi, Cumhuriyetin ilânı ile son şeklini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet statüsünde olmuş ve rejimin yerleşmesinden sonra resmî ideoloji tam anlamıyla oluşturulmuştur. Yeni devlet için uygun görülen resmî ideoloji Kemâlizm olarak ilan edilmiştir. Cumhuriyet, II. Meşrutiyet döneminden miras aldığı Türk-İslâm sentezi ideolojisini keskin bir lâiklik ve Atatürk milliyetçiliği ekseninde yorumlayarak. Kemâlizm haline getirmiştir. Kemâlizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu önderi Atatürk'ün eylem, söylem ve düşünceleri etrafında ve büyük çoğunluğu vefatından sonra oluşturulmuş bir ideoloji olarak kabul edilmiştir. Kemâlizm'in dünyayı algılayışı en temel anlamda sekülerleşme derecesinde laiklik ve kültürel anlamda yorumlanmış milliyetçilik ekseninde gerçekleşmiştir. Kemâlizm; hem yönü tamamen batıya dönük bir modernleşme anlayışına ve modernleşme yöntemi olarak pozitivist ilkelere sahip olmuş hem de devletin tüm kurumlarını, bireylerini, toplumunu, geleneğini, dini inancını, dış politikasını ve ekonomisini muasır medeniyetler seviyesine ulaştırırken milliyetçi bir anlayışa sahip olmuştur.

Bu araştırmanın konusunu; Türkiye'nin kurucu ideolojisi olarak kabul edilen Kemâlizm'in sağ ve sol yorumlarının araştırılması ve analiz edilmesi oluşturmaktadır. Kemâlizm'in tarihi kökenlerinin araştırılmasından başlayan çalışma, günümüzdeki sağ ve sol Kemalist yorumların analiz edilmesine kadar uzanmaktadır. Çalışmada

Kemâlizm'in, Osmanlı dönemi modernleşme hareketlerinde başlayan temeli ve İttihat ve Terakki Cemiyeti kaynağı, Cumhuriyet Halk Fırkası gelişmeleri ve Kemâlizm'in Cumhuriyet Halk Partisi'nin ideolojisi haline gelmesi ve ilerleyen dönemde Kemalizm'in sağ ve sol fraksiyonlar tarafından benimsenerek yorumlanması söz konusudur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda Atatürk'ün gayreti ve emeği çok büyüktür. Kazandığı başarılarla, sarf ettiği sözlere ve gerçekleştirdiği devrimlere şahsı adına herhangi bir ideolojik zemin oluşturmayı hiçbir zaman planlamayan ve eylem adamı olan Atatürk, Cumhuriyetin ilânından sonraki dönemde, döneminin aydınlarının da etkisiyle rejime bir ideolojiyi kazandırma çalışmalarına müsaade etmiştir. Bu çalışmalar henüz devam ederken Atatürk'ün erken vefatı, ideolojinin tamamlanamamasına ve vefatının ardından ideolojisinin farklı anlamlarda ve zaman zaman kişilerin kendi siyasi menfaatlerine yarar sağlamak ve politikalarını meşrulaştırmak amacıyla yorumlanmasına neden olmuştur. Türk siyasal hayatı için çok önemli bir kavram olan Kemâlizm'in objektif bir şekilde açıklanması ve yorumlanması gerekmektedir.

Giriş ve on bir bölümden oluşan bu çalışmanın ikinci bölümünde, ideoloji ve resmî ideoloji kavramlarının tanımı verilerek tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, Türkiye'de resmî ideoloji oluşturmaya yönelik ilk girişimler Meşrutiyet döneminden başlayarak açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, Kemâlist düşüncenin zaman zaman Atatürkçülük olarak da kullanımına ilişkin adlandırma sorunu ifade edilmiştir. Beşinci bölümde, Kemâlizm kelimesinin ilk kullanım alanı, kullanıldığı zamanki ortam ve kavrama yüklenen anlam, kavramın hangi bağlamlarda tartışıldığı işlenmiştir. Altıncı bölümde, Türkiye Cumhuriyeti rejimini ideolojik bir zemine oturtmak ve bu zemini de Kemâlizm üzerinden yükseltmek için, kavramı kapsamlı bir ideolojiye dönüştürme çabalarından bahsedilmiştir. Çalışmanın yedinci bölümünde, Kemâlizm'i besleyen kaynaklar açıklanmış ve sekizinci bölümünde ise günümüzde hala tartışılmakta olan Kemâlizm'in bir ideoloji mi yoksa bir yönetim geleneği mi olduğu sorusu farklı kesimlerden düşünürlerin görüşleri doğrultusunda tartışılmıştır. Dokuzuncu bölümde, Kemâlizm'in zuhur ettiği tüm alanlar her yönüyle incelenmiş ve bu alanlardaki Kemâlizm etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Onuncu bölümde, Kemâlizm'in Türkiye'deki sağ ve sol fraksiyonlardaki yorumlanış şekli anlatılarak iki kesimin Kemâlizm yorumlarındaki ortaklıklar ve ayrılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Kemâlizm'in yalnızca sağ ve sol anlamda yorumları bulunmadığı ve bu yorumlardan bağımsız olarak kavrama kazandırılan diğer anlamlar ve yorumlar açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Türk siyasal hayatında önemli bir yer tutan Kemâlizm düşüncesi objektif bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılmış ve Kemâlizm'in ortaya çıktığı ilk günden günümüze kadar ki sağ ve sol yorumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

1.3. Araştırmanın Soruları

Araştırmaya yön veren sorular şu şekildedir:

- 1) Türkiye'de merkez sol ve merkez sağ Kemâlizm paydasında buluşabilir mi?
- 2) Sağ ve sol Kemalistler birbirlerini hangi konularda eleştirmektedir?
- 3) Türkiye'de merkez sağ ve merkez sol Kemâlizm kalkını altında kendi görüşlerini meşrulaştırabilmiş midir?
- 4) Sağ Kemalizm içinde bir İslâmcı Kemalizm tanımlaması yapılabilir mi?

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesinde; araştırma konusunun bu yöntemle uyumlu olması, konuya ilişkin çok sayıda kaynak olması, farklı kaynaklardan kapsamlı bir literatür taraması yapılabilmesi etkili olmuştur. Araştırma konusuna ilişkin farklı görüşlerden oldukça fazla kaynak, yorum, doküman bulunması, araştırmanın karşılaştırmalı bir şekilde yürütülmesine ve bulguların teyit edilebilmesine olanak tanımıştır.

2. İDEOLOJİ VE RESMÎ İDEOLOJİ KAVRAMI

İdeoloji kavramı, tarihteki en tartışmalı ve tam olarak tanımlanamayan kavramlardan biri olmuştur. Tanımlayan düşünürün yüklediği anlama göre de şekillenen kavram, ilk kez on sekizinci yüzyılda Fransız filozof Destutt de Tracy, Cabanis ve arkadaşları tarafından; düşünce, düşüncenin yasaları ve duyumlama sonucu elde edilen ürünler anlamında kullanılmıştır (Althusser: 2002: 47). Karl Marx tarafından elli yıl sonra ele alınan kavram, kişilerin veya toplumların zihninde egemen olan fikir sistemi olarak geliştirilmiştir. Marx, 1844 yılında yayınladığı *El Yazmaları* ve sonra yayınladığı *Alman İdeolojisi* isimli eserlerinde, ideoloji kavramını formülize etmeye çalışmış ve ideoloji teorisini geliştirmiştir. Marx ideolojiyi; gerçeklerin tahrif edilmiş hali, katıksız rüya, katıksız yanılsama ve hiçlik olarak ele almıştır (Marx ve Engels, 1976:12). İdeoloji kavramını eleştirel bakışla yorumlayan Marx'a göre ideolojinin tarihi yoktur çünkü ideoloji, tarih aşırı ve bireylerin tarihi ile paralel şekilde var olan bir kavram olarak değerlendirilmelidir. İdeolojiyi, siyaset biliminde kullanarak siyasi ideoloji kavramına yönelik ilk çalışmaları yapan yine Karl Marx olmuştur. Siyaset biliminde ve sosyal bilimlerde siyasi ideoloji kavramına şöhret kazandıran Marx, Friedrich Engels ile yaptığı çalışmasında, hâkim fikirlerin yönetici sınıfın fikirleri olduğunu ve maddi gücü elinde bulunduran sınıfın aynı zamanda toplumdaki entelektüel gücü de elinde bulunduracağını ileri sürmüştür (Heywood, 2013:24).

Terry Eagleton (1991: 18) ise ideolojinin henüz hiç kimse tarafından tam anlamıyla yeterli bir tanımının yapılmadığını ifade ederek; toplumsal yaşamı anlamlandıran değerler, toplumsal sınıf veya grupların oluşturduğu düşünceler, iktidarları meşrulaştırma amacıyla ortaya atılan doğru veya yanlış fikirler, kasıtlı olarak çarpıtılan düşünceler, fikri ortaya atana statü sağlayacak düşünceler bütünü, toplumsal çıkarları yansıtacak ve koruma sağlayacak düşünce biçimleri, bir toplumun zorunlu olarak kabullendiği yanılsama gibi farklı tanımlar üretmiştir. Diğer düşünürlerin ideoloji tanımlarını da toparlayarak saydığı bu tanımların birbiriyle çelişkili nitelikte olduğunu da ekleyerek, ideolojinin tek bir anlama gelemeyeceğini bu nedenle de ideolojinin kişilerin kendi düşünüş biçimlerine göre farklı şekillerde tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Kendisi ise ideolojiyi altı farklı şekilde sınıflandırmıştır İlki; en genel anlamda

ideolojinin, toplumsal olarak fikir inanç ve değer üreten maddi bir süreç ve ideolojinin kültürle ilişkili olduğu tanımıdır. İkincisi; ilkine göre toplumsal olarak ön plandaki grup veya sınıfların inanç ve düşüncelerini ifade ettiği dünya görüşüyle ilişkili tanımıdır. İdeolojinin daha kolektif bir anlamda ele alındığı üçüncü tanım ise; toplumsal grupların, çıkar çatışması durumunda kendi çıkarlarını meşrulaştırma ve sağlamlaştırma amaçlı düşüncelerinin ideolojiyi oluşturduğu şeklindedir. Bu tanımda bahsedilen çıkarların, siyasi yaşam biçimlerine karşı olması veya desteklemesi, rasyonel ve eyleme dönük nitelikte olması gereklidir. Dördüncü tanım üçüncü tanımla benzer olup tek farkı çıkarları korunan toplumsal gücün egemen toplumsal güce ait olduğu durumlar için geçerlidir. Bu tanımdaki ideoloji, egemen gücün çıkarlarını savunan düşüncelerden meydana gelmektedir ve yöntem ideolojiyi ikna yoluyla değil de yukarıdan aşağı zorla benimsetmektir. Bu tanım da egemen grubun çıkarlarını meşru olmayan yollarla meşrulaştırmaya yardım eden fikir ve inançlar anlamına gelen beşinci tanımla benzerdir, fakat yönetici grubun tüm fikirleri tamamen ideolojik bir zeminde olmak zorunda değildir. Eagleton'un ideoloji kavramına dair son tanımı ise; yanlış bilinç ve kasıtlı çarpıtma anlamına gelen düşünce ve fikirler üzerine vurgu yaptığı fakat bu çarpıtmanın egemen sınıfın değil de bütün olarak toplumun yapısından kaynaklanan bir durum olduğunu ifade ettiği tanımıdır (Eagleton, 1991: 55-57).

Louis Althusser (2002: 9) ideolojiyi; toplumsal formasyonu oluşturan ekonomik, politik ve ideolojik düzeyler olarak tanımlamış; ekonomik düzeyde doğanın toplumsal ilişkilerle dönüştürüldüğünü, politik düzeyde söz konusu olan toplumsal ilişkilerin dönüştürüldüğünü, ideolojik pratikte ise insanın ideolojik tasarımlarının dönüştürüldüğünü ifade etmiştir. İdeolojinin herhangi bir tanımında ölçütün onun doğruluğu veya yanlışlığı olamayacağını savunan Althusser, realite ile ideoloji arasındaki ilişkinin tam bir yansıma olmadığını ileri sürmüştür. Çünkü ideolojiyi kişilerin gerçekliğinin aynası olarak değil de kişiyle gerçekliği arasındaki hayali ilişki olarak açıklamıştır. Devletin ideolojisini yayma ve benimsetme konusunda birtakım ideolojik aygıtlara sahip olduğunu ifade eden Althusser, bu aygıtları; hukuksal, ailesel, siyasal, dinsel, öğretimsel, kültürel, haberleşmeyi sağlayan devletin ideolojik aygıtları olarak kategorize etmiştir.

Teun A. Van Dijk'e (2019: 23) göre ise ideoloji; bir grup tarafından paylaşılan ortak toplumsal temsillerin temelidir. İdeoloji sayesinde birey doğruyu yanlış grup

üyesi vasfıyla ve toplumsal inanç yönünde düzenler ve bu doğrultuda davranış gösterebilir. Dijk, ideolojiye yeni bir tanım getirmiş ve eski bağlamından uzaklaştırarak ideolojiyi ne geleneksel anlamda bir grubun dünya görüşü olarak tanımlamış ne de ideolojinin gruplar arası çıkar üstünlüğü sağlamak amacıyla oluşturulduğu tanımını kabul etmiştir.

İdeolojileri yoğunluklarına göre sınıflandıran Shills, (1968'den aktaran Mardin, 1995: 14) en yoğun olandan başlayarak; ideoloji, görüş açısı, inanç sistemi, fikir hareketi ve program şeklinde bir sıralama yapmıştır. Kullandığı bu kavramları; anlatım keskinliği, sistematikleşme derecesi, diğer düşünce türlerine yakınlığı, güncellenmeye veya yorumlanmaya açık olup olmaması, davranışı etkilemeye yönelik olup olmadığı, ortaya çıktığı ortamda etki yaratıp yaratmadığı, fikri paylaşımların fikir birliğinin olup olmaması, fikrin meşruluk kaynağının bir otoriteye bağlanıp bağlanmadığı ve son olarak fikri hayata geçirmek için gönüllü bir kurumun olup olmadığı bakımından değerlendirerek; eğer düşünce yapısı tüm bu özellikleri aynı anda ve yoğun şekilde taşıyorsa ideoloji olarak kabul edilebileceğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Şerif Mardin de (1995: 20) ideoloji kavramını; iç yapısal bir yoğunluğu olan sistematik bir fikir yapısı olarak tanımlamıştır ve bu yoğunluğu kapsayan düşünsel ürünleri ideoloji olarak değerlendirmiştir.

Metin Çulhaoğlu (1999: 17) ise ideolojiyi; sınıflı toplumlarda yaşayan bireylerin hem kendi deneyimleri hem de kendi deneyimleri dışındaki toplumsal etkilerle şekillenen düşüncelerinin ilişkilendirilmiş ve anlamlandırılmış hâli, aynı toplumda yaşayan ve aynı doğrultuda düşünen kesimlerin görüşleri doğrultusunda şekillenen düşünceler, varoluş amaçları devletin varlığını ve özel misyonlarını açıklamak olan grupların ifade ettiği görüşler olmak üzere farklı şekillerde tanımlamıştır.

Resmî ideoloji; modern devletlerin varlıklarını, geçmişten bugüne dek sürdürülmüş tarihsel bir düzlem çerçevesinde anlamlandırabilmek amacıyla oluşturulan, ulus-devletin dayandığı motivasyon kaynağını açıklayan hem vatandaşlar arasında hem de vatandaş ve devlet arasında kuvvetli bir bağ kuran, devletin siyasi bütünlüğünü meşrulaştıran ve bu meşruluğu da ideolojik aygıtlar, resmi metinler, semboller yoluyla sağlayan ideolojidir (Örnek, 2016: 190). Resmi ideoloji; esnetilmesi ve yorumlanması kısıtlı olduğu için katı, ulus-devletin tarihsel süreci doğrultusunda olduğu için tarih

vizyonuna sahip, zaman zaman değişiklik göstermekle birlikte genel içeriği tutarlı bir tarihi kesiti işaret eden, aydınlar, düşünürler ve siyasetçiler gibi unsurlar tarafından oluşturulan, dünyanın her yerinde üst kademedede oluşturulup aşağıya, topluma doğru yayılan, kamu kurumlarında resmî olarak benimsenmesi zorunlu, eğitim kanalıyla sürekli olarak kavratılan ve devletin temel kurumlarının ilkelerini belirleyen en ayrıcalıklı ideolojidir (Çulhaoğlu, 1999: 35). Resmî ideolojiyi Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramıyla da açıklamak mümkündür. Gramsci'ye göre; diğer ideolojilerle mücadeleye giren ve devlet aygıtını ele geçirmek isteyen ideoloji; üretici güçleri elinde tutmalı, ekonominin üretici temelini değiştirmeli, egemen sınıf haricindeki sınıflara da bir şeyler verebilmeli, kendi sınıfını geniş kitlelere kabul ettirmeli ve tüm bunları zor kullanarak değil ikna yoluyla gerçekleştirebilmelidir. Böylelikle ideolojisi doğrultusunda bir bütünleşmeyi sağlayacaktır (Başkaya, 2009: 47).

2.1. Resmî İdeolojinin Ortaya Çıkışı ve Evrimi

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde totaliter diktatörlüklerin ortaya çıkmasıyla ideolojik gerilimler oluşmaya başlamıştır. Faşist İtalya, Nazi Almanya'sı ve Stalinist Rusya'da kurulan rejimler, ideoloji üzerine tartışma ve eleştirileri bastırarak 'resmî ideoloji' kavramı çerçevesinde rejimlere itaati ön plâna çıkarmıştır (Heywood, 2013: 26). 19. yüzyılda tüm dünyayı kuşatan modernleşme akımı siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda olduğu gibi fikir alanında da keskin bir değişime neden olmuştur. Toplumsal kesimler tarihe yön verme konusunda belirleyici bir unsur olmaya başlamış ve bu gelişmeyi de ideolojilerin önem kazanması takip etmiştir. 'İzm'ler yüzyılı olarak hafızalarda yer eden on dokuzuncu yüzyıl, bugün hala var olan ideolojilerin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. Fikir dünyasında yaşanan bu modernleşme süreci; resmî ideoloji, resmi tarih yazma gibi alanlarda da etkili olarak bu kavramlar neredeyse devlet kurumu kadar eski olarak kabul edilmiştir. Dünyadaki birçok siyasal rejimde de Osmanlı Devleti'nde de resmî tarih ve resmî ideolojinin ayrılmaz bir bütün haline gelmesi modernleşme döneminde gerçekleşmiştir (Alkan, 2009: 378). Bu dönemde geleneksel dönemdeki meşrulaştırma aracı olan din çözülmeye başlamış ve onun yerini resmî ideolojiler almıştır.

Resmî ideolojinin benimsetilmesi ve yayılması konusunda ordu, bürokrasi ve eğitim kurumları temel rol oynamıştır, örneğin; Tanzimat Döneminde eğitim işlerine

bakacak ayrı bir dairenin oluşturulması ve sonra bu dairenin de bir bakanlığa dönüştürülmesi rastlantı olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü resmî ideolojiyi yansıtan en önemli kaynak siyasal belgeler olsa da eğitim kurumları kanalı, müfredat programları ve ders kitapları devletlerin resmî ideolojilerini yayma konusunda en önemli araç olmuştur. Siyasal modernleşmenin bir sonucu olarak kitlelerin yığınlar halinde ve aktif şekilde siyasete katılmasını gönülsüz ve mecburi şekilde kabul eden hâkim ideoloji sahipleri resmî ideoloji yazma çabasına girmiştir. Bu dönemde Marx'ın 'din kitlelerin afyonudur' benzetmesi tam olarak resmî ideolojiler için kullanılmış ve resmî ideolojiler kitlelerin afyonudur şeklinde yorumlanmıştır (Alkan, 2009: 379).

2.2. Resmî İdeoloji ve Ulus-Devlet İlişkisi

Bireyler, sınıflar ve toplumlar tarafından sistematikleştirilen düşünceleri ideoloji olarak tanımlayan Metin Çulhaoğlu (2016: 34) devlet tarafından üretilen ideolojileri ise resmî ideoloji olarak tanımlamıştır. Resmî ideolojinin ulus-devlet ile yakından ilişkili olduğunu ileri sürerek; kapitalizmin baş gösterdiği ve gelişme kaydettiği tüm toplumlarda ulus-devletin ortaya çıktığını, ulus-devletin ortaya çıktığı tüm toplumların ise devlet meşruluğunu, resmî ideoloji aracılığıyla sağladığını ifade etmiştir. Devletlerin ulus-devlet olma sürecinde nasıl bir aşama kaydettiğinin ve bu sürecin nasıl gerçekleştiğinin, resmî ideolojisinin oluşmasında etkileyici ve belirleyici olduğunu ileri sürerek, resmî ideoloji oluşumunun her ülkenin ulus-devlet oluşumunun dinamiklerine bağlı olarak değişiklik gösterdiğini de ifade etmiştir.

3. TÜRKİYE’DE RESMÎ İDEOLOJİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK İLK GİRİŞİMLER

Türkiye’de resmî ideoloji oluşturma çalışmaları Osmanlı Devleti’nin modernleşme döneminde başlamıştır. Modernleşmenin Osmanlı Devleti’nde üç farklı evreden geçtiği kabul edilmiştir. İlki evrenin; Tanzimat paşalarının gerçekleştirdiği bürokratik/memuri modernleşme dönemi, ikincisinin; II. Abdülhamit’in monarşik/sultani modernleşme dönemi, sonuncusunun ise Genç Türklerin anayasa ve parlamento ile yürütmeyi denedikleri meşruti modernleşme dönemi olarak ifade edilmiştir (Alkan, 2009: 380). Bu evrelerin resmî ideoloji oluşturmaya ilişkin çabaları olmuşsa da tam anlamıyla resmî ideolojiyi oluşturan dönem cumhuriyet dönemi olup, bunun sebebi ise imparatorluğun yerini ulus devletin alması olmuştur. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde her ne kadar demokratik gelişmeler kaydedilmeye ve resmî ideoloji oluşturulmaya çalışılmışsa da demokrasi kavramı tam anlamıyla gelişmemiş ve bu dönem İttihat ve Terakki’nin baskıları ile şekillenmiştir. Millî mücadelenin zaferle sonuçlanıp yeni devletin kurulmasından sonra resmî ideoloji daha net şekillenmeye başlamış; Atatürk İlkeleri, milli egemenlik, cumhuriyet, demokrasi ve laiklik ilkeleri temel alınarak resmî ideoloji oluşturulmaya çalışılmıştır. Resmî ideoloji doğrultusunda; cumhuriyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı şeklinde sayılan devlet nitelikleri, 1937 anayasasıyla güvence altına alınmıştır (Kuzu, 1992: 350). Cumhuriyetin ilanı ile resmî ideoloji olarak kabul edilen Kemalizm’in temel unsurlarından biri olan laiklik ilkesinin temellerinin Tanzimat Döneminde atıldığı ileri sürülmüş ve bu duruma Sultan Mahmut’un tebaasında yer alan Müslümanları camide, Hristiyanları kilisede ve Musevileri havrada görmek istediği şeklindeki ifadesi örnek gösterilmiştir (Cesur, 2018: 253). Tanzimat döneminin ardından Meşrutiyet döneminde de Batıcılık ve Türkçülük akımının Kemalist ideolojiyi şekillendirdiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde resmî ideolojinin daha kurumsal bir anlam kazanması ve resmî tarihin sistematikleşmesi ise II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiş ve bundan sonraki dönemlerde de aynı şekilde devam ettirilmiştir. II. Abdülhamit, gelenekçi modernizmi yükselterek hem İslâmiyet’i bir ideoloji olarak uygulamayı düşünmüş hem de bilime ve ilerlemeye büyük önem vermiştir. Birey tasavvuru; padişaha sadık fakat

aynı zamanda eğitimle kendisini yetiştirmiş insanlardan oluşan II. Abdülhamit, çok sayıda eğitim kurumu açmasıyla maarifperver padişah olarak anılmıştır. Bu açıdan II. Abdülhamit resmî ideolojiyi yayma aygıtı olarak eğitim kurumlarını iyi değerlendirmiş, öğretmenler bu dönemde resmî ideolojinin taşıyıcısı olmuştur.

II. Abdülhamit'in döneminin resmî ideolojisi, çoğunlukla bilinenin aksine yalnızca İslâmcılık değil Türk-İslâm sentezi olarak nitelendirilmiştir. Türklük, İslâm potasında eritilerek yorumlanmış ve Müslüman kimliğinin yanı sıra Türk kimliği de öne çıkmaya başlamıştır. Genel olarak II. Meşrutiyet döneminin resmî ideolojisi ise Ziya Gökalp'in ünlü eserinin başlığındaki gibi Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Muasırlaşmak şeklinde inşa edilmeye başlanmıştır. Bu slogan aynı zamanda İttihat ve Terakki cemiyetinin ideolojisini de yansıtmaktadır (Alkan, 2009: 394). Zamanla, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, yönetimdeki etkili olma baskısı, Abdülhamit'in etkinliğini azaltmaya başlamış ve artık salt padişah yanlısı ve yoğun İslâmcı söylemlerden uzaklaşmaya başlanarak daha çok vatan, millet, hürriyet temalı söylemler çoğalmıştır, resmî ideolojideki Türkçülük vurgusu günden güne artmaya başlamıştır.

Tanzimatla birlikte temelleri atılan, II. Meşrutiyet döneminde ise daha kurumsal bir anlam kazanan Türk-İslâm sentezi şeklindeki resmî ideoloji, Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinin cumhuriyete bıraktığı en önemli miraslardan biri olmuştur. Cumhuriyetin ilânıyla daha çok Türk milliyetçiliği olarak uygulanmış olan Türk-İslâm sentezi ulus-devlet sistemi içerisinde işlenmiştir (Alkan, 2009: 401). Atatürk ve Ziya Gökalp'in yorumlarıyla şekillenen Türk milliyetçiliği daha çok kültürel bir milliyetçilik olarak evrilmiş ve 1927 yılında Atatürk'ün mecliste okuduğu Nutuk'ta hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin altı okundan biri olarak hem de bir Atatürk ilkesi olarak eğitim sisteminde yerini almıştır. Bu doğrultuda sırasıyla; harf devrimi yapılmış, din dersleri kaldırılmış, yeni bir kültürel ahlâk tanımı oluşturulmuş ve tarih kitapları daha çok yeni rejimi destekleyecek şekilde yazılmıştır. Türk-İslâm sentezi olarak inşa edilmeye başlanan, sonrasında ise Türkçülük olarak evrilen resmî ideoloji oluşturma çabalarına rağmen, cumhuriyetin ilânından sonra henüz ulus-devlete yaraşacak ve onun meşruluğunu dayandıracak gerçek bir resmî ideoloji bulunmamıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra ortaya çıkan ideoloji yokluğu, bu yokluğu telafi edecek bir resmî ideoloji yaratılmasına neden olmuştur. Resmî ideoloji oluşturulurken de Atatürk'ün eylem, söylem ve kişiliği etrafında bir kişi kültü oluşturulmuş, milli mücadele

cumhuriyetin kurucu kadrosunun istediği yönde yorumlanarak anlatılmış ve tek parti döneminde gerçekleştirilen inkılâplar olduğundan çok daha gerekli ve yararlı gösterilerek ‘Kemâlizm’ adında bir resmî ideoloji oluşturmaya çalışılmıştır (Başkaya, 2018: 24). Kemâlizm’i bir ideoloji haline getirmek isteyen cumhuriyet aydınlarının en temel hedefi ülkeyi sanayileşme, batılılaşma, modernleşme ekseninde, buldukları noktadan ileri bir noktaya taşıma isteği olmuştur ve bu doğrultuda bir ideoloji üretim süreci izlemişlerdir (Çulhaoğlu, 1999: 26).

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi ilk olarak 1931 ve 1935 Cumhuriyet Halk Fırkası programları ile temel ilkeleri dahilinde ortaya konulmuştur (Çelik: 2009: 76). Kemâlizm ’in resmî ideoloji olarak ilân edilmesi ise 1937 yılında Teşkilat-ı Esasiye kanununa altı okun eklenmesi ile gerçekleşmiştir (Yeşilkaya, 2009: 114). Bu dönemde Kemâlist ideolojinin yayılması ve benimsetilmesinde önemli rol oynayan Halkevleri, devletin bir ideolojik aygıtı olarak resmî ideolojinin taşıyıcılarından biri olmuştur.

4. ADLANDIRMA SORUNU: KEMÂLİZM Mİ, ATATÜRKÇÜLÜK MÜ?

Atatürkçülük ve Kemâlizm kavramları sıklıkla birbiriyle çatışır şekilde farklı kesimler tarafından kullanılmıştır. Kemalizm kavramı cumhuriyetin ilk yıllarında tek parti yönetimiyle resmîyet kazanmış ve tek parti döneminin bir ürünü olarak kabul edilmiştir. Atatürk'ün kişi kültü çevresinde şekillenen Kemâlizm, daha çok sol düşünce ekseninde kullanılmıştır. Atatürkçülük kavramı ise 1940'lı yıllarda Milli Şef döneminde ortaya çıkmış, dozunda bir muhalefet yapılabilmesi amacıyla icat edildiği ileri sürülmüştür (Köker, 2009: 97). Atatürkçülük kavramının daha çok milliyetçi-muhafazakâr kesim tarafından tercih edilmesi, sol kesimdeki Kemâlistler tarafından ağır eleştiriler yapılmasına neden olmuş ve hatta bu kullanım bazı çevrelerce 'Kemâlizm düşmanlığı' olarak adlandırılmıştır (Yaltırak, 2004: 10). Atatürkçülük kavramının, Demokrat Parti'nin desteklediği ırkçılar tarafından uydurulmuş bir kavram olduğunu savunan bu kesim, Atatürkçülerin, Kemâlizm'in içeriğini boşaltarak ortadan kaldırmayı amaçladığını ileri sürmüş, Atatürkçülük kavramının Atatürk'ü Atatürksüz bırakmak demek olduğu şeklinde eleştiriler ileri sürmüştür. Bu çalışmada 'Kemâlizm' kavramının kullanılması ise kavramın aslına bağlı kalınması amacıyla tercih edilmiştir.

5. KEMÂLİZM KELİMESİNİN İLK KULLANIMI, ANLAMI VE BAĞLAMI

Kemalizm kelimesi, ilk kez 1930 senesinde Ahmet Cevat Emre tarafından Muhit Dergisinde ‘*Kemalizm doktrin olarak, bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi prensibidir*’ şeklinde kullanılmıştır (1997’den aktaran Karadağ, 2023:178).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Mustafa Kemâl’i destekleyenler anlamında ‘Kemalistler’ olarak da ifade edilen Kemâlizm kavramına, yabancı muhabirlerin kullanımında da rastlanmaktadır (Kreiser, 2010: 20). Fakat bu kullanım o dönemde ilerici bir hareketi çağrıştırmayıp, padişaha karşı direnişe geçen grupları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Kemâlizm kavramı temelini, 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında, vatanın işgal edilmesine milli direnişi örgütleyerek karşı çıkan Mustafa Kemâl Atatürk’ün adından almıştır. Dönemin hükümetini kuran Damat Ferit Paşa ve destekçileri ise bu direnişçi topluluğu müstehzi bir şekilde tarihteki *Celâlleri* çağrıştırarak *Kemalistler* ya da *Kemaliler* şeklinde adlandırılmışlardır (Şimşir, 1979: 317). 1930’lu yıllarda yurt içinde ve yurt dışında kullanımı görülen Kemâlizm kelimesi, yurtiçinde Ahmet Cevat Emre, Ali Naci Karacan, Şeref Aykut, Munis Tekinalp, Saffet Engin gibi aydınlar tarafından kullanılmıştır. Resmi bir alanda ilk kullanımı ise 1935 yılındaki Cumhuriyet Halk Partisi kongresinde ‘*Kamalizm*’ olarak kayda geçmiş hatta 1937 yılında Cumhuriyet Halk Partisi’nin adının öz Türkçe’ye uyarlanarak ‘Kamalist’ Parti olarak değiştirilmesi, Cumhuriyet Halk Partisi destekçileri tarafından önerilmiştir (Tekinalp, 1936: 18). Yurt dışında ise dönemin itibar gören dergilerinde, Türk bağımsızlık hareketinin ideolojisinin ‘Kemâlizm’ olduğunu ifade eder şekilde makaleler yayınlanmıştır (Uzun, 2010: 245). Bir başka kullanımı ise Yüksek İngiliz Komiseri De Robeck tarafından 1920 yılında yayınlanan bir raporda ‘Fransızlar Kemâlistlere karşı iyi niyetli görünüyorlar’ şeklindeki ifadesinde yer almıştır (İnan, 2004: 109).

Kemalizm, yabancı siyaset adamları ve gazeteciler tarafından ise Türkiye’de oluşturulan yeni rejimi tanımlamak amacıyla ‘Kemâlist Rejim’ şeklinde kullanılmıştır. Örneğin Lord Curzon 1919’da yeğenine yazdığı mektupta ‘Kemâlistlerin nasıl barış şartları elde etmeyi umduklarını’ araştırmasını istemiştir. The Times gazetesi Anadolu’da işgal edilmemiş bölgeyi ‘Kemalistan’ olarak adlandırmış, 1929’da

imzalanan Türk-İtalyan Antlaşması'ndan bahseden İtalyanca bir makalenin adı ise “La Turchia Kemalista e il patto İtalo-Turco” olarak geçmiştir (Hür, 2013: 254).

Türk bağımsızlık hareketini organize eden ve yürüten grubu daha önce düzensiz bir çete olarak adlandıran Batılı devletler ise Türk Devleti bağımsızlığına kavuştuktan sonra bu başarıyı artık kabul etmek durumunda kalmış ve tıpkı 1930'larda popüler olan ve adını temsil ettiği gruptan alan Komünizm ve Faşizm gibi, devleti kuran uygulamayı Mustafa Kemal Paşa'nın adı ile bağdaştır şekilde Kemâlizm olarak adlandırmışlardır (İnan, 1970: 210). Kemâlizm'in bir ideoloji olarak Cumhuriyet Halk Partisi tarafından benimsenmesi ve kavramın kullanılmaya başlaması ise Parti'nin dördüncü büyük kurultayından sonra Kemâlizm'in temel ilkeleri de toplanarak gerçekleşmiş ve bundan sonra kavram sıklıkla kullanılmaya başlamıştır (Albayrak, 2010: 312).

Kemâlizm, 19. yüzyıl Osmanlı reform hareketleri ile başlayan batılılaşma geleneğine dayalı, Atatürk'ün fikir ve eylemlerinden doğan fakat onunla sınırlı kalmayan, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için eylemsel ve ideolojik olarak ne yapılabilir sorusuna cevap arayan bir grup asker ve sivil bürokratların oluşturduğu ideolojinin son aşaması olarak kabul edilmiştir (Kabakçı, 2011: 98). Kemâlizm'in kökleri aydınlanma dönemine kadar dayandırılmıştır. Kemâlizm; yalnızca siyasal alanda kalmayıp toplumsal ve ekonomik alanlarda da yeni ve modern bir devlet tasavvuru oluşturarak; kültürel bir ulusçuluk, dinsel köktencilığe karşı modern bir lâiklik, sınıfsız homojen bir toplum ve tüm bunları gerçekleştirirken de pozitivistimin ilkelerine bağlı bir anlayışa sahip olmuştur.

6. KEMÂLİZM’İ KAPSAMLI BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞTÜRME ÇABASI

Atatürk’ün, Türk bağımsızlık hareketini yalnızca kendi şahsı ile bağdaştırır şekilde, kendi adından türetilen bir ideolojiden hiçbir kaynakta bahsetmediği görülmektedir. Çünkü Atatürk Lenin, Marx gibi felsefi altyapılı bir siyasi lider olmadığı için, Türk bağımsızlık hareketini bir ideolojik temele dayandırmak gibi bir çabası olmamıştır. Hatta Erzurum Kongresi’nde açılış konuşmasını yapan Atatürk, söze Besmele ile başlamış ve Âmin ile bitirmiştir. Bunun üzerine o sırada kongrede bulunan Mazhar Müfhit Kansu ise Paşa’ya tıpkı müftü efendi gibi konuştuğunu söylemiş, Atatürk ise karşılığında *‘Maksadını anlıyorum, anlıyorum amma şimdi vazifemiz halkı, vatani ve esir padişahı kurtarmaya inandırmaktan ibarettir’* diyerek herhangi bir ideoloji oluşturmayı amaçlamadığını, ilk hedefinin millî mücadeleyi başarıya ulaştırarak vatani kurtarmak olduğunu ifade etmiştir (Akyol, 2008: 58). Atatürk’ün yeni kurulacak devlet için herhangi bir ideoloji oluşturma çabasının olmaması ise dönemin düşünür ve aydınlarını, yeni devlet için kurucu bir ideoloji oluşturmaya yöneltmiştir. Atatürk’ü takip eden gruplar Atatürk’ün söylemlerinden oluşan eseri olan Nutuk’u, ideolojinin ana kaynağı olarak dönüştürmeye çalışmış fakat başarısız olmuşlardır (Hanioğlu, 2013: 32). Çünkü Nutuk herhangi bir ideolojiye tez olacak bir içeriğe sahip olmamakla beraber, Atatürk’ün o dönemki tarihi olaylara yaptığı yorumlardan ve hatıralarından ibarettir.

Bu konuda Şevket Süreyya Aydemir (2020: 417) ise Cumhuriyet Halk Partisini hem teorisyen hem de yorumcu yetiştiremediği şeklinde eleştirmiş ve tüm bu hareketi doktrin yoksunluğu olarak adlandırılmıştır. Atatürk’ün ne bağımsızlık savaşı öncesinde ne de sonrasında herhangi bir doktrin kaydında bulunmadığını, yalnızca millî bağımsızlık, millî mücadele gibi kavramları kullandığını ve bunları Atatürk hareketinin temelleri olarak benimsediğini ifade etmiştir. Tam olarak bu noktada Aydemir, ortaya çıkan doktrin yoksunluğunu gidermek ve Atatürk hareketini bir ideolojik temele oturtmak amacıyla Kadro Hareketini yürütecek kadroyla beraber, kendisinin fikir babası olduğu kadro hareketini başlatmış ve aynı zamanda derginin başyazarı olmuştur (Türkeş, 1999: 47).

Kemâlizm’i kapsamlı bir ideolojiye dönüştürme ve topluma yayma konusunda Halkevlerinin büyük payı olmuştur. Türk ocaklarının ikâmesi olarak düşünülen

Halkevleri, Kemâlist doktrinin mutfağı olarak nitelendirilmiştir (Yeşilkaya, 2009: 119). Halkevleri; bir yandan cumhuriyetçi, asker, aydın ve bürokrat gibi entelektüellerin buluşmalarına ev sahipliği yapmış, bir yandan da dergiler yayınlarak ve toplantılar düzenleyerek devrimleri anlatmış, Kemalist ilkeleri ülkeye yaymıştır. 1933 yılında çıkardıkları Ülkü Dergisi de Kemalist ideoloji açısından önemli bir yayın olmuştur. Recep Peker (1933: 1-2) ‘Ülkü Neden Çıkıyor?’ başlıklı yazısında derginin varlık amacını: “...cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımlarını sıklaştırmak için... Milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... çıkıyor” sözüyle ifade etmiştir.

6.1. Kadrocular

Türk devrimine doktrin kazandırmak amacıyla yapılmış en önemli girişimlerden biri olan, aynı zamanda aynı isimle kadro hareketine öncülük eden Kadro Dergisi, 1932 yılında yayın hayatına başlarken, varlık amacı, izleyeceği yöntem ve neye hizmet ettiği gibi soruları ilk sayısında *Kadro Niçin Çıkıyor?* manşetli bir yazı ile şu şekilde açıklamıştır:

‘Hülasa; cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın idrakini durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hâkim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro, bunun için çıkıyor’ (Kadro, 1932: 1).

Şevket Süreyya Aydemir (1932: 143) Kadro Hareketini başlatan kadroyu, milli direnişi ve kurtuluşu düstur edinmiş, temelini Türk İnkılabının ve bağımsızlığının temel unsurlarından alan, Türk İnkılabının tebliğini ve uygulamasını şiar edinmiş ve tüm bu unsurları bünyesinde toplayan tek bir topluluk olarak ifade etmiştir. Bu topluluk ise Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör ve Mehmet Şevki Yazman gibi Atatürk’e yakın bir grup entelektüelden oluşmuştur.¹ Dergide Türk Devrimine yönelik siyasi yazıları Şevket

¹ Kadro Hareketi’nin temel dinamiği ve ideoloğu olan, 1897 Edirne doğumlu **Şevket Süreyya Aydemir**, 1914 yılında memleketinin sınır kenti durumuna düşmesi ile diğer birçok aydın gibi milliyetçi duygularla Turancılık akımını benimsemiştir. Milliyetçilik ve Turancılığın etkisi ile Kafkas cephesinde savaşan Aydemir, Bolşevizm ile tanışana kadar Turancılığın bir hayal olduğunu anlamamış ve Bolşevizm akımı

Süreyya Aydemir, milli iktisat konularına ilişkin yazıları Vedat Nedim Tör, uluslararası iktisat ile ilgili yazıları İsmail Hüsrev Tökin, dış politika ile ilgili yazıları Burhan Asaf Belge, dönemin edebi dokusuyla ilgili yazıları aynı zamanda derginin imtiyaz sahibi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, teknolojik ilerleme ile ilgili yazıları ise dergiye 13. sayıdan sonra dahil olan Mehmet Şevki kaleme almıştır (Dirlikyapan, 2014: 58).

Kadro hareketine ilişkin yapılan çalışmalar üç kategoride incelenebilir; ilki, kadro hareketinin öncülerinin siyasi faaliyetlerine bakarak kadronun toplumda anarşiyi destekleyen ve yer aldıkları siyasi partilerin sol görüşlü partiler olması nedeniyle komünizm propagandası yaptıkları şeklindedir (Türkeş, 1999: 49). Bu konuda Fethi Tevetoğlu (1967: 445-460) ise *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler* isimli kitabında özellikle Şevket Süreyya ve İsmail Hüsrev ve diğer tüm kadrocular için fikirlerini Lenin'in *Kapitalizmin Son Merhalesi Emperyalizmin* adlı eserinden hareketle şekillendirdiklerini ve kadrocuların cumhuriyet savunucusu kılığına bürünmüş komünizm propagandacısı olduklarını, gerçek amaçlarının Türk Devriminin bağımsızlık, milliyetçilik gibi ilkelerinin arkasına gizlenerek Cumhuriyetperver bir maske ile aslında komünizm propagandası yapmak ve komünizmi yaymak olduğunu iddia etmiştir. Hatta Tevetoğlu bu iddialarına ek olarak kadrocuların Türk devletine bağımsız bir ekonomi kazandırmak yerine ekonomiyi Marksçı prensiplerle inşa etmek için çalıştıklarını ifade etmiştir.

Kadro Hareketine ilişkin yapılan çalışmaların ikinci kategorisi Kadro'nun gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki çatışmayı ön plana çıkarması ile

ise onu zamanla Türk komünisti olma yoluna iletmiştir (Demirci, 2015: 36). 1897 İstanbul doğumlu olan **Vedat Nedim Tör** öğrenimini Almanya'da tamamlamış ve İktisat doktora olarak mezun olmuştur. Gençlik yılları tıpkı Şevket Süreyya Aydemir gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma dönemine denk gelmiş, aktif siyasi hayatına ise Berlin'de adım atmıştır. Bütün bunların sonucunda Vedat Nedim'in dünya görüşü ulusçuluk ile harmanlanmış Marksizm olarak şekillenmiştir (Yanardağ, 2012: 54). Yüksek öğrenimini Moskova'da tamamlayan **İsmail Hüsrev Tökin** de tıpkı Vedat Nedim Tör gibi iktisat mezunudur. Moskova'da Şevket Süreyya Aydemir, Vala Nureddin ve Nazım Hikmet gibi isimlerle arkadaşlık kurmuş ve yurda döndükten sonra Marksist Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına katılmıştır (Türkeş, 1999: 232). 1889 Kahire doğumlu **Yakup Kadri Karaosmanoğlu** kadro dergisi ekibinin Marksist geçmişi olmayan tek üyesidir. Kadro Dergisinin rejimle arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Temel ilgi alanı edebiyat olan Yakup Kadri, arkadaşı Şahabettin Süleyman'ın etkisiyle Fecr-i Ati edebiyat topluluğuna katılmış ve Servet-i Fünun dergisinde yazılar yazmıştır. Yakup Kadri daha sonra Atatürk'le yakın bir dostluk kurmuş, Şevket Süreyya, Vedat Nedim ve İsmail Hüsrev ile tanışarak kadro dergisinin imtiyaz sahipliğini üstlenmiştir (Yanardağ, 2012: 55). 1899 Şam doğumlu **Burhan Asaf Belge**, yüksek öğrenimini Almanya'da tamamlamış ve Sosyoloji eğitimi almıştır. Vedat Nedim Tör ile tanışmasına Almanya'daki sol hareketlerden etkilenmesi neden olmuştur. 1923 yılında İstanbul'a dönerek, Ahmet Haşim aracılığı ile Yakup Kadri ile tanışmış ve bu tanışıklık hayatının geri kalanını şekillendirmiştir (Yanardağ, 2012: 55).

ilgilidir. Kadro, az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki büyük uçurumun sebebi olarak emperyalizmi göstermiş ve Avrupa'nın gelişmesi pahasına Doğu Asya ve Afrika'nın kasten geri bırakıldığını savunmuştur. Kadroya göre ülkelerin geri kalmalarının nedeni sosyo-ekonomik yapıları ile alakalıdır. Kadro aydınları sömürge durumundaki ülkelerin gelişme gösterebilmesi için uzun vadeli iktisadi politikalar yapılması, kapitalist olmayan bir ekonomik model uygulanması, sermaye birikiminin devlet eliyle yapılması gibi iktisadi görüşler öne sürmüştür (Türkeş, 1999: 162-163). Vedat Nedim Tör ise Kadro dergisinin ilk sayısında *Millet İktisadiyatı* bölümünde kaleme aldığı yazıda; İnkılabın en az harf inkılabı, saltanatın kaldırılması gibi konularda arz ettiği önem kadar, kapitülasyonların, Duyun-u Umumiyenin ve gümrük esaretinin kaldırılması gibi konularda da önem arz ettiğini ifade etmiştir (Tör, 1932: 6). Tam anlamıyla bir milli zafer kazanabilmesi için yalnızca siyasi konularda inkılap yapılmasının yeterli olmadığını, ülkenin iktisadi anlamda da bağımsız olması devrimin kalıcı bir zafere ulaşması için gerekli olduğunu, ekonominin sömürgelelikten derhal kurtulmasının ve millileştirilmesinin şart olduğu görüşünü savunmuştur.

Üçüncü kategoride yer alan çalışmalar daha çok Kadro'nun niteliği, varlık amacı ve ideolojik kökenlerine ilişkin konulardan oluşmuştur. Kadro ekibinin yukarıda kısaca bahsedilen özgeçmişlerine de bakılarak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu hariç tüm yazarların gerek yurt dışı eğitimlerinden -özellikle de Moskova'dan- gerekse yurda döndükten sonra içerisinde bulundukları sol görüşlü siyasi ortamlardan (örneğin: Türkiye Komünist Partisi gibi) etkilenecek Marksizm'i benimsedikleri anlaşılmaktadır. Kadronun kurucuları yurda döndükten sonra Türkiye Komünist Partisi içerisinde yer almış fakat kadroyu kurmadan önce Parti'den ayrılmışlardır. Kadrocuların Türkiye Komünist Partisi'nden ayrılmaları dünya görüşlerinden yani Marksizm'den kopmalarına neden olmamış, bilakis Kadro Hareketini, Marksizm çerçevesinde yorumlamış, eserlerini (örneğin: İsmail Hüsrev Tökin, Türkiye Köy İktisadı) materyalist yöntemle ele almışlardır. Yani Kadrocular Marksist dünya görüşleri ve materyalist yöntemlerle yorumladıkları olayları Kemâlizm'in akıl ve mantık odaklı ampirik yapısıyla bağdaşabileceğini düşünmüş fakat bu mümkün olmamış ve nitekim dergi 1934'te Atatürk tarafından kapatılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2003: 462).

Kadro dergisi aydınları etrafında şekillenen Kadro hareketi, Türk inkılabını ideolojik bir zemine oturtmak amacıyla başlatılmış çok önemli bir çabadır. Fakat gerek

aydınlarının dünya görüşleri gerekse dönemin siyasi yapısı derginin amacına ulaşmasına engel olmuş, rejimle ters düşmüş ve Kemâlizm'i kendi görüşlerine uyarlamakla suçlanmışlardır. Özellikle dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker, kadro ekibinin partiye ve inkılaba ideoloji kazandırma çabasını yersiz ve gereksiz bularak bunu Cumhuriyet Halk Partisi'nden rol çalmak olarak değerlendirmiştir (Karaosmanoğlu, 1984: 45-46). Derginin neden kapatıldığına dair birçok görüş ortaya - özellikle Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olarak atanması- atılmıştır. Fakat tüm farklı görüşlere rağmen derginin kapanma nedeninin; aydınların keskin bir dille görüşlerini belirtmesi, rejimi eleştirir şekilde yayınlar da yapması ve halka karşı inkılabın ideolojisini tanıtmak konusunda Cumhuriyet Halk Partisi'nin önüne geçmesi gibi nedenler üzerinde durulmaktadır.

6.2. Tekin Alp

1883 Serez doğumlu ve gerçek adı Mois Kohen olan Munis Tekinalp, Kemâlizm'i bir ideolojiye dönüştürme çabasında önemli bir isimdir ve Türkiye'de Kemâlizm'i ideoloji olarak değerlendiren ilk kişi ve kavramın mucididir (İpek, 1923: 1). Bir Osmanlı Yahudisi olan Mois Kohen, 1909 yılında Dünya Siyonist Kongresi'ne Selânik temsilcisi olarak katılmış fakat kongrede öne sürülen, Filistin'de Yahudi Devleti kurulması görüşüne karşı çıkarak Siyonist çevre tarafından tepki görmüştür. Bu tepkilere, Filistin'de Yahudi devleti kurmak üzere girişimde bulunulması yerine, dünyanın dört bir yanından Filistin'e göç edecek Yahudilerin, Filistin'e göç etmesi yerine Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerine gönderilerek Osmanlılaştırılmasını savunmuştur (Tekinalp, 2004: 13). Tekinalp'in düşünsel hayatını, cumhuriyetin ilânına kadar olan dönemde 'Türkleştirme' cumhuriyetin ilânından sonra ise 'Kemâlizm' olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yahudi kökenli olmasına rağmen Türklüğe ve Türkleştirmeye özel bir önem veren Munis Tekinalp'in konuya ilişkin görüşleri ve samimiyeti hâlâ günümüzdeki çevrelerce eleştirilmektedir fakat Tekinalp'in özellikle Türklük konusundaki düşüncelerinin, kendisinden '*büyük filozof*' olarak bahsettiği Ziya Gökalp'ten etkilendiği de bilinmektedir. Tekinalp'in Türkçülüğe bakışı Ziya Gökalp'in etkisiyle şekillenmiştir fakat Tekinalp Türkçülüğü Ziya Gökalp'ten farklı olarak, İslamlaşmaktan ayırarak lâiklik ekseninde yorumlamıştır. Hatta bu doğrultuda Atatürk'ten de İslâmcı bir anlayışı

çağrıştırması sebebiyle Atatürk olarak değil de *Kamal Atatürk* (öz Türkçeleştirmek amacıyla) ismiyle bahsettiği bilinmektedir (Özden, 2005: 62). Zaten Tekinalp, şeriatı, Türklerin maneviyatını uzun yıllar boyunca esir etmiş bir anlayış olarak değerlendirmiş, Türkçülükle teokratik inançların birlikte yürütülemeyeceğini ifade etmiş ve bu nedenle Kemâlizm'in ilk müdahalesinin teokrasiye olduğunu ve Kemâlizm'in adeta 'ulusalcılık' putuna taptığını ifade etmiştir (Tekinalp, 2001: 49). Eski teokratik inançlarını bırakarak ulusalcılıkla yeniden yorumlanmış bir Türk Ulusu anlayışı Tekinalp'in ideali olmuş ve bu ideali gerçekleştirecek ideolojinin de Kemâlizm olduğuna inanmıştır. Artık Türk'ün beslendiği tek bir kaynak vardır, o da ulusalcılıktır.

Cumhuriyet sonrası özgür iradesi ile Munis Tekinalp ismini alan Mois Kohen, *Türkleştirme* isimli kitabında Türkiye'de bulunan Yahudilerin tıpkı Tevrat'ta yer alan On Emir'e uyarcasına şu emirlere uymaları gerektiğini ifade etmiştir (Tekinalp, 2001: 75).

1. Adlarını Türkleştir.
2. Türkçe konuş.
3. Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku.
4. Okullarını Türkleştir.
5. Çocuklarını devlet okullarına gönder.
6. Ülke işlerine karış.
7. Türklerle düşüp kalk.
8. Cemaat ruhunu kökünden sök.
9. Ulusal ekonomi alanında sana düşen görevi yap.
10. Hakkını bil.

Tekinalp'in bahsettiği on emirden de anlaşılacağı üzere Türkleştirmenin tüm alanlarda uygulanması gerektiğini, Türkiye'de yaşayan Musevilerin kendilerini Türk hissetmeleri adına çaba göstermeleri gerektiğini ve Yahudilerin, Yahudilikle bütünleşen, kendi aralarında sıkı bir cemaat olma durumunu artık değiştirerek ulusallaşma/Türkleşme doğrultusunda atım atması gerektiğini ifade etmiştir.

Munis Tekinalp'in devrime bir ideoloji kazandırma konusunda ortaya koyduğu en önemli eser ise 1936 yılında yayımlanan *Kemâlizm* isimli eseridir. Eser adeta Kemâlizm'in ideolojik kaynağıdır denilebilir. Tekinalp bu eserinde, Türk devrimini sıklıkla *Kemalist Devrim* olarak adlandırmış ve Kemâlizm'i enine boyuna; *Kemâlizm'in Doğuşu*, *Kemâlizm'in Yolu*, *Kemâlizm'in Doktrini ve İdeolojisi* olmak üzere üç bölümde incelemiştir. Tekinalp, Kemâlizm'i ihtilâl anlamına gelen 'revolution' kelimesi ile tanımlamıştır. Fakat O'na göre Kemâlist ihtilâl diğer ihtilâllerden farklıdır; Tekinalp, Atatürk'ün Türk ihtilâlini tanımlarken kullandığı, Türk ulusunun diğer uluslar gibi saldırgan, öfkeli bir tutumu olmadığını ve bilinçli öfkeye sahip olduğu ifadesinden yola çıkarak Kemalist ihtilâlde kan dökülmediğini ve barışçı bir şekilde doğu kültürü terk edilerek batı kültürünün benimsendiğini, ulusun adeta derisini değiştirdiğini iddia etmiştir (Tekinalp, 2001: 32).

Tekinalp, Türk devrimine ideolojik bir zemin oluştururken devrimin hem eylem hem de fikir yönünü Atatürk'ten ayrı görmemiş, hatta Atatürk'ü, bitmiş haldeki devleti yeni baştan yaratacak bir kahraman olarak değerlendirmiştir. Tekinalp'in Atatürk'ü bir kahraman olarak değerlendirmesinde kendi siyasi düşünsel yapısının da önemli etkisi vardır. Çünkü Tekinalp'e göre çökmekte olan bir devletin kurtulması için ortaya bir kahraman çıkarmak elzemdir, bu kahraman ise Atatürk'tür. Ona göre Atatürk ülkeyi kurtaracak kudreti kendi şahsında toplamıştır ve ülkeyi şarklılaşmaktan kurtararak garplılaştıracaktır (Turgut, 2021: 31). Bu düşünce ancak, Tekinalp'in Atatürk ile özdeşleşmiş oryantalist siyasi düşünce yapısıyla açıklanabilir.

Tekinalp her ne kadar onurlu bir hareket olarak tanımlasa da İttihat ve Terakki'nin, 1908'de meşrutiyetin ilânına neden olacak hükümet darbesini Kemâlizm'e giden yolda atılan ilk adım olarak görmemiştir. Ona göre Kemâlizm'in tarihe geçişi Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 tarihi, Kemâlizm'in başlangıç tarihi ise Kurtuluş Savaşıdır (Tekinalp, 2001: 52). Tekinalp'e göre Atatürk, Samsun'a can çekişen devleti kurtarmaya gelmiş bir kahraman olarak ayak basmıştır. Milli mücadele sürecince Atatürk'ün aldığı her kararın, gerçekleştirdiği her eylemin arkasında duran Tekinalp, yine *Kemâlizm* adlı eserinin on birinci bölümünde kitleler tarafından tepki gören '*Kahrolsun Şeriat Hükümeti*' adlı bir bölüm yayınlamasına rağmen Atatürk'ün amacına ulaşabilmek adına şeriattan yararlandığını, İstanbul hükümetine baskı kurmak amacıyla halifeden Ankara hükümetinin eylemlerine zarar verecek tüm İstanbul

Hükümeti üyelerini vatan haini ilân eden bir fetva aldığını da yadsımamıştır (Tekinalp, 2001: 79).

Tekinalp, Kemâlist ideolojinin olgunluk dönemine, İnönü zaferi sonrası İsmet İnönü'nün Metristepe'de yaptığı konuşmada “*Ulusumuzun maddi ve manevi bütün yetenek ve güçlerini ruhtaki ateşle toplayan ve eyleme geçiren Büyük Millet Meclisi Başkanı Atatürk Paşa*” ifadesinde geçen ulusal ruhun etkisiyle, Mayıs 1935'teki Cumhuriyet Halk Partisi dördüncü kongresinde eriştiğini ifade etmiştir (Tekinalp, 2001: 73). Bu kongreden sonra Tekinalp'e göre yeni devletin rejimi artık belli olmuştur ve bu rejim, Kemâl Atatürk'ün adıyla anılacak Kemâlizm adlı rejimdir. Ülke, geçmişiyile olan manevi bağını tamamen koparmış ve artık yönetimde varsayımın, dogmaların yeri kalmamıştır. Tekinalp, Kemâlizm'i daha önce bahsi geçmiş tüm görüşlerden, formüllerden ve teorilerden farklı tutarak, standart kalıplarla formüle edilemeyeceğini ifade etmiştir. ‘Tekinalp’in, Kemalizm’den sıklıkla yeni devletin ideolojisi olarak bahsetmesine rağmen cumhuriyetin ilânından sonra bir rejim olarak bahsetmesi çelişki teşkil etmektedir. Birbirinden tamamen farklı olan rejim ve ideoloji kavramları birbirine bağlanamaz ve birbirinin yerine kullanılamazdır. Bu noktada Tekinalp'in belki de kendi teorisi içerisinde bir çıkmaza girdiği görülmektedir.

Tekinalp, Kemâlizm'i ve bir ideoloji olarak açıklarken, Kemâlist devletin, liberalizme aykırı şekilde bireyin özgürlüğünü sınırlamasına rağmen liberal olduğunu, cumhuriyetin ilk yıllarının şiddetli şekilde otoriter olmasına rağmen demokratik olduğunu ve tüm bunların çelişki teşkil etmesini ise Kemâlizm'in formüle edilemeyeşiyle açıklamıştır. Tekinalp, Kemâlizm'in ilkelerini Cumhuriyet Halk Partisi'nin de programında yer alan; Cumhuriyetçilik, Ulusalcılık, Laiklik, Devletçilik, Halkçılık, Devrimcilik olmak üzere altı ok olarak ifade etmiştir (Tekinalp, 2001: 208).

Munis Tekinalp, Kemâlizm'i Türkçülükten gelen temeliyle yorumlamış ve Kemâlizm'in ilkelerini devlet bütünüünün değişmez parçaları olarak kabul etmiştir. Oluşturmaya çalıştığı ideolojinin merkezine garplılaşma ve Atatürk'ü yerleştirmiştir. İdeoloji oluşturma konusundaki başarısı veya başarısızlığından daha önemli olan şey; Tekinalp'in Kemâlizm'inin neye çözüm olduğu değil de nelere yeni yollar açtığı olmalıdır.

7. KEMÂLİZM'İN ETKİLENDİĞİ KAYNAKLAR

Kemâlizm'in en önemli ve millî kaynağı, zaten ideolojisini kendisinden miras aldığı, Osmanlı modernleşmesinin yarattığı yeni yönetici sınıf olan Jön Türklerdir (Köker, 2007: 130). Yaklaşık olarak 18. yüzyılın sonundan beri modernleşme ve batılılaşıma konusunda birçok adım atan Osmanlı Devleti bir türlü batılılaşıma kavramını makul bir zemine oturtamamıştır. Bu dönemde tüm batıyı kasıp kavuran özgürlük, eşitlik, hürriyet gibi kavramlar, eğitim ve fikir arayışı amacıyla batıya giden Osmanlı aydınlarını ziyadesiyle etkilemiştir. Bu aydınlara göre Osmanlı Devleti'nde batılılaşımanın sağlam bir zemine oturamamasının sebebi, batılı fikir hareketlerinin tam anlamıyla devlet tarafından özümselemiyor oluşudur (Aslan, 2008: 80). Eğitim ve fikir arayışı için yurtdışına giden aydınlar Osmanlı Devleti'nin bekası için bir çözüm arayışına girmiştir. Bu arayış onları Genç Osmanlılar adı altında örgütlenmeye ve daha sonra meşhur İttihat ve Terakki Cemiyetini oluşturmaya sevk etmiştir. Kemâlizm bugünkü millî düşünsel temelini İttihat ve Terakki Cemiyetinden miras almıştır.

Kemâlizm'in milletlerarası kaynaklarını ise 19. yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyayı etkileyen siyasi gelişmeler, ülkelerin bağımsızlık ve hürriyet mücadeleleri, Avrupa'nın burjuva demokratik devrimleri oluşturmuştur (Perinçek, 2010: 25). Kemâlizm'in dış kaynaklarına bakıldığında birçok felsefi akımdan etkilendiği görülmektedir. Bunlar arasında; Tarihsel Materyalizm, Determinizm, Pratik Maddiyatçılık, Sosyal Darvencilik, Narodnizm, Pozitivizm, Lamarkçılık gibi akımlar bulunmaktadır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya (TBMM Zabıt Ceridesi, 1937: 60) ise bir meclis konuşmasında *'Mademki tarihte deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddiyetçiyiz, o hâlde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız. Kendi cemaatimizi maverayı dünyaya taallûk eden her türlü endişelerden her türlü lahutî hayallerden müberra olarak kanunlarımızı bugünün icaplarını, maddî zaruretlerini göz önünde tutarak yapmalıyız'* diyerek Kemâlist kadronun Determinizmi ve Pragmatik Maddiyatçılığı kaynak olarak benimsediklerini ifade etmiştir. Tanzimat dönemi ile ilk adımları atılan batılılaşıma hareketleri Kemâlizm kavramıyla gelişme evresine girmiştir. Kemâlizm kavramını batılılaşıma hareketlerinden ayıran unsur ise onun sürecin doğal bir parçası olmaması, aksine süreç üstü, süreci kıran ve bir sıçrama oluşturan yanı olmuştur.

Ulusal burjuva demokratik devrimi olarak nitelendirilebilecek olan Kemâlizm, Jön Türk- İttihat Terakki hareketinden evrilerek başlı başına farklı bir devrim olma yoluna girmiştir. Siyasi iradeyi toplumsallaştıran, ekonomiyi ulusallaştıran ve kültürü modernleştirmeye çalışan Kemalist devrim, tüm bunları gerçekleştirirken de rasyonalizm ve pozitivism akımlarının yöntemlerini kullanmıştır (Kahraman, 1993: 28).

7.1. Batı Siyasi Düşüncesi

Auguste Comte'un Pozitivizmi Fransa'da doğmuş, doğru bilgiye yalnızca bilimle ve bilimsel yöntemlerle ulaşılabilceğini, yani doğru bilginin bilimsel bilgi olduğunu savunan görüştür. Memleketi asrileştirmek amacıyla Osmanlı modernleşmesinden beri ülkeyi etkisi altına alan ve hem Osmanlı aydınlarını etkilemiş hem de Türk devrimine ideolojik zemin hazırlamış olan Pozitivizm, Kemalist düşüncenin de temelini oluşturmuştur. Başta Jön Türkleri etkileyen Pozitivizm, daha sonra Kemâlist aydınları da etkisi altına almıştır. Kemâlizm, pozitivist anlayışını Jön Türklerden miras almış ve pozitivist anlayış Kemâlist ideoloji üzerinde genel ve özel düzeyde etkili olmuştur (Köker, 2007: 223). Genel düzeydeki etkisi; pozitivismın sosyal düşünce yorumunun Kemâlist düşünce üzerindeki belirleyiciliği olmuştur. Pozitivizmin insan iradesi dışında cereyan eden nitelikteki bilimsel yöntemlerle oluşturduğu nesnel bakış açısı ve evreni bilimsel yöntemlerle okuma imkanına sahip eğitilmiş bireylerden oluşan toplumların yönetimde egemen olması anlayışına dayanması Osmanlı-Türk aydınlarını düşünsel olarak etkilemiştir. Jön Türklerin II. Meşrutiyeti ilân ettirme konusundaki baskıları da işte bu pozitivist halk egemenliği arzusunun dayandığıdır. Jön Türklerden devralınan bu halk egemenliği arzusu, daha elitist bir yorumla Kemâlizm'e de taşınmıştır.

Kemâlizm'in iktisadi, kültürel ve siyasal alandaki politikalarını pozitivist bakış açısıyla oluşturulması ise pozitivismın Kemâlizm üzerindeki özel etkilerini oluşturmuştur (Köker, 2007: 224). Kemâlizm'in hızlı kalkınma ve sanayileşme öncelikli ekonomik politikaları, Pozitivizmin bilim ve teknolojiye verdiği önem doğrultusunda şekillenmiştir. Sanayileşme için gerekli olan bilim ve teknoloji pozitivismın savunduğu bilimsel bilginin doğal bir sonucu kabul edilerek, bilim ve teknoloji araçlarıyla batıya yetişebilme ve ilerleme hedeflenmiştir. Kemâlist düşüncedeki kültürel pozitivist etki ise Kemâlizm'in lâiklik anlayışını oluşturmuştur. Kemâlizm'in içi boşaltılmış geleneğe ve hurafeye karşı çıkışı, en hakiki mürşidin ilim olduğu görüşü Kemâlist kültür

devrimindeki pozitivist anlayışın sonucudur. Fakat Kemâlist elitin uyguladığı lâiklik, din ve devlet işlerini birbirinden ayırma boyutunu aşarak devletin dine sürekli olarak katı müdahalesi şeklinde seyretmiştir. Aile, ekonomi, giyim kuşam gibi dinin ölçülerini açıkça belirlemiş olduğu alanlarda toplumu zorla pozitivist reformlara zorlamak laiklikten çok ‘Lâisizm’ olarak değerlendirilmiştir. Kemâlist lâiklik anlayışının, pozitivist düşünce doğrultusunda dinde reformdan ziyade dini ortadan kaldırması, yeni bir inanç sistemi dayatması olarak eleştirilmiştir. Kemâlizm’in otoriter ve güçlü merkezi devlet anlayışı pozitivistin ‘düzen içinde ilerleme’ ilkesine dayandırılmıştır. Kemâlist düşünce üzerindeki siyasal pozitivist etki ise hem muhaliflerini dincilik ve gericilikle suçlayarak dizginleme konusunda etkili olmuş hem de rejimin hiçbir muhalefete yer vermeyecek şekilde sağlamlaşmasına katkı sağlamıştır. Kemâlist düşüncede pozitivism; toplum mühendisliği aracı, reformların meşrulaştırılabilmesi için kullanılan bir paravan, güçlü merkezi devletin oluşturulabilmesi için sağlam bir zemin, kentli-taşralı ayrımının belirleyicisi ve Devletçilik ilkesinin faaliyetlerinin ilham kaynağı olmuştur (Kahraman, 1993: 31).

Atatürk’ün saltanata, hilafete ve bunların temsil ettiği tüm kurumlara karşı çıkışı pozitivist bir isyan olarak değerlendirilmiştir (Timur, 2013: 114). Fakat Atatürk’ün özellikle dine karşı uyguladığı pozitivistin tutarlı bir kuramsal çerçevede gerçekleştiği tartışmalıdır. Çünkü Atatürk, milli mücadele dönemi süresince halifeliği ve saltanatı kurtaracağını vadetmiş ve hatta 23 Temmuz 1919’da Erzurum Kongresi’nin açılış konuşmasında: *"En son olarak niyazım şudur ki, Cenabı Yahibülâmâl Hazretleri Habib-i Ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafii ve diyaneti Celile-i Ahmediye ‘nin ilâ yevmül kıyam hârisi esdaki olan milleti necibemizi ve makamı saltanat ve hilâfeti kübrayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun!... Âmin"* (Atatürk, 1997: 5) sözüyle, milli mücadelenin asıl amacının saltanat ve hilafeti kurtarmak ve korumak olduğunu ifade etmiş, bu sayede halkın desteğini almıştır. Fakat cumhuriyetin ilânından sonra hilâfet ve saltanat kurumunu kaldırarak Pozitivist tek taraflı değerlendirmiştir.

Kemâlizm’in düşünsel serüveni, devletin kurucu felsefesinin isim babası olan Atatürk’ün düşünsel yapısıyla da yakından ilgilidir. Eğitim ve askerlik hayatını farklı bölgelerde geçiren Atatürk, özellikle Bulgaristan’daki ateşemiliterlik sürecinde Avrupa’yı yakından gözlemleme fırsatı bulmuştur. Bu durum Avrupa’ya eğitim için

giden diğer tüm Osmanlı aydınlarını etkilediği gibi Atatürk'ü de etkilemiştir. Düşünsel hayatını şekillendirmede akılcılık ve olguculuğun büyük katkısı olmuş ve düşüncelerinin zeminini oluşturan Descartes'ın *Discours sur la Methode'unu* Türkçeye çevirtmiş, Kant'ın *Kant ve Felsefesi* incelemesini yayımlatmıştır (Turan, 1982: 11). Atatürk'ün bağımsızlık anlayışında Fransız Devriminin etkileri, pozitivist ve realist düşünceleri ilke edinmesinde Kant ve Descartes gibi Fransız düşünürleri, özgürlük ve cumhuriyet konusundaki düşüncelerinde ise Rousseau'nun payı olmuştur (Orhan, 2014: 216).

Kemâlizm, zaman zaman sol cenah tarafından olumlu ve gurur verici bir anlamda Jakobenlik, Liberaller arasında tepeden inmece yönüyle anti- demokratik anlamda Jakobenlik, İslâmcı çevrede ise tepeden inmece, halka rağmen halk için gerçekleştirilen din karşıtı ve anti-demokratik uygulamaları nedeniyle olumsuz anlamda Jakobenlik olarak değerlendirilmiştir (Gülsunar, 2015: 17). Üç farklı görüşte de ortak olan yön Kemâlizm ve Jakobenlik benzetmesi olmuştur. Tüm görüşlerde yer alan bu benzetme, Jakobenizm ve Kemalizm arasında belli ölçüde benzerlik olduğu konusundaki görüşleri kuvvetlendirmiştir. Jön Türkler de tıpkı Jakobenler gibi Fransız Devrimi'nin etkisiyle düşüncelerini şekillendirmiştir. Jön Türkler de İttihat ve Terakki temelli Kemâlistler de modernleşme konusunda Fransız Devrimi gibi bir devrim yaşamıştır ve bu devrim tıpkı Jakoben iktidar döneminde yer alan devrimci şiddetle benzerlik taşımaktadır. Kemâlistlerin ve Jakobenlerin en çok benzerlik gösterdiği konular ulus egemenliği ve merkezîyetçilik anlayışları olmuş ve bu anlayıştan hareketle, halk için halka rağmen ilkesiyle uygulamalarda bulunulmuştur. Tepeden inmece bu anlayış, zamanla hem Jakobenlerde hem de Kemalistlerde devrimci diktatörlük rejimi kurulmasına neden olmuştur. İslâmcıların Kemâlizm ile ilişkilendirdiği Jakobenizm anlayışı ise, lâikliğin yalnızca kamusal alanda uygulanmayıp, sivil toplumun da anti-demokratik şekilde sekülerleştirilmeye çalışmasıyla ortaya çıkmıştır, bu da Kemâlizm ve Jakobenizm arasındaki belirgin bir benzerliktir (Gülsunar, 2015: 290).

Türk Devrimi'nin başarı ile sonuçlanmasını izleyen yıllarda, yeni devlete ideoloji arayışında batılı ideolojiler etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasındaki döneme bakıldığında Atatürk'ün yeni toplumsal-siyasi düzeni liberalizm ve sosyalizm etkileriyle oluşturduğu görülmektedir (Kışlalı, 1993: 50). Fakat Atatürk'ün uyguladığı liberalizm ve sosyalizm diğer uygulamalardan farklı olarak ülke şartlarına göre şekillenmiştir.

Türkiye'nin devrim süreci Avrupa ülkeleri gibi olmadığı için ülkenin gereksinimi neyse o doğrultuda uygulamalar yapılmıştır. Atatürk'ün (1961: 68) '*Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye'de asri, binaenaleyh garbî bir hükümet vücade getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir*' sözüyle işaret ettiği garba teveccüh, garptan alınarak yeni ülkeye uygulanacak olan iktisadi, siyasi ve sosyal birtakım ideolojileri içermiştir.

Şerif Mardin (1990: 160) ise Kemâlizm'in fikir kaynaklarını 19. yüzyıl sonlarına, İzmir, İstanbul, Beyrut gibi merkezlerde, padişahın yasaklamalarına rağmen ortaya çıkan batılı fikir akımlarına dayandırmıştır. Yüksek öğrenim gören öğrencilerin, Büchner gibi materyalist düşünürlerden, pozitivistlerden ve Darwin'in evrim teorisinden etkilenecek Kemâlist nesli oluşturduğunu ileri sürmüştür.

Hilmi Ziya Ülken, Kemâlizm'in batı siyasi düşüncesi kaynakları olarak; Bergsonizm, Tarihi Materyalizm, Pragmatizm ve Felsefi İdealizmi göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından cumhuriyete yeni bir fikir kazandırmak isteyen aydınların önünde iki yol çıkmıştır; birincisi idealist düşüncelere karşı maddeci bir fikir anlayışı, ikincisi ise diyalektik materyalizm üzerinde yükselecek bir fikir inşasıdır. Bu iki düşüncenin maddeci tarafı fikir inşasını maddede, idealist taraftarı ise ruhta görmüştür. Bu ikilemden hareketle yeni devletin ideolojisini ruh ve sezgi üzerinden inşa etmeyi savunan aydınlar, Bergsonizm fikriyle, pozitivism ve mekanik evrimciliğe karşı çıkarak Dergâh dergisi etrafında toplanmış ve Türkiye'de Bergsonizm ilk kez Mustafa Şekip tarafından savunulmuştur (Ülken, 1992: 375). Bergsonizm'i Kemâlizm'e kaynak olarak göstermek oldukça güçtür, zaten akım Ahmet Şekip dışında kimse tarafından sıkı bir destek görmemiştir. Cumhuriyet döneminde Bergsonizm'i savunanlara göre milli mücadele ve yeni bir ideoloji yaratma süreci ruhtan ve sezgiden ayrı olmamalıydı, fakat bu düşünce Kemâlist rejimin materyalist zemininde yer bulamamıştır.

Kemalizm'in, Batı siyasi düşüncesinden beslendiği önemli kaynaklardan bir diğeri ise tarihsel materyalizmdir. Marx'ın tarihsel materyalizmi, temelini tarihin insan ürünü olması düşüncesinden alır. Tarih, ne olacağı önceden belli olan bir süreç değildir, insanlar tarihi kendi eylemleri neticesinde şekillendirirler. İnsanların ve toplumların ilişkileri, eylemleri tarihi oluşturur fakat bu eylemler ve olaylar tamamen kendi

iradelerine bağımlı değildir, geçmişten gelen ve mevcut olan koşullar eylemlerini şekillendirir (Brosius, 2015:22). Tarihsel Materyalizm, kadro hareketi başta olmak üzere Kemalist aydınlar tarafından sıklıkla Kemalizm'in ideolojik kaynağı olarak kullanılmıştır. Tarihsel materyalizmin Kemalizm'i hangi yönlerden etkilediğine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tarihsel materyalizm, Marksizm'i, Kemalizm'e uyarlama konusunda bir yöntem olarak düşünülmüş, eğer ulusal kurtuluş hareketini gerçekleştirmiş bir ülkede ideoloji oluşturma yöntemi olarak tarihsel materyalizm kullanılırsa ulusal kurtuluş ve devletçilik anlayışının yerleşeceği savunulmuştur (Demirci, 2006: 47). Çünkü kadrocular başta olmak üzere Kemalist aydınlar Marksizmin tek başına ulusal kurtuluş hareketini açıklamaya yeterli olmayacağını düşünmüş ve bu yüzden tarihsel materyalizmi kurtuluş hareketlerini açıklayıcı bir kavram olarak ele almışlardır. Nitekim kadro hareketinin ideoloğu olan Şevket Süreyya Aydemir *İnkılap ve Kadro* adlı eserinde tarihsel materyalizmin, bir toplumun nasıl yaşadığını ve toplumsal gelişimini nasıl gerçekleştirdiğini açıklama konusunda bilime yardımcı bir metot olduğunu ifade etmiştir (Aydemir, 1932: 33).

7.2. İttihatçılık

Yaklaşık olarak 18. yüzyılın sonundan beri modernleşme ve batılılaşma konusunda birçok adım atan Osmanlı Devleti bir türlü batılılaşma kavramını makul bir zemine oturtamamıştır. Bu dönemde tüm batıyı kasıp kavuran özgürlük, eşitlik, hürriyet gibi kavramlar, eğitim ve fikir arayışı amacıyla batıya giden Osmanlı aydınlarını ziyadesiyle etkilemiştir. Bu aydınlar göre Osmanlı Devleti'nde batılılaşmanın sağlam bir zemine oturamamasının sebebi, batılı fikir hareketlerinin tam anlamıyla devlet tarafından özümselemiyor oluşuydu (Aslan, 2008: 80). Eğitim ve fikir arayışı için yurtdışına giden aydınlar Osmanlı Devleti'nin bekası için bir çözüm arayışındaydılar. Bu arayış onları Genç Osmanlılar adı altında örgütlenmeye ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak anılacak İttihat-i Osmani Cemiyeti'nin temellerini atmaya sevk etmiştir. İttihadı Osmaniye Cemiyeti, İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet İbrahim Temo, Hüseyinzade Ali gibi isimlerin kuruculuğunda, 1889 yılında Askeri Tıbbiye 'de gizli bir şekilde kurulmuştur. Cemiyetin bu tarihte kurulması Fransız İhtilali'nin 100. yılı olması nedeniyle manidar bulunmuştur. (Akşin, 1980: 17-18). Örgüt ilk kurulduğu dönemlerde yoğun bir muhalefet girişiminde bulunmamış daha çok örgüt

içi eğitim işleri ile uğraşmıştır, zaten II. Abdülhamid'in katı istibdat döneminde herhangi bir örgütün açık bir şekilde muhalefet yapabilmesi zaten mümkün değildir. İttihatı Osmani Cemiyeti 1895 yılında ismini Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmiştir (Akşin, 1980: 19). Bu isim değişikliği irdelendiğinde ortaya bazı sonuçlar çıkmaktadır; İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gayesi her ne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak kaybını durdurmak ve II. Abdülhamit istibdadını yıkmak olsa da cemiyet üyeleri bunu dini hassasiyetlere sahip olan Osmanlı toplumunu ve yönetimini ürkütmeden yapmaya çalışmıştır. Yalnızca İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yemini dahi incelendiğinde, İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in üzerine silah konularak yemin edilmesi, cemiyetin din karşıtı bir tutum izlemeyeceğine dair verdiği bir güvence olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel özelliklerine bakıldığında kurucularının ve üyelerinin genelde asker ve memur kesimden olduğu görülmektedir. Genellikle toplumun eğitilmiş kesiminden oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti, zihniyet bakımından da tıpkı Avrupalılar gibi kapitalist zihniyete sahip olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin varoluş amacı her ne kadar Osmanlı Devleti'ni Avrupalı tarzda dönüştürmek olsa da üyelerinin çoğu Müslüman ve Türk üyelerden oluşmuştur (Akşin, 1997: 63).

Bütün bu özellikler toparlanacak olursa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Avrupa'ya gidip orada yükseköğrenim gören, devletin kurtuluşunu eğitim aldıkları Avrupa tarzında bir yönetim sistemi kurmakta gören bir avuç idealist genç insanın girişimiyle oluşturulduğu söylenebilir. İşte bu bir avuç idealist genç olarak anılan ekip başta Türk Devriminin ideolojik altyapısını oluşturmuş, sonra da devrimin ideolojisinin Kemalist ideoloji olarak anılması için çalışmalarına devam etmiştir. Yani İttihat ve Terakki Cemiyeti Kemalist düşüncüyü yurtiçinde besleyen en önemli kaynak, hareketi güdüleyen temel oluşumdur.

Kemalist düşüncenin siyasi kaynağındaki en önemli ittihatçı etkisi pozitivizmle kendisini göstermiştir. Bu konuya ilişkin Şükrü Hanioglu (2011: 48) Atatürk'ün materyalist, bilimci ve pozitivist politikalarını kendisinin İttihat ve Terakki içerisinde bulunduğu dönemin etkisiyle oluşturduğunu ifade etmiştir. İttihatçılık ile Kemalizm arasındaki süreklilik kendisini yalnızca siyasi konularda göstermemiştir. Kemalizm'ın ekonomik politikaları da İttihatçıların iktisadi politikalarından etkilenmiştir. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde ittihatçı gelenekle uyumlu olarak yerli ve milli burjuvazinin

oluşturulmasının temel ekonomik kaygı olması gerektiği vurgulanmıştır (Varlı ve Koraltürk, 2010: 128). Eric Jan Zürcher ise Kemalist rejimin sosyoekonomik politikalarını ittihatçıların 1913 yılındaki milli iktisat programının bir devamı olarak nitelendirmiştir (Zürcher, 2009: 52). Kemalizm'in, ittihatçılığın sosyal altyapısı, dünya görüşü ve onların siyasi deneyimi etkisiyle oluşturulduğu ve hatta Kemalizm'in, ittihatçılığın Cumhuriyet Dönemi koşullarında eritilip yeniden kalıba döküldüğü yorumu yapılmıştır (Altunoğlu, 2021: 117). Yani siyasi, iktisadi, sosyolojik birçok konuda Kemalist rejim ile ittihatçılar arasında bir devamlılık söz konusudur. Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi kültürünün tamamının ittihatçı mayayla oluşturulduğunu ifade eden görüşler de vardır (Çulhaoğlu, 2002: 147). İttihatçılıktan Kemalizm'e uzanan siyasi kültür çizgisi devam-inkâr diyalektiğinin özgün bir örneği olarak kabul edilmiştir, çünkü Türkiye'ye bugünkü rejimsel şeklini veren siyasi kadro tamamen İttihat ve Terakki okulunda yetişenlerden oluşmuştur. Türkiye'deki kapitalistleşme sürecinin doğrudan uzantısı olarak değerlendirilen İttihatçılık ne tek başına Liberalizm ne Devletçilik ne de Jakobenizm olarak değerlendirilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, ulusal direnişte hem açıkça kamuoyunu bilinçlendirerek hem de yeraltı ağı oluşturarak gizli şekilde önemli rol oynamıştır. Karakol cemiyetini kurarak ulusal direnişi gizli bir şekilde örgütlemiş ve bu konuda da başarılı olmuştur. Fakat ilerleyen zamanlarda ulusal harekete en az Atatürk kadar liderlik etme ve ön plana çıkma arzusu İttihat ve Terakki cemiyetini, hareketin tehdidi durumuna getirmiştir. Tüm milli mücadele süreci boyunca Atatürk'ü destekleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1921-1922 yılları arasındaki ikinci grup olarak sınıflandırılan kesimi, ittihatçı karakter göstermemekle eleştirilmiştir (Zürcher, 2005: 244-248). Tüm bunlara ek olarak İzmir Suikastından da şüpheli olarak sorumlu tutulan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri ile Atatürk'ün arası açılmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Kemalizm arasında bir süreklilik ilişkisi olduğunu savunan düşünürlerin yanı sıra Kemalizm'in ideoloğu olarak kabul edilen Munis Tekinalp (2004: 52) ise Ziya Gökalp başta olmak üzere tüm İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin haklarını teslim etmekle beraber Kemalizm'in asıl doğuşunun 19 Mayıs 1919 tarihinde Atatürk'ün Samsun'a çıkışından öncesine dayandırılmayacağını ileri sürmüştür. Çünkü Tekinalp'e göre Türk ulusunun zaferi, ulusçu uyanıştan bağımsız düşünülemezdir, bu uyanış da Atatürk'ün Samsun'a çıkarak milli mücadeleyi tam anlamıyla başlatması ve zaferle sonuçlandırmasıyla mümkün olmuştur.

İttihat ve Terakki cemiyetinin sol cenahına yakın duran Mahmut Esat Bozkurt, 1924 yılında '*Türk İhtilali'nin Düsturları*' adlı yazılar yazarak Türk devrimini ideolojik bir zemine oturtma konusunda ilk adımı atmıştır (Uyar, 2014: 214). Türk devrimini köylülerin gerçekleştirdiğini ifade etmiş ve devrime ideoloji ararken sosyalist devletçilik anlayışını geliştirmiştir. Hukuk konusunda da önemli çalışmaları olan Bozkurt aynı zamanda Türk hukuk devrimini gerçekleştiren kişi olarak da kabul edilmiştir.

İttihat ve Terakki'nin ulusçuluk anlayışı başta olmak üzere, çağdaşlaşma konusunda attığı tüm adımlar cumhuriyet döneminde Atatürk reformlarının kökenini oluşturmuştur (Avcıoğlu, 1976: 276-278). Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştiren reformların ilk örneklerini, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerinde bulmak mümkündür. Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine imkân sağlayarak destek olunmuş aynı zamanda yurtiçinde de Milli Talim ve Terbiye, Türk Ocakları ve bunun gibi birçok dernek kurulmuştur. Yani Atatürk'ün, cumhuriyetin ilanından sonra her kongrede, meclis toplantısında defaatle vurguladığı eğitim konusu İttihat ve Terakki yıllarından miras kalmıştır. Aynı şekilde İttihat ve Terakki'nin sanat konusundaki çalışmaları da daha sonra cumhuriyet döneminde sanata verilen önemin temelini oluşturmuştur. İttihat ve Terakki'nin maddi yetersizliklerine rağmen resim, müzik, tiyatro ve mimari alanlarına yaptığı yatırımlar bu konulara verdiği önemi göstermiştir. 1916 senesinde Parti Kongresi'ne getirilen kanun tasarısı ile şariat ve modern kanunların ikiliği kaldırılmıştır. Cumhuriyet yıllarında Atatürk'ün açıklayacağı laiklik ilkesi bu İttihatçı temelden beslenmiştir. Ziya Gökalp önderliğinde feminizm akımı tanıtılmış; kadınların çalışması, okuması konusunda çalışmalar yapılarak kadın hakları bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Yani ulusçuluk ilkesi başta olmak üzere Atatürk'ün reform anlayışı ve diğer tüm ilkeleri İttihat ve Terakki'den önemli ölçüde beslenmiştir.

7.3. Ulusçuluk

Avrupa'daki modernleşme hareketlerinin hız kazanması ve Fransız Devrimi'nin etkileriyle dünyadaki ulus-devlet algısının değişime uğraması Osmanlı Devleti'nde III. Selim dönemine denk gelmiştir. III. Selim dönemiyle Osmanlı Devleti tüm kurumlarıyla çağa ayak uydurma konusunda birtakım yenilikler yapmak zorunda kalmıştır. İlerleyen süreçte Avrupa ulusçuluk akımının etkisiyle ulusçu bölünmeler yaşarken Osmanlı

Devleti durumdan endişe duymuştur ve çözüm arayışına girmiştir. Devletin bu akımdan etkilenmemesi adına Genç Osmanlılar, Osmanlıcılık fikrini ortaya atmıştır. Osmanlıcılık akımı I. Meşrutiyet ile Kanuni Esasi'nin ilan edilmesine olanak tanımış ancak etkisi yeterli olmamıştır. II. Abdülhamit dönemine gelindiğinde devleti toparlayacak çözüm olarak İslamcılık denenmiş fakat yine başarılı olunamamıştır (Kanberoğlu, 2012: 291). Bu döneme kadar İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarının etkisiyle hareket eden Osmanlı Devleti Ulusçuluk akımının tüm dünyada yükselmesi ile çözülme sürecine girmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti gibi çok uluslu devletler için çok kritik bir süreç olan bu dönemde imparatorluğa bağlı olan birçok farklı millet Avrupa'dan yayılan ulusçuluk akımıyla yalnızca kendi dilinin konuşulduğu, kendi soyundan olan tarafından yönetildiği ve gelecek tasavvurunu sadece kendi milleti üzerinden oluşturduğu bir yönetim fikrini arzulamaya başlamıştır (Hülür ve Gürsoy, 2007: 313). II. Meşrutiyet döneminde Abdulhamit her ne kadar İslamcılık politikasında ısrarcı olsa da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisiyle ulusçuluk fikri benimsenmiştir. İlerleyen süreçte bünyesinde barınan milletlerin teker teker ayaklanmaya başlamasıyla yalnızca kendi soydaşlarıyla kalan Osmanlı Devleti, kendisini kurtaracak yeni akım olarak Ulusçuluk modelini benimsemiştir. Yusuf Akçura bu durumu '*Üç Tarz-ı Siyaset*' eserinde Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının başarısızlığının Türkçülük akımının öne çıkmasına neden olduğu şeklinde yorumlamıştır (Akçura, 1976: 36). İlerleyen süreçte aralarında Ziya Gökalp'in de bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyetinin yönetimde söz sahibi olmaya başlamasıyla birlikte, cemiyetin esas aldığı Ulusçuluk akımının etkisiyle gelişmeler yaşanmıştır. Farklı milletlerden bireylerin bir arada yaşadığı Osmanlı toplumunda Türk ulusçuluğunun, devletin çözülme dönemine yakın ortaya çıkması Kemalizm'e katkı sağlamıştır (Kongar, 2006: 117). Çünkü Ziya Gökalp'in önderliğinde Türk ulusçuluğunu oluşturan İttihat ve Terakki, idealindeki ulusçuluk sistemini Osmanlı Devletinden bağımsız olarak şekillendirme fırsatını bulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kemalist düşünceye devrettiği en önemli miras Ziya Gökalp'in önemli katkısıyla Türkçülük akımı olmuştur.

Ziya Gökalp'in ve İttihat ve Terakki önderlerinin Malta'ya sürülmesi ile tüm ulusçu başkaldırlar Atatürk'ün liderliğinde hareket etmiştir. Bu süreçte Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırmış, İstanbul hükümetini kaldırarak Cumhuriyeti ilan etmiştir. Zaferle birlikte Ziya Gökalp Malta'dan dönerek ulusçuluğun yeni

temsilcilerine yani Kemalist ulusçulara katılmış ardından da Cumhuriyet Halk Fırkasına iştirak etmiştir (Parla, 1993: 27). Ziya Gökalp'in ulusçu fikirlerinin ışığıyla aydınlanan Kemalist Ulusçuluk, ilk ve belki de önemli icraatını, Kurtuluş Savaşı sonrası kurulacak olan yeni devlete isim arayışında göstermiştir. Yeni devlete verilecek isim olarak Pan-Türkçülerin önerisi Anadolu Cumhuriyeti, İslamcıların önerisi Türkiye İslam Cumhuriyeti olurken, Kemalist ulusçuluk Türkiye Cumhuriyeti ismini tercih ederek yeni devletin hiçbir zaman hanedanlık uygulamasıyla yönetilmeyeceğini ve tüm İslami ibarelerden bağımsız, seküler bir anlayışa sahip olacağını belirtmiştir (Yıldız, 2009: 210). İşte Kemalist ulusçuluk bu seküler, bağımsızlıkçı anlayışa dayanmaktadır.

Ulusçuluk, Cumhuriyet ideolojisinin yani Kemalizm düşüncesinin dayandığı temel direktir ve Türk milliyetçiliğine dair söylenecek her şeyin ilki Ziya Gökalp tarafından söylenmiştir (Belge, 2009: 3). Atatürk'ün Cumhuriyetle beraber oluşturduğu kurumlarda ve ilkelerde, ulusçuluğa dair söylemlerinde ve fikirlerinde Ziya Gökalp'in etkisi çok büyüktür. Yalnızca Kemalist ilkelerden olan ulusçulukta değil Kemalizm düşüncesinin tamamında Ziya Gökalp'in fikirlerinin yansıması görülmektedir (Heyd, 1979: 196). Ziya Gökalp, I. Dünya Savaşı'ndan yeni çıkan Osmanlı Devleti'nin, bünyesinde barındırdığı milletlerin ayrılması sonucunda yalnızca aynı millete ve dine mensup bir ulus haline geldiği süreçte artık yeni topraklar fethetmek veya yalnızca kaybedilen toprakları geri almak üzere olmayan bir ulusçuluk anlayışını savunmuştur (Parla, 1993: 18). Kemalist ulusçuluk; kendi milli mücadelesi ile geri aldığı topraklar dışında hiçbir toprağa göz dikmeyen, Türk soyundan olan diğer bireylerin yaşadığı toprakları fethetme hayalinde olmayan ve bu unsurların sayesinde de ulusal sınırlarını hiçbir zaman tehlikeye atmayan bir anlayışa dayanmıştır. Aynı zamanda Atatürk ulusçuluğu, emperyalizm bağlamında fayda sağlamak isteyen diğer ulusçuluklardan farklı olarak emperyalizme karşı çıkmak için ortaya çıkmıştır (Oran, 1988: 17-18). Kemalizm'in düşünsel temeli olan ulusçuluk, dünyadaki diğer ulusçuluk düşüncelerinden farklı seyretmiştir. Atatürk, Kemalist ulusçuluğu, Jön Türklerin etnik kökene dayalı ulusçuluk anlayışından ziyade Ziya Gökalp'in kültürel ulusçuluğu olarak tanımlamıştır (Zürcher, 2009: 50). Ziya Gökalp ulusçuluk anlayışını "*Türk milletine, İslam ümmetine, Avrupa medeniyetine mensubum*" sözüyle ifade etmiştir (Tekinalp, 2004: 48). Ancak Atatürk'ün ulusçuluk tanımında, Ziya Gökalp'in ulusçuluk tanımındaki İslamlaşma kavramı yoktur, Atatürk ulusçuluğu daha seküler bir anlam

taşımaktadır. Kemalizm'in dayandığı ulusçuluk, temelini askeri başarı kazanma veya üstün ırk düşüncesinden değil de ekonomik, sosyal, kültürel anlamda muasırlaşma düşüncesinden almıştır. Yine de Cumhuriyetin erken dönemlerindeki bu hoşgörülü ulusçuluk anlayışı, kültürel ırkçılıktan, öz Türkçü bir anlayıştan da geri kalmamıştır (Bora, 1998: 35).

Kemalist ulusçuluğa dair Kemalizm'in ideologlarından biri olan Munis Tekinalp'in fikirleri de önemlidir. Tekinalp'e göre, Kemalizm'in ulus anlayışı Osmanlı Devleti'nin aynı dine mensup olan kişilerin oluşturduğu millet anlayışından farklıdır. Kemalist ulusçuluğa göre ulus olmanın şartları; aynı dili konuşmak, toplumsal ve kültürel anlamda aynı değerlere sahip olmak ve aynı ülkeye sahip olmaktır (Tekinalp, 2004: 281). Türk ırkına mensup tüm bireylere de kucak açmakla beraber temel esas değildir, Kemalizm'in ulusçuluk anlayışı daha çok kültürel yapıdadır. Aynı dili konuşmayan, aynı kültürü paylaşmayan bireylerden oluşan bir toplum aynı dine mensup olsa dahi Kemalist ulusçuluğa göre ulus sayılmamıştır. Bu bağlamda Sina Akşin de (1997: 96) Kemalist ulusçuluğu; saldırgan olmayan 'Yurtta sulh cihanda sulh' ilkesine bağlı, ırkçı söylem ve eylemlerden uzak bir olgu olarak değerlendirmiştir. Atatürk'ün '*Ne mutlu Türküm diyene*' sözünden hareketle yurttaşlığın, yalnızca Türk etnik kökeniyle doğanları değil kendini Türk olarak hisseden her bireyi kapsadığını ifade etmiştir.

7.4. Türk Devlet Geleneği

Atatürk'ün devlet tasavvuru, Osmanlı Devleti'nin devlet yapısını gözlemleyerek oradaki eksikliklerin tamamlayıcısı olma iddiasıyla oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nin tek amacının padişahın kişisel çıkarlarını korumak olduğunu düşünen Atatürk, halkın artık kendi devletini yani halkın devletini kurması gerektiğine inanmıştır. Atatürk'e göre, Osmanlının zayıflamasının ve batıya bağımlı bir hale gelmesine nedeni, Osmanlı Devleti'nin halkı aşkın şekilde yönetilmesi olmuştur. O'na göre devletin kişiliği padişahın kişiliğinden bağımsız olmalı ve millet geleceğini etkileyecek kararları kendi özgür iradesiyle verebilmeliydi, bu da ancak halk egemenliğine dayalı bir devlet sistemi ile mümkün olabilirdi. Bu nedenle Kemalist devlet anlayışının ulusallıktan sonraki en büyük motivasyonu, milletin hedeflerini kendisinin tayin edebileceği ve bu hedeflere ulaşma politikalarını da kendisinin belirleyebileceği, milletin egemen olacağı bir sistem

kurma düşüncesi olmuştur (Heper, 2006: 70). Fakat halka verilecek egemenlik kuvveti Atatürk'ün (1997:211) ” *Bu kuvvet zaman ile ve insanların terakkiyat-ı medeniyesiyle teali eder, kesbi resanet eder ve yükselir ve irade-i milliye, hâkimiyeti milliye bu kuvvetten ibarettir*” sözünden anlaşıldığı şekilde hemen verilmeyecek, öncelikle halk eğitilerek medeni toplum statüsüne getirilecek, ondan sonra tam egemenlik sahibi olacaktır. Kemalist devletin egemenliğe yüklediği anlam diğerlerinden farklı gelişmiştir; her ne kadar teoride egemenlik kayıtsız şartsız milletin olsa da pratikte devlet gücünü bu egemenlikten almamıştır, Kemalist devlet yapısında meşruluk ve siyasi güç, kimse tarafından verilmemiş, bu güç devlette kendiliğinden vuku bulmuştur. Bu kuvveti elinde bulunduran devlet ise savunma ve koruma konusunda millet üzerinde yetki sahibi olmuştur (İnan, 2010: 50). Kemalist devletin şahsına münhasır egemenlik anlayışı, zaman zaman eleştirilmiştir. Çünkü teoride karşı çıkılan ve yıkılmak istenen aşkın devlet geleneği Cumhuriyet Türkiye'sinde aynen devam eden bir yönetim geleneği olmuştur. Atatürk, Osmanlı Devleti'nin çöküşüne aşkın devlet yapısını sebep gösterirken, cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kemalist Devlet neredeyse Osmanlı Devleti kadar aşkın bir yapıya sahip olmuştur.

Kemalist devlet yönetimini şekillendiren bir diğer Türk yönetim geleneği ise Osmanlı Devleti'nde de görülen aşkın bürokratik yapı olmuştur (Heper, 2006:97). Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete miras kalan bürokratik gelenek Tanzimat Dönemi reformlarına kadar dayandırılmıştır (Pustu, 2007:203). Osmanlı bürokrasisinin halka karşı elitist tavrı Cumhuriyet Türkiye'sine de intikal etmiş ve devlet her zaman halktan gelecek tehlikelere hazır bir şekilde katı, merkeziyetçi bir tutum sergilemiştir. Tıpkı Osmanlı Devleti'nin yönetici elitinin, halkı yönetimden uzak durması gereken bir grup olarak değerlendirdiği gibi Kemalist yönetici eliti de halkı, henüz onu eğitmeden egemenlik verilmeyecek bir grup olarak değerlendirmiştir. Bu tutum zaten sorunlu olan merkez- çevreye ilişkilerini iyice germiş, halka rağmen halk için sloganı ile yola çıkan Cumhuriyet elitini bürokrasi-halk zıtlaşmasına sürüklemiştir. Bürokratların çoğunluğunun Osmanlı ordusundan gelen subay ve kamu görevlerinden oluşması Cumhuriyet Türkiye'sinin bürokratik yapısında Osmanlı geleneğini pekiştirmiştir. Halka hizmet etmekten ziyade halka tepeden bakan, emreden ve onu eğitilmesi gereken bir grup olarak gören bürokratik yapı Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve bu bürokrasi ‘ceberut bürokrasi’ ‘jandarma devleti’ gibi kavramlarla ifade edilmiştir

(Eryılmaz, 2002:140). Osmanlı Devleti ile Cumhuriyet Türkiye'sinin bürokratik yapısındaki tek benzerlik bürokratların asker veya sivil kökenli olmaları değil aynı zamanda toplumu algılayış biçimleri olmuştur. Her iki devletin bürokratu da halkı devlet için var olan ve tek görevi devlet yöneticilerine itaat etmek olan kullar olarak algılamıştır (Pustu, 2007:205).

Atatürk devrimi, inkılapları, reformları temel olarak cumhuriyet rejimi fikrine dayanmış, bu ve bundan sonra yapılan tüm inkılaplar cumhuriyet rejiminin tamamlayıcısı olmuştur. Kemalist kadronun en önemli meselesinin güçlü devlet olduğunu ve Kemalizm ile devlet ilişkisinin diğer tüm meselelerde düzenleyici bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Kemalist Devlet, devleti ve hukuk düzeni araçlarını kullanarak hukuksal yoldan bir devrim yapmıştır. Osmanlı kalıntılarından yeni bir ulus-devlet oluştururken ve milli bir iktisadi kalkınma sağlanırken devlet gücünden yararlanılmıştır. Meşruiyetinin kaynağı devlet yapılanması olan Kemalist Devlet, tıpkı Osmanlı Devleti gibi bu meşruiyeti yalnızca kendi tekelinde tutmuş ve sivil toplumla paylaşma taraftarı olmamıştır. Kemalist devlet adamlarının bu tutumu İlk Türk devletlerinden günümüz Türkiye'sine, Türk devlet geleneğinde en önemli ilke olan güçlü bir merkezi otorite kurma geleneğinden gelmektedir (İnalçık, 2016:60). Türk devlet geleneğinin en önemli kaynağı olan Orhun kitabelerinde dahi yer alan bu husus ilk Türk devletlerinde, İslamiyet sonrası Türk devletlerinde, Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde de devlet yönetiminde göz önünde bulundurulmuştur.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti, meşruiyet konusunda benzerliğe sahip olmakla birlikte meşruiyetinin amacı ve kaynağında ise zıt yapılarda olmuştur. Osmanlı Devleti'nde devletin meşruiyetinin kaynağı padişah/halife iken Türkiye Cumhuriyeti'nde meşruiyet ulus egemenliğinden ve laiklik ilkesinden kaynaklanmıştır. Kemalist devletin siyasi hedefi ulusun pekiştirilmesi ve ulusal iktisadi kalkınma iken Osmanlı Devleti'nde statükonun sürdürülmesi olmuştur. Tam olarak bu noktada 1924'te hilafetin ve şeriat mahkemelerinin kaldırılması ve 1926'da da medeni kanunun kabul edilmesi, Osmanlı Devleti ve Kemalist devletin meşruiyet konusundaki tüm bağlarını geri dönüşü olmayacak şekilde koparmıştır (Kazancıgil, 2000: 150).

8. KEMALİZM: BİR İDEOLOJİ Mİ, BİR YÖNETİM GELENEĞİ Mİ?

Atatürk'ün milli mücadeleyi örgütleyerek direnişi başlattığı süreçte en önemli önceliği vatanı kurtarmak arzusu olmuştur. Tüm unvanlarından önce idealist ve başarılı bir asker olan Atatürk'ün vatanı kurtarmak amacıyla başlattığı bu hareket, milli mücadele yıllarında temel bir ideolojiye veya öğretiyeye dayanmamıştır. Atatürk bu durumu bir konuşmasında şu sözlerle ifade etmiştir:

“Neşrettiğim programı, bir fırka-i siyasiye için gayri kâfi, kısa bulanlar oldu. Halk Fırkası'nın programı yoktur dediler. Filhakika, umdeler namı altında malûm olan programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda, bir kitap değildi. Fakat, esaslı ve amelî idi. Biz dahi, gayrikabili tatbik fikirleri, nazari birtakım teferruatı yaldızlayarak, bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Millet'in, maddi ve manevî teceddüt ve inkişafatı yolunda, efal ve icraat ile akval ve nazariyata takaddüm etmeyi tercih ettik” (Atatürk, 1963: 718-719).

Atatürk ve silah arkadaşlarının ilk hedefi, ulusçu duygularla vatanı kurtarmak olmuştur. Atatürk'ün Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile olan bir konuşmasında Karaosmanoğlu'nun, bir partinin ideoloji veya doktrine dayanmadan yürüyemeyeceğini söylemesi üzerine Atatürk *‘O zaman donar kalırız’* şeklinde bir cevap vermiştir (Belge, 2009: 36). Bu konuşmadan hareketle de Atatürk'ün bir devlet adamı olarak herhangi bir ideoloji veya doktrin arayışında olmadığı anlaşılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasını izleyen yıllarda ise yeni devlete bir ideoloji arayışı başlamıştır. Bu bağlamda kimi düşünürler Kemalizm'i bir ideoloji - resmî ideoloji- olarak görürken kimileri de bir yönetim geleneği veya yeni devletin siyasi kültürünün bir ögesi olarak değerlendirmiştir.

Kemalizm'e ilişkin ideoloji tartışmasında en aşırı uç olarak Şeref Aykut gösterilebilir. Aykut'a göre (1936: 3) kendi deyişiyle Kamalizm, rasyonel, sosyolojik Marksist, faşist rejim ve ideolojilerden daha üstün, yalnızca eyleme dayalı ve tüm prensipleri ekonomik temeller üzerinde olan realist bir dindir. Bu dini yürüten şey ise hiç şaşmayan selim akıldır. Aykut'a göre Kamalizm dininin en önemli niteliği de devrimci olmasıdır. Kemalizm dininin mensuplarını tapkanları olarak adlandıran Aykut,

dinin kutsal kitabı olarak Türk tarihini işaret etmiş, dinin koruyucusunun ise Atatürk olduğunu ilan etmiştir. Aykut'un Kamalizm'e yüklediği anlam çoğu fraksiyon tarafından aşırı bulunarak, Kemalist düşüncayı ütöpikleştirmekle eleştirilmiştir.

Kemalizm'in bir siyasi ideoloji oluşunun teorik temelini Cumhuriyet Halk Partisi'nin programlarına dayandıran Taha Parla, parti programlarında ifade edildiği şekilde Kamalizm'in bütünlüğünün ve sürekliliğinin olması, uzun ömürlü ve kalıcı olması, özel bir adının bulunması gibi gerekçelerle net bir şekilde siyasi bir ideoloji olduğunu ifade etmiştir. Bir ideolojide bulunması gereken bütünlük ve sürekliliğin, Kamalizm ve Cumhuriyet Halk Partisi ideolojisinde de bulunduğunu ifade eden Parla, buna delil olarak da 1927 tüzüğünün genel esaslarını, 1927 genel başkanlık bildirisini, 1931 seçim bildirgesini ve dokuz umdeyi göstermiştir. Kamalizm ideolojisinin en gelişkin belgesi olarak da Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 programını ve tüzüğünü göstermiştir (Parla, 1992: 21). Kamalizm'in yol gösterici, aksiyoner, afaki bir doktrin olduğuna yönelik iddiaları, pragmatik ve pratik bir yapıya sahip oluşunun Kamalizm'i bir ideoloji olmaktan çıkarmayacağını ifade ederek reddetmiş, tüm siyasi ideolojilerin bir ada sahip olduğu gibi, Türkçeleştirilmiş ve ses uyumuna uygun şekilde Kamalizm adına sahip olan ideolojiyi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsal ideolojisi olarak benimsemiştir (Parla, 1992: 23). Kamalizm'i; Kültürel Kamalizm ve Siyasal Kamalizm olmak üzere iki parçalı bir bütün olarak değerlendirmiştir. Kamalizm'in rasyonel ve pozitivist yönünü oluşturan kısmın kültürel Kamalizm olarak adlandırmış ve bu kısmı kalıcı bir ideoloji ve hareket olarak değerlendirilmiştir (Parla, 2009: 10). Siyasal Kamalizm'i ise daha eleştirel bir bakış açısıyla fazla otoriter ve despot bir ideoloji olarak nitelemiştir.

Türk Tarihi Profesörü Sina Akşin ise (1997: 90) Kamalizm'i yalnızca bir ideoloji olarak değil aynı zamanda resmî ideoloji olarak nitelendirmiştir. Resmî ideoloji olarak nitelendirdiği Kamalizm'i, ideolojik bakımdan incelerken altı ilkenin üzerinde durarak, ideolojinin kapsamını derinleştirmiştir. Kamalizm'in demokratik yönünü Cumhuriyetçilik ilkesiyle, yurttta sulh cihanda sulh şiarıyla uygar ve bağımsız bir ulus oluşturma felsefesini Ulusçuluk ilkesiyle, bütünsel kalkınma ve aydınlanmayı Devrimcilik ilkesiyle, sosyal devlet olma düşüncesini Devletçilik ilkesi ile halkı gözetken ve halka öncelik veren yapısını Halkçılık ilkesiyle açıklamış, en çok bu ilkeden

hareketle iktidara gelmiş ve gelecek tüm partilerin halk için Kemalist olması gerekliliğini de eklemiştir.

Ahmet Taner Kışlalı (2001: 21) Kemalizm'i kesin bir dille ideoloji olarak kabul eden düşünürler arasında yer almıştır. Kışlalı'ya göre; bir düşüncenin, ideoloji olarak kabul edilebilmesi için, fikrin doğduğu toprakların gereksinimlerine karşılık vermesi ve tutarlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda Kemalizm Türkiye'de kurulmak istenen çağdaş toplum düzenine tüm yönleriyle yeterli gelen, akla ve insancıl değerlere öncelik veren ve ülkeyi uygar medeniyetler seviyesine çıkarabilecek, ilerici bir ideolojidir. Kışlalıya göre Kemalist ideoloji Türk devrimi doğrultusunda değil, Türk devrimi Kemalist ideoloji doğrultusunda gelişmiştir.

Toplum bilimci ve akademisyen Emre Kongar (2006: 109) Kemalizm'i ideoloji olarak değerlendirmiştir. Kongar'a göre Kemalizm; Cumhuriyetten önce mevcut olmayan, Atatürk döneminin ilerleyen zamanlarında devrimleri kapsayacak şekilde ortaya çıkmıştır. Kongar, Kemalizm'in cumhuriyetten sonra ortaya çıkışını, Atatürk'ün eylemleri sonucu ortaya çıkan bir ideoloji oluşuna dayandırmıştır. Atatürk'ün eylemleri sonucunda oluşan Kemalizm'i başarılı Pragmatik bir ideoloji olarak değerlendirmiştir. Kongar'a göre, Kemalist ideolojinin pragmatik yanı, sistemli ve özenli teorik çalışmayla üretilmiş bir ideoloji olmayıp, siyasal mecburi eylemle ortaya çıkmış olmasıdır. Atatürk'ün verdiği bağımsızlık mücadelesi başlı başına bir ideolojiyi oluşturmuştur.

İsmet Giritli (1988: 2-5) Kemalizm'i; Marksizm ve Leninizm'den farklı tutarak herhangi bir kitaba, dogmatik sisteme veya doktrine dayalı olmayıp akıl, bilim ve milli hakimiyet ışığında demokratik ve eyleme dayalı bir ideoloji olarak nitelendirmiştir. Giritli, Atatürk'ün Lenin, Hitler veya Mao gibi bir ideolog olmadığını bu yüzden de Kemalizm'in yalnızca Atatürk'ün beyan ve aksiyonlarına dayalı bir ideoloji olduğunu ifade etmiştir. Giritli, Kemalizm ideolojisine diğer düşünürlerden farklı bir nitelik daha atfetmiştir; Kemalizm bir ideoloji olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir modernleşme ideolojisi; bu ideolojinin niteliği ise tüm fraksiyonların demokratik ve laik dünya görüşleri ile uyumlu, çoğulcu bir rejime uygun aynı zamanda ulusal yönü de olmasıdır.

Cumhuriyet döneminin önemli aydınlarından Falih Rıfkı Atay da Kemalizm'i bir ideoloji olarak değerlendirmiştir. Kemalizm'in diğer ideolojilerden farklı olarak sürekli gelişen, dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve bu nedenle de henüz tam anlamıyla

tamamlanmamış bir ideoloji olduğunu ifade etmiştir (Altınkaş, 2011: 120). Bununla beraber bu değişken yapıyı Kemalizm'e zarar veren bir unsur olarak görmüş ve Kemalizm'in derhal sistemleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü Kemalizm bir ideoloji olarak sistemleşmezse farklı fraksiyonlar tarafından farklı yönlere çekilebileceği endişesini taşımıştır. Atay Kemalizm'in, yöntemi olarak faydacılığı göstermiştir. Kemalizm'in garpçı, laik, cumhuriyetçi ve milliyetperver yönlerine dikkat çekmiş, bu ilkeler doğrultusunda Kemalizm'i sistemleştirme görevini aydın kesime yüklemiştir.

Prof. Dr. Suna Kili (1998: 132) Atatürk devrimini, Kurtuluş Savaşı ile doğmuş, cumhuriyetin ilerleyen dönemlerinde tamamlanmış bir ideoloji olarak nitelendirmiştir. Devrimin siyasal partisinin kongreleri sonucu ilkelerinin; ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik şeklinde tanımlanarak Kemalizm'in, cumhuriyetin resmî ideolojisi olduğunu ifade etmiştir. Kili'nin bir ideoloji olarak kabul ettiği Atatürkçülük, dogmatik bir düşünceye dayalı değildir; yerel kapsamlı ve sadece dönemin ihtiyaçlarına cevap veren bir yapıda olmayıp yaşayan ve yeniliklere uyum sağlayan bir yapıya sahiptir. Kili'ye göre Kemalizm'in ilkeleri cumhuriyetin ilerleyen yıllarında yapılan uygulamalar neticesinde son haline kavuşmuştur. Atatürkçülük 'ün düşünsel yönünü altı ilke, eylemsel yönünü ise Atatürk'ün eylemleri oluşturmuştur. Kili'nin (1998: 136) bir ideoloji olarak değerlendirdiği Atatürkçülük; laik, ulusçu, tam bağımsız ve ulusal egemenlik ilkesine dayalı bir düşünce biçimidir. Yalnızca kendi bağımsızlığını düşünmekle kalmayıp sömürgeciliğe de karşı çıkar, herhangi bir milletin ulusal egemenliğine ve bağımsızlığına ters düşecek ideolojileri de reddeden bir anlayışa sahiptir.

Türk akademisyen, tarihçi ve yazar Taner Timur ise (2013: 318) Kemalizm'in, millî mücadelenin başlarında bir doktrin olduğunu, bilimsel bir statü kazanma çabasında olmadığını ileri sürmüştür. Timur'a göre Kemalizm'in ilkeleri teorilerle değil pratikte - bizzat savaş alanında- ve sonrasında da kongreler meclisler ve diplomatik konferanslar düzenlenerek oluşturulmuştur. Yani Kemalizm kütüphanelerde, derin düşüncelerde değil bir aksiyon içerisinde oluşturulmuştur. Vatan kurtarılıp devrimci milli mücadele başarıya ulaştıktan da sonra hareket dışsal bir çabayla ideoloji haline getirilmiş ve ilkeler halinde özetlenmiştir.

Kemalizm'i ideoloji olarak değerlendirmeyen Niyazi Berkes (1997: 24) Kemalizm'i tarihsel bir olay ve o olay etrafında şekillenen görüşler olarak tanımlamıştır. İki yüz yıllık bir modernleşme serüveninin başarıyla nihayete ermesi ve bu modernleşmenin çağdaş ideolojik eğilimler oluşturmasını Kemalizm'in özü olarak değerlendirmiştir. Kemalizm'i burjuvaziden de sosyalizmden de farklı tutan Berkes, Kemalizm'in özünün, sosyalizmden de burjuva ideolojisinden de zengin olduğunu savunmuş, her ideolojinin Kemalizm'den bir şeyler alabileceğini ifade etmiştir. Kemalizm'i ideolojiden ayıran en önemli unsurun onun milliyetçi yanı olduğunu vurgulamıştır. Yani Berkes'e göre Kemalizm'i bir ideoloji olarak nitelendirmek aslında onun içeriğini zayıflatmak anlamına gelmektedir, Kemalizm, ideolojiler üstü bir tarihsel öğretidir. Cumhuriyetin kurucu bir ideolojisi olmayışını Osmanlı Devleti'nden bu yana toplumun gerçek bir ulus bilincine çok geç ulaşmasına bağlayan Berkes, henüz tam bir ulus bilinci oluşmamış toplumlarda, çağdaş ideolojilerin uygun zemin bulamadığını ifade etmiştir (Berkes, 1997: 25). Yine Berkes'e göre Kemalizm'in ideoloji olmayışı, Atatürkün de devrime ve devlete bir ideoloji kazandırma kaygısında olmayışıyla ilgilidir. Atatürkün verdiği mücadele tarihsel açıdan o kadar kutlu bir zaferi temsil etmektedir ki herhangi batılı bir ideolojinin tahrif edilmiş hali Kemalizm ile yan yana anılmamalıdır. Berkes yalnızca tarihsel bir öğreti olarak Kemalizm'i, diğer sistemli tüm ideolojilerden daha üstün olarak değerlendirmiştir.

Atilla Yayla (2015: 49-51) Kemalizm'in bir ideoloji olduğu tartışmalarını eleştirel bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Kemalizm'i bir ideoloji olarak değerlendirmeyen Yayla, bu görüşünü ideolojilerin evrensel ve zamanlar üstü olması gerektiği düşüncesine, Kemalizm'in ise yerel ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu döneminde modernleşme faaliyetlerini ve yapılacak olan inkılapları bir temele dayandırma amacıyla icat edilmiş olduğuna dayandırmıştır. Bu sebeplerden ötürü Kemalizm, liberalizm veya sosyalizm gibi büyük evrensel ideolojiler arasında sayılamaz, fakat bir fikir sistemi olarak değerlendirilebilir. Kemalizm'i fikir sistemi olarak değerlendirirken de yine tüm zamanları kapsayan ve yeri doldurulmayacak bir fikir sistemi olarak değerlendirmemiştir. Çünkü Yayla 'ya göre fikir sistemi, fikir adamları tarafından yoğun ve sürekli çalışmalarla ve birden çok kişinin söz konusu fikre yaptığı katkılarla meydana gelmektedir. Devlet adamlarının yaptıkları iş; yani siyaset gereğince, fikirleri,

söylemleri her zaman aynı çizgide olmamaktadır, bu nedenle her devlet adamının söylemleri, fikir sistemi olarak kabul edilemezdir.

Gazeteci ve yazar Doğan Avcıoğlu da (1976: 337) Kemalizm'i ideoloji olarak değerlendirmemiş, Atatürk hareketini ulusal bir devrim olarak nitelemiştir. Avcıoğlu'na göre Atatürk Devrimi; ulusçu bir bilinçle gerçekleştirilen ve Atatürk'ün safında yer alan bir avuç ilerici ile bu savaş içinde yer alan gericiler arasında gerçekleşen ve her zerresi santim santim koparılarak kazanılmış bir devrim olarak tanımlamıştır. Avcıoğlu'na göre Türk milletini tarihten silinme tehlikesinden Atatürk ve onun örgütlediği millî mücadele kurtarmıştır. Atatürkçülük tezi yöntem olarak toplumsal devrimi kullanarak, bağımsızlıktan hiçbir şekilde taviz vermeden çağdaş uygarlığa erişmeyi amaçlamıştır.

Siyaset Bilimci Metin Heper (2006: 86) Kemalizm'in sonundaki 'izm' ekini eleştirerek, Atatürkçü düşünceyi evrensel ve yoğun bir ideoloji olarak değerlendirmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Heper'e göre Kemalizm ne dogmatik katılığa sahiptir ne de soyutlama düzeyi ideoloji olmaya müsaittir. Kemalist düşünce, Atatürk'ün ilkeleri ışığında, siyasal ve toplumsal bir dönüşüm projesidir. İdeoloji olarak değerlendirilebilecek tek yanı hedeflerinin büyüklüğü ve kapsamının tutarlı oluşudur. Heper'e göre, Kemalizm'i ideoloji olmaktan ayıran en önemli yanı yeniliğe ve gelişime kapalı, katı bir anlayışta olmayışıdır. Heper, Atatürk'ün düşüncelerinin dinamik yapısının öğretilmesine de sirayet ettiğini, bu nedenle yazılı biçimdeki derin düşünsel ifadeler hareketin ruhuna aykırı olduğunu ifade etmiştir.

Toktamış Ateş ise (1995: 3-4) Kemalizm'i; ilkesi bağımsızlık, yöntemi bağımsızlık uğruna savaş ve neticesi de çağdaş bir devlet kurmak olan bir devrim modeli olarak tanımlamıştır. Ateş'e göre Türk Devriminin niteliği Osmanlı Devleti'ndeki kulu, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki çağdaş vatandaşa dönüştürme çabası olmuştur. Kemalist Türkiye'yi dünya için bir güvence olarak niteleyen Ateş, Kemalist Devrimi üç aşamada açıklamıştır; devrimin ilk aşamasında ulusal bağımsızlığı destekleyen gruplar millî mücadeleyle örgütlenerek bir araya getirilmiş, ikinci aşamada ulusal bilinç taşıyan bu gruplar Kurtuluş Savaşını gerçekleştirmiş, üçüncü ve son adımda ise nihai hedef olan Çağdaş Türk Devleti kurulmuştur. Türk devletinin kurulduğu dönemlerde Kemalist devrimin üçüncü dünya ülkelerine de yol gösterdiğini ifade eden Ateş, Kemalizm'in dünyada da hayranlıkla anıldığını ifade etmiştir. Ateş,

Kemalizm'i her ne kadar evrensel bir ideoloji olarak tanımlamasa da Kemalist devrimin, Çin Halk Cumhuriyeti ve Uzakdoğu'da görülen milli demokratik devrimin yöntemini oluşturduğunu da belirtmiştir. Ayrıca Kemalist Devrim'in 1940'lı yılların sonunda bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere ilham ve cesaret verdiğini, hatta bu ülkelerde öğrencilerin odalarında Atatürk'ün portresinin bulunduğunu da eklemiştir.

Fikret Başkaya, Atatürkçülüğü üç görüş altında incelemiştir; ilk olarak Atatürkçülüğü, üçüncü dünya devletlerine, tam bağımsızlıkçı ve anti-empyralist yapısıyla yol gösteren bir öğreti olarak değerlendirmiştir, ikinci görüş, Kemalizm'in bir cumhuriyet aydınlanması safhası olduğu yönündedir, üçüncü ve son görüş ise Kemalizm'in altı ok temelinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı olarak ifade edilmiştir. Başkaya'ya göre Kemalizm konusunda fikir beyan eden herkes bu üç gruptan birine dahildir (Başkaya, 2007: 22). Bu görüşler dışında Kemalizm'in kapsamlı, evrensel, bütünlük içerisinde ve tutarlı bir siyasi ideoloji olması söz konusu değildir. Atatürk'ün eylemleri daha sonraları O'nun isteği dışında ve zorlama şekilde teorileştirilmeye, ideolojik bir zemine oluşturmaya çalışılmıştır. Başkaya, Kemalizm'i ideoloji olarak değerlendirenlerin, ideolojik kaynak olarak Atatürk'ün Söylev ve Nutuk'unu göstermesini, Söylev ve Demeçlerin dönemin tarihsel olaylarının yorumlandığı hatıralardan ibaret olup teorik veya ideolojik değerlendirmelerden yoksun oluşuyla eleştirmiştir. Zira Atatürk ideolog değildir. Bu bağlamda Başkaya, Atatürkçülükten çok Atatürkçülerden bahsedilmesi gerektiğini ifade etmiştir çünkü sonradan oluşturulmaya çalışılan Kemalizm ideolojisinin gerçek dünyada bir karşılığı yoktur.

Kemalizm'in bir ideoloji olup olmayışına ilişkin tartışma, Şeref Aykut gibi Kemalizm'i bir din olarak kabul eden aşırı uçla, Kemalizm'i yalnızca bir olaylar bütününden ibaret gören diğer uç arasında seyretmiştir. Bu konuda asıl incelenmesi gereken dönem, Atatürk'ün sağlıklı dönemidir. Atatürk yaşamı boyunca, yeni kuracağı devlete, hele de kendi ismiyle anılacak, yalnızca kendi kişiliğine mal edilecek bir ideoloji bulma gayretinde olmamıştır. Nitekim cumhuriyete ideoloji kazandırmaya çalışan aydınların oluşturduğu Kadro Dergisi, eylemleri gereksiz bulunarak kapatılmıştır. Atatürk'ün öğretisi dünyaca kabul edilmiş bir siyasi ideoloji değildir, zira olmak zorunda da değildir. Yukarıda belirttiğimiz hem Atatürk destekçisi hem de muhalif düşünürlerin ortak noktada buluştuğu söylem; Atatürk'ün, milli şuurla vatani

kurtarma ve daha sonrasında çağdaş ve bağımsız bir ülke kurma konusunda hem eylemlerinin hem söylemlerinin yadsınamaz ve şkransızlık edilemez oluşudur. Fakat Kemalizm'in siyasi bir ideoloji olmaktan yoksun olan yanları ifade edildiğinde Atatürk destekçisi cenah bu durumu aşırı tepkiyle karşılamaktadır. Bu tutum gereksiz olmakla birlikte Atatürk'ün öğretisini de zedelemektedir. Çünkü Kemalizm; kuru ve katı bir siyasi ideoloji olarak değil, her sistem gibi eksik ve yanlış uygulamaları da olan, Atatürk'n Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı mirasla uyumlu olarak; dinamik, yeniliklere ve dönemin koşullarına uyum sağlayabilen, siyasi manevra yapabilme yeteneğı olan, her koşulda ulusçu, kendisinin ve diğerkm ülkelerin milli sınırlarına karşı korumacı, uzlaşmacı, modern bir yönetim geleneğı olarak değerkendirilmelidir.

9. BİR YÖNETİM GELENEĞİ OLARAK KEMALİZM

Hem yurt içerisinde hem de yurt dışında Kemalizm'in bir ideoloji mi yoksa yönetim geleneği mi olduğuna dair tartışmalar süregelmıştır. Türk devrimi, Atatürk hareketi, Kemalist devrim, Atatürkçülük gibi birçok farklı isimle kavramlaştırılan Kemalizm, Kemalizm'i tüm kavramlardan sıyrarak olması gerektiği yere yerleştirebilmek uğruna büyük uğraşlar veren Munis Tekinalp'in tanımıyla da uyumlu şekilde, bir rejim veya yönetim geleneği anlamına daha yakın olmuştur. 9 Mayıs 1935 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi dördüncü genel kongresinde: *'Yalnız birkaç yıl için değil geleceği de kapsayan düşüncelerimizin ana çizgileri burada toplu bir biçimde yazılmıştır; partiyi kapsayan bütün bu ilkeler Kemalizm yoludur'* (Tekinalp, 2009: 37-38) açıklamasını yapan Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin de ifadesiyle yeni Türkiye'nin yönetim geleneği Kemalizm olarak açıklanmıştır. Kemalizm, Türk ulusunun, Cumhuriyetin erken dönemlerinden itibaren izlediği ve gelecekte de izleyeceği milli ideallerine ulaşabilme yöntemi olarak adlandırılmıştır.

9.1. Kemalizm ve Devlet

Avrupa tarzı ulusal bir devlet kurma düşüncesi Osmanlı'nın son dönemlerinde, devletin dağılmasını engelleme amacıyla batıdan ithal edilen fikir akımlarının etkisiyle oluşmaya başlamıştır (Çeçen, 2009 :72). Modernleşme adına yapılan ıslahatlar, modern devlet kavramını da geliştirmiş özellikle Meşrutiyet dönemlerinde denenen anayasacılık faaliyetleri, demokrasi kültürünün oluşmasına yardımcı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, milli mücadele zaferinin ardından Lozan Antlaşması ile sınırları tavizsiz şekilde belirlenmiş ve toprak esasına dayalı, milli bir devlet olarak gelişimini tamamlamıştır (Karpas, 2019: 113). Atatürk, İslamcıların bir İslam Konfederasyonu kurma isteğini, sosyalistlerin, tüm sosyalistlerin bir araya toplandığı bir Sosyalist Federasyon Devleti kurma isteğini, Amerika'nın kendi çıkarları için ülkede bir manda sistemi kurma hayalini, Yunanistan'ın ülkenin kendi lehine olacak parçalarını kopararak İstanbul'un Ege federasyonunun başkent olması emelini boşa çıkararak, arkasına Anadolu'yu da almış ve Kurtuluş zaferiyle ille de ulusal devlet tezinde direnmiştir. Zaferle sonuçlanan bu mücadele, yeni devletin karar mercii olacak meclisin adının başına Türkiye isminin gelmesiyle ilk meyvesini vermiştir (Çeçen, 2009: 75). Her ne

kadar kültürel ve tarihsel olarak Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir devamlılık söz konusu olsa da yeni devlet siyasi olarak Osmanlı Devleti'nden tamamen ayrılmıştır. Bu ayrılma pek kolay olmamıştır, çünkü uzun yıllar süren Osmanlı Devleti siyasi geleneğinden sonra ilk kez batı usulünde düzenlenecek siyasi bir teşkilatlanma zorlu bir gayret gerektirmiştir. Birçok milletin bir arada yaşadığı Osmanlı Devleti millet sisteminden sonra sınırları kesin olarak belirlenmiş, kültürel olarak milli unsurlara dayalı, laik yeni devlet sistemi bugün bile net olarak çözülemeyen meselelere neden olmuştur. Atatürk'ün ve Kemalist kadronun, milli mücadele öncesi dönemde dahi milli devlet fikri ve cumhuriyet rejimi en önemseddiği konu olmuştur.

Kemalist devletin demokrasiye ilişkin tutumu ise, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın demokrasiyi; devleti takviye eden bir kuvvet, vatandaşları medenileştirmek için uygun ortamı hazırlama aracı ve bu araçla da devletin İstikbal ve haysiyetini korumak şeklinde tanımlamıştır. Cumhuriyetin erken dönemlerindeki şiddet ve cebir politikasının en önemli yürütücü figürlerinden biri olan Kaya, CHP'nin temel prensibinin öncelikle modern bir devlet kurmak olduğunu, devlet kontrollü demokrasinin de modern devletin en önemli araçlarından biri olduğunu ifade etmiştir. 1930'lu yıllardan itibaren demokrasi kavramını daha az kullanmaya başlayan Kaya, modern devlette demokrasinin zaman zaman ihmal edilebilir bir unsur olduğunu düşünmeye başlamıştır. Kaya'ya göre milletin her bir ferdi Kemalist fikirleri anlamayana kadar demokrasi ancak onları eğitmek için var olacaktır. Kemalist devletin diğer unsurları dışlayıcı, modern Devleti ise tarihsel bir zorunluluk sayan velayetçi anlayışı bu şekilde gelişmiştir (Bora, 2017: 133).

Kemalizm'in milli devlet anlayışı Atatürk'ün: *'Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının, artık, kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur... başkalarına verebilecek bir zerresi kalmamıştır'* sözüyle net bir şekilde ortaya konulmuştur (Atatürk, 1969: 711). Kemalist Devlet başta kendi misak-ı millisine sadık, komşularının ve diğer tüm devletlerin toprak bütünlüğüne ve sınırlarına saygılı, fetih karşıtı bir anlayışa sahip olmuştur. Atatürk halifelik kurumunu kaldırmasını da bu düşünceye dayandırmıştır. Halifeliğin kaldırılmayıp Türkiye eliyle devam ettirilmesini diğer İslam ülkelerinin istiklal ve hakimiyetlerine müdahale olarak algılanabileceğini şu sözleriyle ifade etmiştir: *'Bir an için farz edelim ki, dedim; Türkiye, mevzu bahis vazifeyi kabul etsin... Bütün âlemi İslâm'ı bir noktada tevhid ederek sevku idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâlâ ama, tahtı tâbiyet ve idaremize almak*

istediğimiz, milletler, derlerse ki, bize, büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat, biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz! (Atatürk, 1969: 711).

Kemalist Devlette, Hilafet ve Saltanat Kurumunun kaldırılmasının ardından rejimi güvence altına almaya yönelik çalışmalar başlamıştır. 1924 Anayasası temelini rejimin otoritesini güvence altına alma ve tek bir merkezde toplama düşüncesinden almıştır (Karpas, 2019: 119). Anayasayla; rejim olarak Cumhuriyet, halkın temsilcisi olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, devletin dini İslam, dili Türkçe, Başkent ise Ankara tayin edilmiştir ve Kemalist devlet hukuksal gelişimini tamamlamıştır. Anayasanın değişmez olan bu maddeleri ile Kemalist devletin Osmanlı Devleti siyasi geleneği ile olan son bağları da koparılmış, Kemalist devleti geniş yetkilerle donatmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir daha eski rejime dair hiçbir uygulamaya taviz vermeyeceği net bir şekilde anlaşılmıştır. Anayasanın yapımında ve yürürlüğe girmesinde herhangi bir referandum yapılmadan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın hâkim olduğu meclis tarafından onaylanması, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın parti diktatoryası oluşturduğu şeklinde değerlendirilmiştir. 1924 Anayasası ulusun egemenliğini ve iktidarın iradesini Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne vermiştir fakat Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ileri gelenleri muhalefet hareketlerine tepkili oldukları için, serbest tartışmalar dahi ancak meclis grubunun kapalı toplantılarında yapılabilmektedir. Bu toplantılar doğrultusunda bir karar alındığında ise çoğunluğun kararının lehinde oy verilmek zorunda kalmıştır. Formaliteye dönüşmüş neticesi baştan belli olan oylamalar, kabinenin kendi kararlarını ilan ettiği bir forum görevi gören meclis grubu toplantıları demokrasiyi yansıtmamış, yalnızca kabineyi meşrulaştırmaktan ibaret olmuştur (Zürcher, 1993: 258). Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu otoriter eğilimlerinin önüne geçmek ve çoğulcu demokrasi oluşturmak amacıyla, Atatürk'le yaşadığı görüş ayrılıkları cumhuriyet döneminde daha da derinleşen Kazım Karabekir başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurularak, mecliste muhalefete de yer verilmiştir. Cumhuriyet Fırkası'nın karşısında muhalefet yapacak bir parti kurulması fikrini Atatürk de: *"Biz meclisimizde tek parti ile bir diktatör idaresi izlenimi vermekteyiz. Bize bakan batılilar, bu memleketteki idare tarzı parti diktatoryasıdır, derler. Bizim meclisimizde de iki parti olmalı, hükümeti*

denetleme sistemi kurulmalı ve medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz” sözüyle desteklemiştir (Babaoğlu, 2012: 89).

Cumhuriyetin ilanından bir yıl sonra kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının muhalefetine ana kaynağı Atatürk’ün cumhuriyeti ilan ediş tarzı olmuştur (Zürcher, 1992: 49). Halk Fırkası’nın Osmanlı hanedanına bağlılığı ile bilinen üyeleri şehir dışındayken Atatürk’ün Cumhuriyeti ilan edişi ve onlara danışmayışı, parti içerisinde çatışmaya neden olmuştur. Rauf Orbay, cumhuriyetin ilanını izleyen günlerde verdiği bir demeçte, cumhuriyetin keyfi bir yöntemle ilan edildiğini, tıpkı 1908 yıllarındaki İttihat ve Terakki’nin yaptığı gibi, 1913’te de özgürlüğün bir parti despotizmine dönüştüğünü ifade ederek Halk Partisi’ni ve Atatürk’ü sertçe eleştirmiştir (Nişanyan, 2013: 110). Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele gibi milli mücadelenin her aşamasında var olan isimler cumhuriyetin ilanı ile Atatürk’e muhalefet etmeye başlamışlardır.

Millî mücadele dönemi boyunca Atatürk’ün yanında yer alan silah arkadaşlarının artık muhalefet etmeye başlamasının temel nedeni, vatani kurtarmak amacıyla girişilen milli mücadelenin amacından saparak artık kişisel hırslara hizmet ettiği düşüncesi olmuştur (Nişanyan, 2013: 109). Mecliste muhalefetin de yer alması amacıyla kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası daha sonra Parti programında yer alan ‘parti dini düşüncelere ve inançlara saygılıdır’ ibaresi gerekçe gösterilerek gericilik faaliyetlerini desteklemekle itham edilmiş ve Şeyh Said isyanından da sorumlu tutularak kapatılmıştır (Nişanyan, 2013: 47). Takrir-i Sükûn kanunuyla Muhafazakâr, Liberal ve hatta Marksist düşünce ayırmadan gazete ve dergiler kapatılmış, ulusal gazete olarak yalnızca hükümetin yayın organı Hakimiyeti Milliye ve İstanbul’daki Cumhuriyet gazeteleri yayımlanmıştır. İstanbul’daki önemli gazetecilerin tamamı tutuklanmış ve İstiklal mahkemesine gönderilmiş, daha sonra serbest kalsalar da işlerine devam edememişlerdir. Özgür basın ortadan kaldırılınca sıra Terakkiperver Cumhuriyet fırkasına gelmiş ve İstiklal mahkemesinin kararıyla 3 Haziran’da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası hükümet tarafından kapatılmıştır. Kürt isyanını desteklemekle suçlanan parti üyelerinden bazıları idam edilmiştir. Bu dönem, siyasi niteliği ve uygulamaları açısından II. Meşrutiyet dönemine benzetilmiştir (Zürcher, 1993: 251). II. Meşrutiyet döneminde, 1908’de anayasayı geri getirme çabasındaki hareket daha sonra iktidara ulaşmış ve bu iktidarı kısmen özgür ve çoğulcu bir ortamda paylaşmış ve en

sonunda kendi iktidar tekeli kurmuştur. İktidar tekeli kurulduktan sonra sahip olunan siyasal güçle kökten laikleştirme ve modernleşme programı meclisten zorla ve hızla geçirilmiştir. Ulusal Egemenlik hareketi zafere ulaşarak daha sonra çoğulcu bir aşamadan geçilmiş, ardından reform programına girilmiş ve sonuç olarak Kemalist devlet yönetimi otoriter şekilde kendini tekelleşerek benzer süreçler ve olaylar yaşanmıştır.

Bu olaydan sonra Atatürk'ün vefatına kadar mecliste başka gerçek bir muhalefet olmamıştır. 1930 yılındaki Serbest Fırka ise üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından öngörülmesi nedeniyle muhalefet olarak değerlendirilmemiştir. Bu gelişmeler ışığında, Kemalizm ve devlet ilişkisi demokrasi bağlamında incelendiğinde, siyasi parti kurmanın serbest bırakılması ve hatta Atatürk tarafından desteklenmesi gibi gelişmeler demokratik olarak değerlendirilebilir. Fakat dönemin sosyal ekonomik koşulları, milli egemenlik ilkesinin ülkedeki tüm vatandaşların mecliste temsil edilememesi nedeniyle demokrasiye zemin hazırlayamayışı, Cumhuriyet Halk Fırkası rejimine alternatif olmayışı gibi sebepler dolayısıyla da demokratik değildir (Nişanyan, 2013: 43). Demokratiklik konusundaki tartışmalar uygulamaların mecburiliği nedeniyle demokrasiden taviz vermek olarak değerlendirilmiştir, öte yandan da henüz kurtuluş mücadelesi vererek kurulmuş bir devletin hızlı bir şekilde tam demokrasiye uyum sağlayabilmesi de mümkün görülmemiştir.

Kemalist devletin, devlet-bürokrasi fikri, İslam kültürü ile temellendirilmiş Osmanlı geleneğinin karşısına radikal bir sekülerizm, milletin etnik farklılıklarına karşılık kültürel kaynaşmacı bir milliyetçilik anlayışı çıkarılarak oluşturulmuştur (Yeğen, 2009: 58). Kemalist devlette, devlet-bürokrasi ve sivil toplum iç içe geçmemiştir. Devlet-bürokrasi bağlılığı, toplumu ıslah etme motivasyonundan beslendiği için, devlet ve sivil toplum ilişkisi her zaman belli bir mesafede kalmıştır. Sivil toplum nezdinde karşılık bulamayan Kemalizm, 'halka rağmen halk için' şiarıyla yola çıkmış olduğu için zaten sivil toplum nezdinde herhangi bir karşılık bulma kaygısı taşımamıştır. Sivil toplum ve devlet arasındaki uçurumdan habersiz olmayan Kemalist devlet daha sonra Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi hem ilkelerini benimsetecek hem de toplum-devlet arasındaki ilişkiyi güçlendirecek ve toplumu ıslah edecek kurumlar oluşturarak kaynaşma sağlamaya çalışmıştır (Yeğen, 2009: 61-62). Fakat kuruluş amacı ideolojiyi yaymak olan bu kurumlar, toplum-devlet arasındaki uçurumu kapatma

konusunda yeterli olmamıştır. Sivil toplum ve Kemalist devlet arasındaki uçurum, siyasi alandaki birçok sorunun temelini oluşturmuştur. Devlet-toplum birleşmesini önemsemeyen ve hükmettiği toplumda rıza aramayan, bu nedenle de ulusal-popüler bir entelektüel hakimiyet kuramayan Kemalist devlet, 1930'lu yıllarda hegemonik bir toplumsal ufuktan mahrum kalmıştır. Nitekim, tam demokratik olarak yapılan ilk serbest seçimde, Kemalist programın temsilcisi olan parti iktidardan düşmüştür. 1950'deki seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidardan düşüşünü Kemalizm'in sonu olarak dahi değerlendirenler olmuştur (Yeğen, 2009: 63). Çünkü 1930'lardaki anlamıyla Kemalizm, bir daha hiçbir siyasi programın başat ideolojisi olamamıştır, fakat her ne kadar başat ideoloji olmasa da Kemalist devletin entelektüel geleneği ve oluşturduğu kurumlar ortadan kalkmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kemalist temelle oluşturduğu bu kurumlar ve entelektüel birikim, zaman içerisinde güncellenerek veya söylem değiştirerek neredeyse 1990'lı yıllara kadar Türkiye siyasetinde temel kaynak olmuştur.

Kemalizm ve devlet ilişkisinde 'her şeyi devlete referansla, devlet için, devlet içinde' görüşüyle, Kemalist devletin örgütlenmesinde Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra en çok sözü geçen kişi Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri Recep Peker olmuştur (Yıldız, 2009: 59). Devletçi kapitalizmi benimseyen Peker, Almanya'daki Nazizm'den, İtalya'daki faşizmden ve bu akımların kitleleri harekete geçirmekteki başarısından çok etkilendiğini ifade etmiştir. Peker, Kemalist devleti; Cumhuriyet Halk Partisi ile bütünleşmiş bir parti devleti olup, egemenliği halk tarafından sağlanan fakat devlet tarafından uygulanan bir kavram olarak açıklamıştır. Demokrasinin, gerekli görüldüğünde müdahale edilebilecek bir kavram olduğunu ileri sürmüş ve kavramın her ülkeye göre değişiklik arz edebileceğini ifade etmiştir. Dönemin başbakanı İsmet İnönü gibi Kemalist kadronun ileri gelenleri de devletin siyasi otoritesinin devlet ve hükümet kavramlarına sıkı sıkıya bağlı olduğu bir rejimi uygun bulmuşlardır. İlk defa 'Milli Şef' deyimini kullanan kişi olan Recep Peker bir devletin güçlü siyasi otoriteye sahip olabilmesi için ulu bir şefin etrafında kenetlenmesinin şart olduğu görüşünü savunmuştur (Yıldız, 2009: 61). Türkiye Cumhuriyeti devletinin şekillenmesinde ve siyasi rejimin belirlenmesinde Nazizm, Faşizm ve Komünizmin etkisinin bulunduğunu ifade eden Recep Peker, bu etkiyi yumuşatarak disiplinli hürriyet kavramının da mucidi olmuştur. Parti-devlet bütünleşmesini hararetle destekleyen Peker, partinin tüm ülkedeki

siyasi alana yayılması amacıyla tek parti iktidarını tanıtacak ve destek görmesini sağlayacak birçok konferans düzenlemiştir (Koçak, 1987: 114-115). Konferanslarında bu amacına yönelik düşüncelerini aydın kesime, parti kitlesine ve halka benimsetmeye çalışan Peker, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın siyasal alanda tam bir tekel olması için çabalamış ve Atatürk'ün de talebiyle Türk ocaklarının, Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesini sağlamıştır. Daha sonra bünyesine halkevleri gibi farklı kurumları da toplayan Cumhuriyet Halk Fırkası, Recep Peker'in istediği şekilde tam bir tekelleşme sağlamıştır, fakat siyasal alandaki tekelleşme parti-devlet aygıtını güçlendirmemiş, birini diğerrinin mütemmim cüzü haline getirmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın devlet aygıtı üzerindeki tekelleşmesi zamanla demokrasinin temel unsurları olan kuvvet ayrılığı ilkesine aykırı uygulamalar oluşturmasıyla ve hiçbir muhalif sese fırsat vermemesiyle eleştirilmiştir, fakat henüz kurulmuş bir devlette sağlam bir çoğulculuk anlayışının hemen oluşmasını beklemek de gerçekçi bir tutum olarak karşılanmamıştır.

Kemalist devlette öne çıkan hedeflerden biri de devletin kurumsallaşması olmuştur. Atatürk, henüz milli mücadelenin başlangıcında bile, Halife Abdülmecid Efendi tarafından İstanbul'a çağrıldığında, çağrıya cevaben kendi şahsıyla değil de temsil ettiği kurumla temasa geçilmesini istemiştir (Heper, 2000: 191). Karizmatik lider vasıflarına sahip olmasına rağmen, temsil ettiği kurum olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kendi kişiliğinden daha ön plana çıkarmış ve ayrı bir kurum olarak kabul görmesini sağlamıştır. Devletin kişiliğinin şahıslardan bağımsız olmasını ilke edinmiş olan Atatürk, Kemalizm'i kendi kişiliğinden bağımsız bir olgu haline getirmek ve Cumhuriyet geleneğine mal etmeyi amaçlamıştır. Her konuşmasında önemle vurguladığı, cumhuriyetin şahıslar üzeri ve milli bir müessese olması gerektiği düşüncesi ile devleti kurumlaştırma yolunda çabalamıştır. Atatürk hiçbir zaman kendi kimliğini ön plana çıkarma çabası içerisinde bir lider olmamıştır, bu nedenle her ne kadar zaman zaman uygulamada bazı mecburi farklılıklar olsa da Kemalist devlet anlayışında şahıs diktatörlüğüne yer verilmemiştir.

Kemalist devletin esas kuramı, 1935 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi programında ulusçu, halkçı devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyet olarak ifade edilmiştir (Parla, 1992: 30). Ulusal egemenlik ilkesini en iyi yansıtan devlet biçimi olarak **Cumhuriyetçilik**, yeni Türk ulusunun inşasında bağımsız kimliğini koruyarak aynı zamanda çağdaş uluslara da ayak uydurabilen bir **Milliyetçilik**, hukuki eşitlik ve hiçbir

bireye ayrıcalık tanınmayarak sınıfsız bir toplum oluşturma anlamına gelen **Halkçılık**, mümkün olan en kısa sürede ulusu refaha kavuşturmak ve milletin çıkarlarına korumayı hedef edinen **Devletçilik**, devlet idaresinde kullanılacak tüm aygıtların ve tekniklerin çağdaş uygarlığa uygun ve pozitivist bir anlayışla düzenlenmesi ile yönetimde din ve devlet işlerinin ayrı tutulması anlamına gelen **Laiklik**, yapılmış ve yapılacak olan tüm inkılaplara sadık kalmak ve onları savunmak anlamına gelen **İnkılapçılık** (devrimcilik) ilkeleri Kemalist devletin temel ilkeleri olmuştur (Parla, 1992: 40-45). Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Milliyetçilik, Devrimcilik ve Laiklik olmak üzere, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Parti ambleminde altı okla gösterilen bu altı ilke 1937'de Türk anayasasına girmiştir. Kemalist devletin ideolojisi bu altı ilkeye dayanmış, okullarda, basında ve orduda görüş aşılamanın temelini oluşturmuştur (Zürcher, 1993: 265).

Tüm bu gelişmelerin ışığında Kemâlizm'in devlet anlayışı; iktisadi kültürel, siyasal yönler başta olmak üzere tüm yönlerde batı standartlarına uygun muasır medeniyeti 'devlet eliyle inşa etmek' şeklinde ifade edilebilir. Kemalist ideolojide devlet iktisadi açıdan kalkınmayı sağlamalı, kültürel olarak batılı normlara uygun bireyler yetiştirmeli, siyasi ve fikri konularda ise nazımlık görevini ifa etmelidir. Tüm bunları gerçekleştirmekle mükellef olan devlet, yalnızca iktisadi anlamda değil toplumsal ve siyasal örgütlenme anlamında da devletçi bir anlayışla hareket etmelidir (Köker, 2007: 208). Kemalizm'in inşa ettiği devlet; batılı anlamda modern kurumlara sahip, bürokrasisi güçlü, merkezîyetçi, despotik, otoriter, seküler, sınıflar üstü, iktisadi açıdan bağımsız ve iktisadi kalkınmanın yalnızca devlet eliyle gerçekleştirildiği, vesayetçi bir demokrasi anlayışına sahip bir aktördür.

9.2. Kemalizm ve Toplum

Osmanlı Devleti'nde de Türkiye'de de sivil toplum kavramı, 17. ve 18. yüzyıl Batı Avrupa düşünürlerinin, siyasi etkiden arınmış özgür sivil toplum kavramından çok daha geç tarihlerde gelişmiştir (Mardin, 1990: 13-14). Hegel sivil toplumu; hükmi şahsiyet, kişisel kazanç ve kişisel çıkarların korunması ve bunun da toplu olarak uygulanması çerçevesinde tanımlamıştır. Sivil Toplum ne Osmanlı Devleti'nde ne de Cumhuriyet Türkiye'sinden bu 'hükmi şahsiyet' vurgusuna sahip olmamış, hatta kişilerin bireysel hükümlerinin olması, devletten çalınmış bir düzenleme yetkisi olarak görülmüştür. Devletin en üstün erk olduğu görüşü, Osmanlı Devleti'nden Türkiye

Cumhuriyeti'ne aktarılmış bir gelenek olduğu için, cumhuriyetin erken dönemlerinde de bu anlayış olmakla birlikte, ilerleyen süreçte Kemalist toplum tasavvurunun gelişmesiyle belirli ölçüde kırılmaya çalışılmıştır. 19. yüzyılda devlet çıkarından farklı olarak görülmeye başlanan kamu çıkarı kavramı gelişmeye başlamıştır. Fakat Türkiye'deki kamu çıkarı kavramı Batı'dan daha kolektif bir anlam taşımaktadır.

Osmanlı toplumsal yaşamında toplum kavramı; bireylerin dini bir aidiyetle var olduğu ve kimliklerini bu şekilde tanımladıkları bir birlik olmuştur. Toplumun bağlayıcı temel niteliği İslam kültürü olup, bu da diğer tüm etnik kökenlerin üzerinde bir olgu olduğu için çok milletli Osmanlı Devleti'nde işe yarar bir formül olmuştur. Toplumun bu şekilde formülize edilişi cumhuriyete giden yolda da çalışmıştır. Atatürk, Büyük Millet Meclisi'ndeki ilk konuşmasında devletin teşkilatının temelini yalnızca Türk, Çerkez, Kürt, Laz değil, hepsinden aşkın şekilde İslamiyet olduğunu samimi bir şekilde ifade etmiştir (Köker, 2007: 151). Toplum kavramının daha laik bir anlam kazanması ise Kemalist ideoloji bağlamında 1930'larda oluşmaya başlamıştır. Kemalizm'in toplum tasavvuru etnik kökenci bir milliyetçilik olmayıp tüm etnik kökenden bireyleri, kültürel ve ülküsel olarak ortak bir bağla kuşatan, çağdaş yurttaşlardan oluşan bir topluluk oluşturmaktır. Toplumsal örgütlenmenin temeline milleti yerleştiren ve bu millet kavramını da dinsel etkilerden arındırmayı hedefleyen Kemalist kadro, bu şekilde devlet ile dini ayırmanın daha kolay olacağı düşüncesini taşımıştır.

Kemalist bakış açısında toplum henüz gelişimini tamamlamamış fakat devletin yönlendirmesiyle zamanla gelişimini tamamladığında siyasal katılıma hazır olacak bir varlık olarak tanımlanmıştır. Toplum siyasal hayata katılmaya hazır değildir fakat 'kadir-i mutlak bir devlet' siyasal alanı yönlendirip yürüterek toplumu hazırlamaktadır. Kemalist elitin bu aşırı yönlendirici tutumu devlet/seçkin ile halk arasındaki mesafeyi gitgide açmıştır. Devletin halkçı kaygılarla yapıyormuş gibi gözüktüğü halkı eğitmek, halkı medenileştirmek gibi iddiaları, halk tabanında bir dayatma olarak karşılık bulmuş ve bu nedenle devlet-toplum bütünleşmesi gerçekleşmemiştir (Durna, 2009: 119).

9.3. Kemalizm ve Birey

1935 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi programında bireylerin; ferdi ve sosyal özgünlük, eşitlik, dokunulmazlık ve mülkiyet hakları, barınma hakkı devletin esaslarından sayılmış, yine devletin varlık ve otorite sınırı ile de sınırlandırılmıştır

(Parla, 1992: 30). Kemalizm ve birey ilişkisinde, ömrünü Kemalizm'e ideoloji oluşturmaya adanmış Munis Tekinalp'in, Kemalizm'in oluşturmak istediği birey tipine ilişkin özgün yorumu dikkat çekicidir. Tekinalp, Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bireylerini oluşturma yöntemini; 'bir babanın çocuğunu terbiye edişine' benzetmiştir. Bu doğrultuda, bir çocuğun babası tarafından yetiştirilmesi ve bu yöndeki tüm uygulamalarını meşru görmüş, bu nedenle aldığı terbiyeyi kişisel özgürlüğüne saldırı olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir (Tekinalp, 2004: 92). Atatürk'ün birey tasavvuruna yönelik uygulamaları, dünyadaki tüm demokrasilerin temel ilkesi olan liberalizme uymamakla ve bireylerin hukukuna anti-demokratik müdahaleler yapıldığı şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır.

Atatürk'ün birey tasavvuru, Osmanlı'nın hoşgörü içinde birlikte yaşama esaslı millet sistemi ile bir noktada benzerlik göstermiştir. Atatürk'ün oluşturduğu bireyde, 'Ne mutlu Türküm diyene' ifadesinde de olduğu gibi, ön plana çıkarılmış bir milliyetçilik veya vurgulanmış bir dini inanış veya bunlar üzerinden kişinin kendini birey olarak tanımlaması bulunmamaktadır. Atatürk, düzeni sağlayabilmek ve ülkeyi savunabilmek için tasavvur ettiği vatandaş; sağlam, sağlıklı, milli duyguları ve vatan sevgileri yüksek vatandaşlar olarak açıklamıştır (İnan, 2010: 74). Kendisini Türkiyeli olarak hisseden ve bunu dil ile ikrar eden herkes Türk sayılır. Bu nedenle Atatürk'ün birey tasavvuru hem modern insana uyumludur ve bir bakımdan da Osmanlı Devleti ile de bağlarını tamamen koparmamıştır. Kişinin kendisini tanımlamasında milliyetinin veya dini inanışın veya herhangi bir farklılığın bulunmayışı hem modern anlamda birey tanımına uygundur hem de farklı etnik kökenlerden oluşan çok fazla dini inanışın bulunduğu bir ülkede birey tanımı bu şekilde yapıldığında, tüm farklılıklar ortadan kaldırılarak homojen bir toplum elde edilebilir. Bu konuda Atatürk'ün yine pragmatik bir uygulaması görülmüştür ve işe de yaramıştır.

Kemalizm'in bireye bakışı; bir bireyin maddi kuvvet kullanarak kendi hürriyet ve hakkını sağlamaya çalışamayacağı, konuya ilişkin kazanımların ancak devlet gücü ve kudretiyle olabileceği ve bu nedenle de eğitim, sağlık sosyal yardım, ziraat, ticaret ve el becerisine dayalı mesleklere ait ekonomik işlerde devletin bireye karşı sorumlu olduğunu ve gereken her türlü yardımın devlet tarafından gerçekleştirilmesi yönünde olmuştur (İnan, 2010: 73). Atatürk, devletin bireye karşı olan bu sorumluluklarını bireylerin kendisinin halletmesi gerektiği ve bu düşüncüyü uygun bulan kendilerini

‘bireyci’ olarak tanımlayanlara karşı ‘devletçi’ ilkesinin savunmuş ve milletin düşünsel işler de dahil olmak üzere ortak menfaatlerine ait her konuda yapılacak girişimlerin bireylere bırakılmayıp devlet eliyle yapılmasının daha uygun olduğunu savunmuştur. Devletin ekonomik ve bazı sosyal işlere müdahalesini bireyin özgürlüğüne tecavüz gibi gören bireyselcilere karşı çıkarak kişisel menfaatin toplum menfaatinden bağımsız olamayacağını ve toplum menfaatinin de devlet müdahalesi olmadan sağlanamayacağı görüşünü savunmuştur. Kemalizm, bireylerin devlet örgütüne karşılık zayıf kaldığını ve bireysel girişimlerle devletçi girişimlerin aynı piyasada rekabet ettiklerinde zayıflarla kuvvetleri karşı karşıya kalacağını ileri sürerek, bu durumu bireylerin hiçbir menfaat kazanmadığı ve bu nedenle de ortak menfaatlerin de sağlanamadığı bir durum şeklinde değerlendirmiştir. Kemalizm’e göre birey kişisel menfaat düşüncesinden vazgeçmeli ve devlet kontrolünü kişisel özgürlüklerine aykırı bir müdahale olarak algılamamalıdır.

Kemalist Devlet, devletin de bireyin yerine geçmemesi fikrini savunarak bireye yaptığı müdahaleleri bireyin gelişimi için genel koşulların izlenmesi sonucu zaman zaman mecburi müdahaleler olarak değerlendirmiştir. Atatürk, bireyin kişisel özverisini ekonomik gelişmenin itici gücü olarak değerlendirmiş ve bir demokrasi ülkesi olarak bireyin çabasının engellenmemesi gerektiğini de savunmuştur yani devletin müdahale sınırı bireyin gelişiminin sert bir şekilde engellendiği yerde başlamalıdır. Örneğin bireyin tekelleşmeye başladığı bir alanda devlet müdahalede bulunabilir. Kemalist devlet, devlet ve bireyin birbirine karşı iki cephe değil de bir bütünün birbirini tamamlayan iki parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Atatürk bireye karşı bu yaklaşımını ahlaki ve milli devletçilik olarak nitelendirmiştir. (İnan, 2010: 76).

Atatürk, demokratik ve çağdaş devletin, bireyin hak ve özgürlüklerine saygılı olması gerektiğini ve devletin de bu özgürlüklerin korunması konusunda sorumlu olması gerektiğini savunmuş fakat devletin gerekli gördüğü yerde ve dozda, sosyal ve medeni hürriyeti sınırlandırabileceğini hatta bireysel hürriyeti sınırlamanın, devletin adeta esası ve görevi olduğunu ifade etmiştir (İnan, 2010: 82). Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti bireylerini hür ve sorumlu olarak tanımlamış, aynı zamanda bireylerin hürriyet ve menfaatlerinden anayasada belirtildiği kadarını da cumhuriyete bıraktığını, Cumhuriyetin ise bireyden devşirdiği bu hürriyetin, Türk milletinin bağımsızlığını içeride ve dışarıda korumak için gerekli olduğunu ifade etmiştir (İnan, 2010: 84).

Atatürk, din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin ise; Türkiye Cumhuriyeti'nde her yetişkinin dinini seçmekte özgür olduğunu ifade etmiş ve dini törenlerin, güvenlik ve geleneksel kurallara aykırı olmamak ve siyasi bir gösteriye dönmemek şartıyla gerçekleştirilebileceğini ifade etmiştir (İnan, 2010: 87). Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi bir dini olmadığını ve kanunların çağın gerekliliklerine göre şekilleneceğini, dini hükümlerin dünya işlerinde ve siyasette yer almayacağını belirtmiştir. Kemalist devletin laikliğe ilişkin bu hükümleri, hangi din olduğu fark etmeksizin, dinin kişilerin dünya işlerinde ve günlük yaşamlarında belirleyici zorunlu hükümler içeren bir yapısı olması gerekçesiyle dünya işleri ile dinin keskin sınırlarla ayıramayacağı şeklinde eleştirilere maruz kalmış, Kemalist devletin birey için çizdiği din ve vicdan özgürlüğü sınırları çok katı bulunarak uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bünyesinde yer alan tüm bireylerin devlete karşı bazı görevleri olduğunu ifade eden Atatürk bu görevleri; seçmek, vergi vermek ve askerlik yapmak olarak açıklamıştır (İnan, 2010: 116). Bireyin milli egemenliğini ifade edebilmesi için seçim yapmak hakkı ve zorunluluğu olduğu ve birey seçime gitmediğinde devletin birincil yapısının oluşamayacağını ve demokrasinin gereğinin değerine getirilemeyeceğini ifade etmiştir. Atatürk Türk kadınına siyasi yetersizlik atfeden görüşlere şiddetle karşı çıkmış ve 1930 yılında ilk kez belediye seçimlerinde Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanımıştır.

9.4. Kemalizm ve Ekonomi

Genç Türkler döneminden süregelen iktisadi düşünce ve eylemler modern Türk devletinin ekonomisinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Ulusal ekonomi fikrini benimseyen genç Türklerin düşünceleriyle uyumlu olarak şirketlerin ve bankaların Türk sermayesi ile kuruluşu bu dönemde gerçekleşmiştir. Ulusal ekonomi geliştirme konusunda ulusal politikalar izleme düşüncesini, ulusal kapitalist ekonomi oluşturma uygulamaları izlemiş ve bununla birlikte Devletçilik ilkesinin de temelleri atılmıştır. İktisadi bağımsızlığı, siyasal bağımsızlığın da temeli olarak kabul eden Kemalizm, sivil topluma egemen olması gereken kesimin devlet seçkinleri olduğunu, aynı zamanda ulusal burjuvazinin de kuvvetlendirilmesi düşüncesiyle ekonomik politikalarını oluşturmuştur. Devletçilik ilkesi temelli bir ulusal ekonomi anlayışı, Kemalist rejimin 1946 yıllarına kadar temel ekonomi politikası olmuştur (Kazancıgil, 2000: 149).

Kemalist elitin 1923'ten itibaren izleyeceği ekonomi politikalarını çerçevesini sınırlarını milli mücadelenin ardından Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu şartlar çizmiştir (Boratav, 1974: 19). Millî Mücadele deneyimi zaferin elde edilmesinin ardından Kemalist elitin iktisadi bağımsızlık, dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye konularındaki net tavırlarını belirleyen temel etken olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti ekonomi politikalarını oluşturan Kemalist grubun milli mücadelede yer alan asker kökenli liderlerden oluşması yabancı ve yerli sermayeye karşı izlenecek ekonomi politikalarının sınırlandırılmasına neden olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın milli niteliği, ilerleyen süreçteki ekonomi politikalarının oluşturulmasında oldukça etkili olmuştur. Kemalist ekonomi politikaları büyük oranda 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde gelişmiştir. Kongre; çiftçi ticaret, sanayi ve işçi gruplarının kendi görüşlerini ve önerilerini ifade ettiği ve bu önerilerin de tüm gruplarca madde madde oylanması biçiminde gerçekleşmiştir. Farklı iş gruplarının farklı öneri ve istekleri kongrenin kabul ettiği Misakı iktisadi tüm meslek gruplarını kapsayan en genel nitelikli metin olmuştur (Boratav, 1974: 30).

Kemalizm'in tarım ve üretime ilişkin ekonomi politikaları, milli üretimi desteklemek ve gerekli olmadıkça ithal ürünleri ülkeye sokmamak şeklinde gelişmiştir. Yerli üretimde; tohum ıslahını ve çeşitliliğini artırmak, tarım ürünleri cinslerinde yurt içi ihtiyaç da çok kullanılan ürünlerin üretimini temel almak ve ihracatta çok kullanılan maddeleri çoğaltmak, diğerlerini minimuma indirmek ve iyileştirmek, ürünlerin değer kazanması için çalışmalar yapmak ve mümkün olduğunca maliyeti azaltmak ve yerli üretimin itibarını düşürecek maddeleri yasaklamak şeklinde olmuştur. İthalata bağımlı fabrika üretim ihtiyaçlarını mümkün olduğu kadar azaltmak, bunun yerine ihracatı teşvik ederek mali getirisi olan sanayiye geliştirmek, yerli olan hammaddeyi ecnebi ülkelere göndererek işlenip geri dönmesine yönelik milli ekonomi politikaları izlenmiştir. Bunun dışında kredi işlerini düzenlemek, sigorta işlerini düzenlemek, ticaretin gelişimini sağlayarak iç ve dış ticarete düzenlemek, ithalat ve ihracat arasında devlet lehine olumlu bir durum yaratmak, kara, deniz ve hava taşıma araçları ve liman tarifelerini taşıma araçları ile liman hizmetlerini düzenlemek, sermaye ile çalışma arasında denge kurmak, işçilerin durumlarını düzenlemek gibi diğer ekonomi politikaları da oluşturulmuştur (İnan, 2010: 406).

Kemalist elitin özgün ekonomi modelinde esas aldığı ilkelerin başında mali disiplin oluşturma gelmiştir. Dönemin Avrupa'sında da ulus devletlerin genel olarak benimsediği ekonomi politikası da mali disiplin olmuştur. Denk bir ülke bütçesi, geçici nitelikteki dış açıklar hatta rezerv birikimi sağlayabilmek amacıyla dış fazla vermek, sabit bir döviz kuru ve sağlam bir para politikası oluşturmak diğer ekonomik hedefler olmuştur (Kuruç, 2009: 298). Nüfusunun %80'i köylülerden oluşan Türkiye Cumhuriyeti rejimi, izlediği ekonomi politikalarında; kuşaklardır savaşı köylüyü savaşı ve özgür iradesiyle tarlasını ekip biçebileceği bir dünyada yaşatmak ve köylüyü düzenli, modern bir çiftçiye dönüştürebilmeyi hedef edinmiştir. 1924'te çıkarılan Köy Kanunu ve 1926 yılında aşarın kaldırılması, Kemalist ekonomi modelinin ilk adımları olmuş, 1940 yılındaki Köy Enstitüleri ise yeni devletin kurumsallaşma adımlarının sonuncusu olmuştur. Ekonomi politikaları oluşturulduktan sonra sermaye birikimi konusunda da çalışmalara başlayan Kemalist Özgün model, anayurdun dört baştan ağlarla örülmesi şiarıyla demiryolları yapımına başlamış, bu yolla hem tarımı canlandırabilmek için kırsal kesimler açılmış ve tarım canlı tutulmuş hem de etkili bir kontrol şebekesi oluşturulmuştur. Kemalist kadronun en kapsamlı ve en önemli ekonomik faaliyeti olan demiryolu inşaatı, Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri tarafından 'şimendifer siyaseti' olarak adlandırılmış ve bu faaliyeti tüm eleştirilere karşı savunulmuştur (Boratav, 1974: 39).

9.5. Kemalizm ve Dış Politika

Kemalist elitin, siyasi egemenliğini oluşturduğu 1930'lu yıllarda radikal reform hareketleri ile Atatürk ilke ve inkılaplarının iç politikada uygulanması öncelikli olarak gerçekleştirilmiştir. Kemalist elitin dış politikada izlediği tutum ise, yükselen İtalyan ve Alman tehdidine karşı itidalli davranma, pragmatik nitelikli alternatif ittifaklar bulma ve güçlü iç siyasetin dış politikaya aktarabilme çabalarından hareketle oluşturulmuştur (Kılınç, 2016: 74). Osmanlı monarşisi geride bırakılarak inşa edilen yeni Türkiye rejimi, dış politikada çağdaş uygarlık seviyesini referans alarak Avrupa kültürüne ulaşmaya çalışmıştır. Çağdaş uygarlık adına batı referans alınırken bir yandan da Türkiye Cumhuriyeti'nin batılı devletlerin işgalinden kurtarılacak kurulduğu göz önünde bulundurulmuş ve Batı ile olan ilişkiler her zaman belirli bir mesafe dahilinde gelişmiştir. Genel olarak Kemalist dış politika; şeklini Türk milliyetçiliğinden alan

bağımsız bir ulusal devlet oluşturmak ve korumak, muasır medeniyetler seviyesine Kemalist ilkeler aracılığıyla ulaşmak ve dış politikada realist ve barışçıl araçlarla politika oluşturmak şeklinde tanımlanmıştır (Aydın, 1999: 170).

Kemalist dönem dış politikası için 'haysiyetli dış politika' deyiimi sıklıkla kullanılmıştır (Oran, 2001: 256). İki savaşı arası dönemde, Türkiye gibi orta büyüklükte bir devlet için çok elverişli bir ortam oluşmuş ve bu ortam Türkiye'ye dış görelî özerklik sağlamıştır. Bu dönemde Kemalist kadronun karşısına iki seçenek çıkmıştır; ya güç dengesi ile baş etmeye çalışacak ya da ittifaklar arasında bir seçim yapacaktır. Türkiye gibi orta büyüklükte bir devletin ittifak yaparken aynı zamanda da bağımsızlığını koruyabilmesi önemli bir mesele olmuştur. Kemalist Kadro bu dönemde güç dengesine başarılı bir şekilde oynamıştır. Atatürk tarafından çizilip Tevfik Rüşti Aras tarafından uygulanan genel dış politikası stratejisi; İngiltere-Fransa Almanya-İtalya ve Sovyetler Birliği gruplarına karşı birtakım yaklaşımlar içermiştir. İngiltere-Fransa grubuna karşılık halihazırda çözülmemiş sorunları ivedilikle çözümlmek ilk hedef olmuştur. Bu amaç uğruna Musul İngiltere'ye bırakılmış, Yunanistan'la dostluk ilişkisi kurulmuş ve Milletler Cemiyeti'ne girilmesiyle bu gruba ilişkin olan sorunlar belirli ölçüde çözülmüştür. Almanya-İtalya grubundan mümkün olduğunca uzak durmak ve yükselen İtalya tehdidine karşı koymak en önemli hedef olmuştur. Atatürk, bu grupla ne ittifak yapmayı ne de sıkı ilişkilerde bulunmayı hiçbir zaman politika edilmemiştir. Bu grupla olan ilişkiler yalnızca ilk grubu dengeleyici bir unsur olarak azami ölçüde kalmıştır. Atatürk'ün bu gruba mesafeli durmasının bir diğeri sebebi de Enver Paşa'nın Alman destekçisi olmasına karşı oluşudur. Üçüncü grup olan Sovyetler Birliği ile ilişkiler Kemalist dönemde hiç olmadığı kadar iyi şekilde seyretmiştir (Oran, 2001: 253). Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan 1925 ve 1929 anlaşmaları ile taraflar birbirlerinin düşmanı olan hiçbir bloğa katılmayacağını ve dış politikada yakın ilişkilerde bulunacağını taahhüt etmiştir. Sovyetler Birliğiyle yakın temaslı dış politika, Atatürk'ün vefatına kadar sağlıklı bir şekilde sürdürülmüş ve Sovyetler Birliği uzun yıllar boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin müttefiki olmuştur (Avcıoğlu, 1976: 533). Atatürk, İnönü ve Bayar gibi Kemalist kadronun devlet adamlarıyla Sovyetler birliğini yakınlaştıran temel ilke Batı emperyalizmine karşı koymak ve bu amaçla beraber hareket etmek olmuştur.

Atatürk'ün 1924 yılında halifeliği kaldırması İslam ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerini kötü yönde etkilemiştir. Fakat bu konuda Baskın Oran'ın dış politika analizlerinde nesnelliğe dair söyledikleri sağlıklı bir analiz açısından çok önemlidir (Oran, 2001: 11). Halifeliğin kaldırılması, ülke içerisindeki hilafet yanlıları ve İslam ülkeleri açısından her ne kadar hayal kırıklığı oluştursa da ülke yönetimindeki ikiliği kaldırmak için atılması gereken bir adım olmuştur. Çünkü realist bir şekilde bakıldığında dış politikada önemli olan tek şey daimî çıkar ilişkileridir ve bu çıkarlar da döneme ve duruma göre değişiklik göstermektedir. Sağlam bir iç politika ve güçlü bir devlet yönetimi sağlanmadan dış politikada güçlü ve bağımsız bir siyaset yürütülmesi mümkün değildir.

9.6. Kemalizm ve Modernleşme

Modernist, ilerici cumhuriyetçi, inkılapçı ve muhafazakâr karşıtı yapısıyla Kemalizm, Türk modernleşmesine hâkim olan temel paradigma olmuştur (Bora, 1998: 71). Kemalizm'in ulus-devlet projesinin en önemli unsurlarından biri de batılılaşma temelli modernleşme olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar batılı devletlerin işgalinden kurtarılarak kurulmuş olsa da kültürel ve felsefi olarak batının aydınlanma felsefesinden önemli ölçüde etkilenmiştir (Kılınç, 2016: 75). Bu nedenle ülke işgalden kurtulup bağımsızlık tam anlamıyla kazanıldıktan sonra batının muasır medeniyet seviyesine ulaşmak için reform hareketleri hız kazanmıştır. Bu reform hareketlerinde temel standardı Avrupa olmuştur. Hukuki, sosyal, siyasi ve ekonomik alanda muasır medeniyet seviyesi ölçütü olarak görülen Batı devletlerinden birçok uygulama alınmıştır. Kemalist elitin batıya endekslediği modernleşme hareketleri, ulus-devlet potasında eritilerek uygulanmaya çalışılmıştır. Enver Ziya Karal (1991: 76) tarih yazarı sıfatıyla Atatürk'ün düşüncelerini derlediği kitabında; Atatürk'ün hiçbir toplumun uygarlaşmak isteyip de batıya yönelmemezlik edemeyeceğini ifade ettiğini yazmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ni çağa uygun bir seviyeye getirmek için tek yöntem batıya yönelmek olup, Osmanlı Devleti'nin tarihte batıya karşı kazandığı zaferlerin onu Avrupa uluslarıyla ilişki kurmaktan uzak tuttuğunu ve Osmanlı Devleti'nin batıyı beğenmediği için yıkılış sürecinin başladığını ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle Kemalist kadroda, Medeni Hukukta da Yurttaşlık hukukunda da aile hukukunda da izlenmesi gereken yol uygarlık yolu; Batı yolu olup tüm hedeflerin temeline batılı anlamda

modernleşmenin konulduğu bir anlayış hâkim olmuştur. Hilafetin ve saltanatın ortadan kaldırılmasını Türkiye'nin ilerleme yolunun açılması olarak değerlendirilerek bu engellerin kaldırılmasıyla da ulusun büyük bir iç rahatlığı duyduğunu ifade edilmiştir.

Kemalizm'in resmî ideoloji olarak ilan edilişinden çok sonra ortaya çıkan modernleşme teorisi, Kemalizm ideolojisi ile tamamen örtüşerek dünyadaki modernleşme hareketinin Türkiye'deki izdüşümü sayılabilecek derecede benzerlik göstermiştir (Köker, 2009: 106). Kemalizm'e, bir devletin siyasi sisteminin tam anlamıyla demokratikleşmesi için, sanayileşme yoluyla ekonomik kalkınma ve eğitim aracılığıyla kültürel gelişme gösterebilmesi gerektiği düşüncesi İttihat ve Terakkiden geçmiştir. Yani, siyasi anlamda modern bir sistem kurulabilmesi için öncelikle sanayiye geliştirmek ve bu kanalla ekonomi politikaları oluşturmak, ekonomik modernleşme açısından gereklidir. Buna ek olarak toplumun eğitilerek kültürel gelişmenin sağlanması da modernleşmenin en önemli adımıdır. Bu nedenle Kemalist kadro Türkiye'de bir modern devlet kurmak için öncelikle ekonomik, kültürel ve hukuki dönüşümler için çalışmıştır. Bu alanlardaki modern dönüşümler tamamlandığında son aşama olarak demokrasiye geçiş öngörülmüştür. Batıda aşamalı olarak yüzyıllara yayılan modernleşme hareketlerinin yeni bir devlet olan Türkiye'de uygulanabilmesi için ilk dönemlerde siyasi otoriterlik evresi zorunlu görünmüştür. Çünkü yüzyıllarca İslam kültürüyle ve geleneksel yöntemlerle yönetilmiş olan Osmanlı Devleti'nden sonra modern Türkiye'nin gerçekleşebilmesi için devletin cebri gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle hukuki, kültürel ve ekonomik dönüşümlerden sonra ortaya çıkan demokrasi de Türkiye'ye özgü kısıtlı bir demokrasi olmuştur. Zaten Kemalist ideolojinin modernleşme konusundaki nihai hedefinin demokratikleşme olmadığına ilişkin görüşler de ileri sürülmüştür (Köker, 2009: 108). Türkiye'de demokratikleşmenin Kemalizm ile sınırlandırılmış bir ölçüde olduğu ileri sürülerek, Kemalizm'in nihai hedefinin demokratikleşme olduğuna dair görüşler fikri-tarihi zeminden uzak bulunmuştur. Kemalist kadronun modernleşme anlayışında, demokratik bir rejimle reform yapılamayacağı anlayışı yer aldığı için despot, anti-demokratik, otoriter bir tek parti rejimi kurulmuş, tüm muhalif sesler sert şekilde bastırılmıştır.

Dini, modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak gören Kemalist kadro, siyasi otoritesini tam anlamıyla sağlamlaştırdıktan sonra, modernleşme adına bir takım dinin etkisini toplumdan silmeye yönelik reform hareketlerine başlamıştır, Eylül 1925'te

tekke ve zaviyeler kapatılmış, Kasım ayında fes yasaklanmış ve yerini batılı tarzdaki şapka ya da keşmekeş almıştır. Yüzyıllardır İslam kültürü ile yaşamış olan halk tekke ve zaviyelerin kapatılmasını günlük yaşamındaki önemli bir rutinin yok edilmesi olarak algılamış, şapka zorunluluğunu da kendi kimliğine aykırı şekilde Hristiyan Avrupa'nın bir simgesi olarak görmüştür. Reformları ilan etmek ve uygulamak konusunda oldukça kararlı olan Kemalist kadro aykırı sesleri Takrir-i Sükûn marifetiyle bastırmış ve bu konuda İstiklal Mahkemeleri de üzerine düşen görevi yerine getirmiştir. Reform hareketlerinin korunması uğruna bu süreçte 7.500 kişi tutuklanmış ve 660 kişi de idam edilmiştir (Zürcher, 1993: 252). Bu yaptırımlar Kemalist kadronun modernleşme yolunda her şeyi göze aldığı ve gereken tüm bedelleri ödemeye hazır olduğunun bir göstergesi olmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılması siyasi otoritenin başka bir otoriteye fırsat vermeyecek şekilde sağlamlaştırılması açısından anlaşılabilir olmuştur fakat kılık kıyafet kanunu, bireylerin özgürlüklerinin çekirdek alanına müdahale olarak değerlendirilmiş, bu tarz uygulamalar sekülerleştirmenin yalnızca kamusal alanda gerçekleştirilmesi, sivil alanın inanç özgürlüğüne dokunulmaması gerektiği yönünde eleştirilmiştir.

Kemâlizm, Türkiye'nin Osmanlı modernleşmesi ile başlayan batılılaşma/çağdaşlaşma sürecinin evrelerinden birisi olmuştur. Fakat Kemalist ideoloji, sürecin normal akışındaki bir parçası niteliğinde değil de süreç içerisinde bir kırılma yaratan ve bir sıçrama oluşturan niteliğe sahip olmuştur. Kemalist Devrim faaliyetlerini; toplumsal bir siyasal irade oluşturma, ulusal bir ekonomi oluşturma ve demokratik bir kültür oluşturma konusunda gerçekleştirmiş. Bunu gerçekleştirirken de pozitivizm ve rasyonalizmi bir araç olarak kullanmıştır. Kemalist modernleşmenin ilk yapı taşı, devrimlerin rasyonalizme ve pozitivizme yaslanmış olmasıdır (Kahraman, 1993: 28). Kemâlizm'in modernleşme anlayışında ve bu anlayışla inşa ettiği devlet yapısında; milliyetçilik, laiklik ve halkçılık öğeleri bütünleştirici bir rol oynamıştır. Kemalist modernleşme anlayışında milliyetçilik, öncelikle mecburen başvurulacak sonraki dönemlerde ise bilinçli şekilde uygulanan bir yöntem olmuştur. Tüm modernist ideolojilerde olduğu gibi Kemalist ideoloji bireyin ferdiliğini sınırlandırarak onu milli amaçlar doğrultusunda harekete geçirmiş ve bireyi kendisinden koparmıştır.

9.7. Kemalizm ve Gelenek

Genel kabulün aksine Osmanlı rejiminde gelenek, dinden daha büyük bir alan kaplamıştır. Gelenek kavramı Osmanlı'da hem dini hem hilafet padişahlığı hem de doğu despotizmini kapsamıştır (Berkes, 2002: 30). Osmanlı geleneğinde nizam; Tanrı tarafından konulmuş, değişmez ve değiştirilemez kurallara sahip ve ebedi bir nitelikte kabul edilmiştir. Devletin siyasal ve dinsel ilkesi homojenleşmiş bir yapıda olup, meşruluğu Kanun-ı Kadimden ileri gelmiştir. İslamiyet dininde böyle bir anlayış meşru olmayıp, bu geleneğin bir icadı olarak değerlendirilmiştir. Bu ilkelerle yönetilen toplum ise durağan bir toplum niteliği göstererek 'reaya' olarak adlandırılmıştır. Altı yüz yıllık Osmanlı geleneğini, Kemalist kuşağın karşı konulmaz dinamizminin karşısında 'kurtlu, samsak ve köhne siyasal kurumlar, bozulmuş bir devlet yönetim geleneği, Arapça ve Farsça gösterişli formüllerle dolu kof ve tumturaklı boş sözler, anlamdan yoksun boş bir uzdillik taslama, çevrelerine ilgisiz bir gözlemciden başka bir şey olmayan kaderci anlayışlı softalar' olarak niteleyen Munis Tekinalp, Atatürk'ün bu çürüme öğelerini yeni devlette barındırmayacağını ifade etmiştir (Tekinalp, 2009: 87). Kemalist Cumhuriyet rejimi öncelikli olarak devlet yönetiminde yer alan tüm bu geleneğe karşı çıkmış, Türk devlet yönetim geleneğini ve toplumunu tam tersi yöne kesin bir şekilde çevirmiştir. Kemalist elit tarafından; Tanrı düzeni yerine tabiat düzeni, Aşkın devlet yerine hukuk devleti, gelenek kavramı yerine ilerlemeye kavramı, denge kavramı yerine ise devrim kavramı getirilmiştir (Berkes, 2002: 33).

Kemalist elitin, geleneğe karşı yaptığı en büyük devrimlerden biri şüphesiz; Osmanlı sisteminin din ve devlet ikizliğine kesin bir şekilde son vererek laik Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan edişidir. Yeni devlette din ve devlet alanları kesin çizgilerle birbirinden ayrılarak artık yönetimde hiçbir dinsel öge barındırılmamıştır. Osmanlı devlet geleneğinin tam aksi şekilde egemenlik artık Tanrıdan değil de millettten alınan bir kavram olarak yeniden yorumlanmıştır. Geleneksel İslam-Osmanlı anlayışı kaldırılarak ulus egemenliği ve bağımsızlık ilkesine dayanan Türkiye Cumhuriyeti, bu hamleden sonra yapılan her reformda gelenekçiliği tamamen dışlayarak devrimcilik ilkesinden hareket etmiştir. Altı yüz yıl boyunca hüküm sürmüş bir siyasi geleneğin yeniden inşa edilmesi mecburen radikal kararlar alınmasına, kararların uygulanması aşamasında otoriter bir tutum sergilenmesine neden olmuştur. Öncelikle eski rejimi canlandırma tehlikesi olan saltanat ve hilafet gibi müesseseler ortadan kaldırılmıştır.

Kemalist Devlet, rejimin temel motivasyonu olarak dini kabul etmemiş, milli ve medeni devletin temel motivasyonu olarak maddi ve manevi ilerlemeyi ilke edilmiş, bu nedenle sembolik olarak dahi hilafet ve saltanat kurumlarını, rejimin otoritesi açısından tehdit olarak değerlendirmiştir. Kemalist devlette Osmanlı Devleti'nin mirasıyla tamamen ayrılan meselelerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'ni artık herhangi bir dini cemaatin oluşturmadığı gerçeği olmuştur. Devlet yapısı hiçbir zaman İslami hilafet şekline sokulmamış ve ırk, din, dil, cinsiyet fark etmeksizin tüm vatandaşlar kanun önünde eşit haklara sahip olmuştur. Kamusal ve sosyal alan, din kurallarından net sınırlarla ayrılmış, devlet yönetimi, eğitim ve hukuk gibi alanlar laikleşerek devlet yapısında temel bir devrim yapılmıştır (İnalçık, 2016: 105). İslami etkiyle oluşturulmuş Osmanlı Anayasası ve devlet yönetim geleneği, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve devlet yönetim geleneğiyle taban tabana zıt olacak şekilde ayrılmış ve bu noktada Osmanlı Devleti etkisi kesinlikle son bulmuştur.

9.8. Kemalizm ve Din

Cumhuriyet elitleri, Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak ve muasırlaşmak söyleminden yalnızca Türkleşmek ve muasırlaşmak kavramlarını esas alarak, İslamlaşmayı dışlayan bir batılılaştırma projesini uygulamaya koymuştur (Ocak, 2013: 113). İslam'ın yerine laikliği koyan Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının yeni kimliğini İslami öğelerden arındırarak, zaman zaman halkın tepkisi ile karşılaşarak fakat bu tepkilere dikkate almayarak oluşturmuştur. Millî mücadelenin örgütlenmesinden 1924'lü yıllara kadar İslamcı söylemlerde bulunan Atatürk, savaş kazanılıp Cumhuriyet ilan edildikten sonra yeni rejim olarak kökten batılılaştırma uygulamaya koymuştur. İslam'ın yeni devlette aktif rol almayacağı ve yeni devletin medeniyet anlayışının Batı ağırlıklı bir şekilde oluşturulacağı ortaya konmuştur. Bu uygulamalardan ötürü Kemalizm zaman zaman bir aydınlanmacı despotizm olarak adlandırılmıştır. Bu dönüşüm yalnızca kültürel anlamda değil, siyasal rejim ve sistem boyutunda radikal bir şekilde yapılmış ve İslam'ın kalesi olarak addedilen Osmanlı Devleti yerini milli ve laik Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. İslam tarihinde bundan daha radikal bir dönüşüm daha önce yaşanmamıştır (Ocak, 2013: 117). Cumhuriyetin ilanından sonra hilafet ve saltanatın kaldırılması, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan resmi din olarak İslam ibaresinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında medreselerin

kaldırılması, vakıfların önce Şeriye ve Evkaf vekaletine bağlanması ve daha sonra bu vekaletin de ilgasıyla tamamen siyasi iktidarın denetimine girmesi, Umûr-ı Diniye Riyaseti kurularak dini hizmetlerin devlet kontrolüne girmesi, 1925'te tekke ve zaviyelerin, türbelerin kapatılarak tamamen İslami kültürün etkisinin toplumdan silinmesi gibi bir takım radikal inkılaplar gerçekleştirilmiştir /Ocak, 2013: 118). İslam, dört yıl gibi kısa bir süre içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nden adım adım birçok alandan silinmiş, silinmeyen kısmı ise zaten devlet kontrolüne girmiştir. Toplumsal alandan ilga edilen İslam ferdi baza indirilmiştir. Cumhuriyet elitlerinin, yeni seküler toplumu oluşturabilmek için canla başla yürüttüğü çalışmalara rağmen, 1950'de serbest şekilde yapılan ilk seçimde halkın bu seküler kimliğe alışmadığı ve geleneksel kimliğini tercih ettiği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de Türkiye'de siyasal parti ögesi hiçbir zaman sadece siyasi ve ekonomik tercihler bazında olmamış, çoğunlukla ideolojik temsiller ve geleneksel kimlik belirleyici olmuştur. Kemalist kadro İslam'ı kamusal alandan tamamen ayırıştırarak ferdileştirmekle kalmayarak aynı zamanda Müslümanlığı da yeniden yorumlayarak batılı bir Müslümanlık haline dönüştürmeye çalışmıştır. Her alanda gerçekleştirilen batılı reformdan Müslümanlık da nasibini almış ve Atatürk hayattayken ülkedeki camilere mimari açıdan batıdaki kiliseleri anımsatır biçimler verilmeye başlanmıştır. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi profesörlerine projeler hazırlatılmış ve ibadet dilinde de ezan da Türkçeleştirmeye gidilmiştir (Ocak, 2013: 120). Günümüzde dahi hala eleştirilen bu uygulamalar İslam'a batılı bir anlam kazandırmak adına yapılan ilginç örnekler olmuştur. Halk tabanında karşılık bulamayan bu uygulamalar 1950 yılındaki Demokrat Parti'nin ezici bir çoğunlukla iktidara gelişini açıklamaktadır.

Atatürk'ün, dine karşı olumsuz tutumunun temelinde, Osmanlı Devleti'nde dinin, çağdaş toplum olmaya aykırı bir dış baskı unsuru olarak görmesi bulunmaktadır (Mardin, 2010: 173). Osmanlı toplumunda pirlık, şeyhlik, dervişlik gibi olguların ülke yönetiminde yol gösterici tutumları, dinin siyasete alet edildiği düşüncesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu şekilde yönetilen bir devlette bağımsız ve laik bir yönetimden bahsedilememiştir. Bu durum da devlet yönetiminde bağımsızlığa her şeyden çok önem veren Atatürk'ün dine olumsuz bakmasına neden olmuştur. Atatürk'ün karşı durduğu şey din veya içeriği değildir, dinin yönetimdeki etkinliğidir. Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde halifelik kurumunun kaldırılması görüşülürken, Hindistan'da Ağa

Han'ın önderliğinde ayaklanan Müslümanların, halifeliğin kaldırılmaması ve Osmanlı halifesinin İslam dünyası için önemli olduğu mesajını ileterek meclisteki hilafet yanlılarını desteklemesi, Atatürk'ün sert tepkisi ile karşılaşmıştır (Ahmad, 1995: 81). Tam olarak halife ile dünyanın bu konudaki bağlantısını kesmek isteyen Atatürk, aksi takdirde ulusal devletin sürekli olarak kendi ulusal sınırları dışındaki krizlere dahil olmak zorunda kalacağını düşündüğü için bu durumdan rahatsız olmuştur. İslam'ın yüzyıllardır siyasal araç olarak kullanıldığını ve bu durumu İslam'ın değerini düşürmek ve amacından saptırmak olarak değerlendiren Atatürk'ün halifeliği kaldırması, dine olan olumsuz tutumuyla değil de ülkenin ulusal sınırlarını her şeyden üstte tutmasıyla açıklanabilir.

Enver Ziya Karal (1991: 100) '*Atatürk'ten Düşünceler*' adlı eserinde; Atatürk'ün İslam dininin akla en uygun ve en doğal din olduğunu, bundan ötürü de son din olduğunu ve dinin akla, tekniğe, bilime ve mantığa uygun düşmesi gerektiğini nitekim İslam dininin de bunlarla uyum halinde olduğunu ifade ettiğini aktarmıştır. Atatürk'ün sağ olduğu süreçte dine olan tutumu, pozitivist bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleşmiştir. Kemalizm'in din anlayışında; dini pozitivist bir anlayışla yorumlayan, ateist olmayıp yaradancı bir anlayış benimseyen Jakoben gelenek etkili olmuştur (İnsel, 2009: 22). Kemalizm'in erken dönemlerinde dinle olan ilişkisinde de jakoben geleneğin etkisi açık bir biçimde görülmüş, tıpkı Fransa'daki jakobenlerin kilise ile olan çatışmasında olduğu gibi Kemalistler de Türkiye'de dinin devlet denetimi dışında gelişmesini onaylamamıştır.

Atatürk, İslam'da ruhban sınıfı olmadığını ve bu nedenle de hiç kimseye özel bir sınıf ayrıcalığı tanınmayacağını, herkesin dinin kurallarına eşit mesafede durması gerektiğini ifade etmiştir. İslamiyet'te yeri olmayan ölüleri yardıma çağırma gibi uygulamaların utanç verici olduğunu belirten Atatürk, uygarlığın kendisini şeyhlerin, muskacıların, üfürükçülerin, falcıların ellerine bırakan bireylerden oluşamayacağını, böyle bir topluluğa uygar bir ulus denilemeyeceğini ve yeni Türk devletinde bu gibi ucubeliklerin bulunamayacağını ifade etmiştir (Karal, 1991: 105). Osmanlı Devleti'ndeki tasavvufi hurafe ağırlıklı din anlayışı ve din adamlarının kişisel çıkar sağlamaya yönelik çabaları Atatürk'e asıl rahatsız eden şey olmuştur. Yani Atatürk'ün sorunu dine ilişkin olmayıp, değil dinin siyasallaştırılması olgusuylaadır. Nitekim Türkiye'nin çok yakın bir zamanda yaşadığı 15 Temmuz 2016 darbe girişimi de açıkça

göstermiştir ki din kullanılarak devletin siyasi otoritesine paralel bir yapı kurmaya yeltenen hiçbir topluluk, cemaat, kulüp, tarikat, dernek kesinlikle ülke içerisinde barındırılmamalıdır. Atatürk'ün vefatından sonra özellikle Kemalizm'in sol yorumunu benimseyen kesim dine toptan karşı çıkmacı bir anlayış benimseyerek toplumun önem verdiği kaideleri ortadan kaldırmak için çabalamıştır. Atatürk'ün sağ olduğu dönemdeki Kemalist din anlayışı ile vefatından sonraki Kemalizm'in dine karşı olumsuz tutumu birbirinden tamamen farklı seyretmiştir.

Kemalizm'in din ile olan ilişkisi, Kemalist elitin din konusunda tarihi bir hata yaptığı şeklinde yorumlar da olmuştur (Ocak, 2013: 127). Kemalist elitin, Osmanlı Devleti'nin yok oluşundan saltanatı ve İslam'ı sorumlu tutarak batıcı ve pozitivist bir reform programı izlemesi şüphesiz ki ülkeye muasır medeniyetler seviyesine erişirmek adına yapılmıştır fakat bu amacı gerçekleştirmek yolunda atılan adımlar, yapılan reformlar İslam'ın yalnızca yozlaştırılmış kısmını dışlamakla kalmamış, ülkede toplumsal bir gerçeklik olan İslam'ı büsbütün bertaraf etmiştir. Çoğunluğun hayat tarzını oluşturan bir olgunun bu şekilde dışlanması Kemalist elitin halk tarafından destek görememesine neden olmuştur. Kemalist elitin toplumsal gerçekliği bu denli yadsıması, Türkiye demokrasisinin uzun yıllar boyunca sık sık irtica iddiasında bulunularak askeri darbelerle kesintiye uğramasına neden olmuştur.

10. SOL VE SAĞ KEMALİZM

Tanıl Bora (1998: 8) Türk sağıını açıklarken; Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılığı maddenin hallerine benzeterek katı sağ, hava(gaz) sağ ve sıvı sağ şeklinde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmayı yaparken Türk sağıının bu hallerinin birbirine dönüşebilen bir yapıya sahip olduğunu ifade ederek, Türk sağıı irdelenirken Milliyetçilik, Muhafazakarlık ve İslamcılık gibi kavramların birbirinin bileşeni değil de bir hali olduğunu ileri sürmüştür. Milliyetçiliği; Türk sağıının grameri olarak ele alan Bora, Türk sağıının katı hali olarak, İslamcılığı; değer kaynağı ve sıvı hali olarak, Muhafazakarlığı ise bir üslup şekli ve hava (gaz) hali olarak nitelendirmiştir. Bu sınıflandırma Kemalizm'e uyarlandığında yerinde ve farklı bir anlatım biçimi kazanarak, katı hal olarak CHP Kemalizm'i, sıvı hal olarak aşırı sol ya da milliyetçi sağ-Kemalizm ve son hava(gaz) hali içinde merkez-Sağ Kemalizm şeklinde ifade edilmiştir (Osmanbaşoğlu, 2017: 234). Cumhuriyetin erken yıllarındaki milliyetçilik vurgulu ve kurucu ideoloji olan Kemalizm katı Kemalizm olarak sınıflandırılmıştır. Bu dönem; Atatürk'ü kültleştirme yoluna girilen, Kemalizm'e bir ideoloji olarak kurumsal çerçeve kazandırılmaya çalışılan dönem olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin programıyla adeta bütünleşmiş olan Kemalizm ideolojisi bu dönemde en saf halindedir. 1923-1938 arası dönemde Kemalizm ideolojisinin başlangıçtaki anlamını koruyabilmesinin en önemli sebebi de Atatürk'ün henüz hayatta olmasıdır. Tek parti döneminin güçlü otoritesinin güvencesi altında en radikal reformların gerçekleştiği, muhalefetsiz bir ortamda modernleşme adına en cesur adımların atıldığı, reformlar gerçekleşirken pozitivist bir anlayışla uygulamaların yapıldığı, Kemalizm ilkelerinin büyük önemle korunduğu bu dönem, Kemalizm'in en saf en katı dönemi olmuştur.

Türk milliyetçisi sağ ve aşırı sol tarafından benimsenen, daha çok Kemalizm'i kendi düşüncelerine göre yorumlayan Kemalizm çeşidi ise Kemalizm'in sıvı hali olarak sınıflandırılmıştır (Osmanbaşoğlu, 2017: 241). Kemalizm'in kendi ilkelerini ön plana çıkararak bazı ilkelerini de göz ardı ederek Kemalizm'i kendi düşüncelerine uyarlamaya çalışan sıvı Kemalizmler, aşırı sol Kemalizm'in kendi düşüncelerine tam anlamıyla referans olduğunu iddia etmiş ve sahiplenici bir tutum sergilemiştir. Bir ucunu aşırı sol Kemalistlerin oluşturduğu sıvı Kemalizm'in diğer ucunu ise 1960'lardan sonra

partileşerek kurumsallaşan milliyetçi sağ kanat oluşturmuştur (Osmanbaşoğlu, 2017: 243). Soğuk Savaş döneminin yapısı itibarıyla Türk milliyetçileri arasında anti-komünist düşünceler ağırlık kazanmış ve bu da Türk milliyetçilerinin İslami söylemlere daha fazla yer vermesine neden olmuştur. Alparslan Türkeş'in önderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi'nin kurulmasıyla da bu söylemler daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu dönemden sonra Kemalizm'e ilişkin eleştiriler geride bırakılarak, Kemalist ideoloji ile ortak yönler bulunmaya çalışılmıştır (Bilgin, 2018: 346). Kemalizm'in gaz hali olarak ise Demokrat Parti iktidarıyla ortaya çıkan, Kemalist ideolojiden, ilkelerden ziyade milli irade, çalışma, kalkınma, zenginleşme gibi ilkeleri benimseyen ve tüm bunları Atatürk'e ve Kemalizm'e zaman zaman atıflarda bulunarak gerçekleştiren merkez-sağ kanat gösterilmiştir (Osmanbaşoğlu, 2017: 248). Kemalizm'in en seyreltilmiş hali olarak da ifade edilen merkez-sağ Kemalistler, Atatürk karşıtı olmamış hatta Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun Demokrat Parti döneminde çıkarılmıştır. Kemalizm'in bu türünde Atatürk'ün manevi hatırasına saygı duyulmakla birlikte ilke ve prensiplerine katı Kemalistler kadar bağlı kalınmamıştır. Katı sıvı ve gaz Kemalizmler benzetmesi toparlandığında; katı Kemalizm'in Atatürk kültürüne ve Kemalizm ideolojisine sıkı sıkıya bağlı, Atatürk'e veya onun düşünce sistemine ilişkin herhangi bir eleştiriye, değişime kesinlikle kapalı kesimleri temsil ettiği, sıvı Kemalizm'in aşırı sol ve milliyetçi sağda yer alan Atatürk ilke ve ideolojilerini daha çok kendi ideolojilerine referans göstermek ve meşrulaştırmak amacıyla kullanan kesimleri temsil ettiği, gaz Kemalizm benzetmesi ise; Atatürk'ün manevi hatırasına saygı duyan ve zaman zaman Atatürk'ü referans göstererek söylemlerde bulunan fakat Kemalizm ve ilkelerini ideolojik olarak benimsemeyen merkez-sağı temsil etmektedir.

Sol Kemalizm, Türkiye'nin düşünsel ve siyasi hayatında önemli bir yere sahip olmasına rağmen, 1930'lardan 2000'lere uzanan tarihinde genel olarak bir yayın organı etrafında toplanan aydın çevresinin uğraşlarından öteye gidememiş ve hiçbir zaman tam teşekküllü bir siyasal örgüte sahip olamamıştır (Alpkaya, 2009: 477). Düzenli bir siyasal örgüte sahip olamamasına rağmen Türk siyasal hayatını bu denli etkisi altına alışı Türkiye'ye özgü koşullardan kaynaklanmıştır. 1980'lerden sonra popülerleşen Sol Kemalizm kavramı bu tarihlerde daha sık kullanılsa da temeli Kadro hareketine dayanan, ilk temsilcisinin Kadro Dergisi olduğu bir siyasal akımdır. Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İsmail Hüsrev Tökin,

Vedat Nedim Tör ve Mehmet Şevki Yazman gibi ideolojik olarak Atatürk'e yakın entelektüellerden oluşan kadro hareketi, aynı isimle yayınladığı kadro dergisinde Türk devrimine ideoloji oluşturmayı görev edinmiş ve Atatürk ile İsmet İnönü tarafından da başlarda desteklenmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve siyasi rejimin garantiye alınmasından sonra, iktisadi bağımsızlığı ve sanayileşmeyi sağlayarak inkılabın tamamlanması görüşünü savunan kadrocular, bu görüşlerini Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine benimsetmeye çalışmıştır. Kemalizm'e devletçi bir yorum kazandırmaya çalışan kadrocular Sol Kemalist düşüncenin temsilcilerinin bir bölümünü oluşturmuştur.

Atatürk'ün fikirlerine yakın duran bir grup aydının imzaladığı bir bildiriyle 1961'de yayım hayatına başlayan Yön dergisi ise Sol Kemalist düşüncenin bir başka yorumunu oluşturmuştur. Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk önderliğinde; Mümtaz Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu, Hamdi Avcıoğlu gibi isimlerin yer aldığı Yön dergisi yayınladığı Yön Bildirisinde; Atatürk'ün tasavvurundaki çağdaş uygarlığa, iktisadi alanda hızlı kalkınarak, kamuya mal olmuş öğretmen, yazar, idareci gibi kimselerin ortak bir kalkınma felsefesinde mutabık kalarak, devletçiliğe yeni bir yorum getirerek ve devlet müdahalesini daha bilinçli bir düzeye indirerek ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Yön hareketiyle Kadro hareketi ideolojik açıdan benzerlikler taşımakla birlikte, kadro hareketi tek parti düzeni içerisinde doğarken yön hareketi, kadro hareketinin daha çoğulcu hayat koşullarında yeniden yorumlanmış hali olarak değerlendirilmiştir (Alpkaya, 2009: 478). Fakat Yön Dergisi ve Kemalizm arasındaki ilişki, kadro dergisinin yeniden yorumlanması olarak kalmamıştır. Yön aydınlarına göre Kemalizm, varoluşlarını anlamlandıran ve ideal gerçekliğe denk düşen bir kavram olmuştur. Dergide hangi konu işleniyorsa işlensin genel üslup Atatürk'ün düşünce, söz ve eylemlerini referans göstererek yapılan yorumlarla oluşturulmuştur. Kemalizm'in öğretilerinin uygulandığı 1960'lı yılları, sosyalist bir sistem inşası olarak yorumlayan öncü düşünürler, bu görüşleriyle sosyalizminin ve Türk devletçiliğinin temel unsuru olarak Kemalizm'i benimsemişlerdir. Yön dergisinin kurucu babası olarak addedilen Doğan Avcıoğlu, Atatürk'ün devletçilik ve halkçılık ilkelerinin, anti-kapitalist bir gelişme yolu olduğunu ifade etmiş ve kalkınmanın yüksek bir hızda gerçekleşebilmesi için Kemalizm öğretilerinin uygulanması gerektiğini savunmuştur (Altun, 2004: 559). Yön düşünürlerine göre Kemalist Devrim henüz tamamlanmamıştır ve tamamlanması gereklidir. Kemalist ideolojiyi cuntacı bir zihniyetle, topluma tepeden inmeci şekilde

dayatmaya çalışan yön aydınları bu nedenle sol Kemalizm'in otoriter ve totaliter yapısını olağan karşılamış ve desteklemiştir (Sunar, 2004: 524).

Sol Kemalist akımın düşünce yapısını büyük ölçüde 1930'lu yılların Kadro Hareketi ve 1960'lı yılların Yön Hareketi oluşturmuştur. Bununla birlikte Sol Kemalizm bu iki hareketle sınırlı kalmamış, dünyadaki diğer sol akımlardan da etkilenmiş ve cumhuriyet yıllarındaki sol Kemalizm, dünya solunun fikirlerini de benimsemiştir (Savran, 2022: 94). 1960 sonrasında Türk soluna Maoizm çizgisindeki Milli Demokratik Devrimciler yön vermeye çalışmıştır. Batı emperyalizmine karşı komünist Çin'e yakın bir çizgide duran Milli Demokratik Devrimciler Derneği üçüncü dünyacı bir duruşa sahip olmuşlardır. Mao'nun önce demokratik devrim sonra sosyalist devrim tezini Türkiye'deki Yöncüler sosyalizmden önce Atatürkçülük şeklinde yorumlamış, Türkiye'nin hızlı bir şekilde kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine erişebilmesi için milli Devrimci Kalkınma yolunun Kemalizm temelinde yorumlanması ve Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Aydın, 1998: 73).

Sol Kemalistler, Türkiye halkının milli mücadelede verdiği çabayı, çürümekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak isteyen düşmanlarına karşı verilmiş anti-emperyalist bir çaba olarak değerlendirmiştir. Sol Kemalizm, milli mücadelenin örgütlenmesinin temel toplumsal sınıflardan bağımsız bir toplumsal güç önderliğinde gerçekleştirildiğini ve millî mücadele sonucunda kurulan yeni devletin bu toplumsal gücün etkisi altında geliştiği tezini savunmuştur. Hatta bu dönem Sol Kemalistler tarafından Türkiye tarihinin en demokratik dönemi olarak değerlendirilmiştir. Sol Kemalistler resmî ideoloji olan Kemalizm ile hemen hemen bütünleşmiş fakat Cumhuriyet Dönemi siyasal iktidarının, büyük toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi gibi bazı sınıflara ayrıcalık tanıdığını, bunun da toplumsal dönüşüm sürecinin tamamlanamamasına sebep olduğunu ileri sürmüştür (Savran, 2022: 95). Sol Kemalistlere göre Kemalist devrim sivil-asker-aydınlar katmanının bir ürünü olmuştur (Savran, 2022: 127-128). Hem bu katman hem de devrimin kendisi ana sınıflardan bağımsız gelişmiştir. Sol Kemalistlere göre, Kemalizm de milli mücadele de sınıflardan bağımsız olarak gerçekleşmemiştir, bu nedenle Kemalizm'i; Jön Türk/İttihat ve Terakki'den miras kalmış bir burjuva devrimciliği olarak nitelemişlerdir. Sol Kemalistler bu düşüncelerinden dolayı milli mücadeleyi yalnızca bir avuç Kemalist Önder'in başarısına bağlamakla eleştirilmiş ve Kemalist devrimin dünya savaşı

sonrasındaki Osmanlı toplumunun sınıf mücadelelerinin sonucunda ortaya çıkan özgül bir ürün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sol Kemalistlerin bu düşünceleri özellikle sol liberal tabanda çok ciddi eleştirilere maruz kalmış, hatta sol Liberalizm'in, Kemalizm'in sol yorumuna tepki olarak doğduğu kabul edilmiştir.

Özgün sol Kemalizm'e farklı bir yorum katan Atilla İlhan, İsmet İnönü diktasındaki dönemi Kemalizm'i yozlaştırmakla eleştirmiştir (İlhan, 1981: 60). Özellikle 1960 sonrası dönemin Atatürkçülük adı altında iki yanlıya inandığını belirten İlhan, ilk yanlısın Atatürk ile İnönü'nün karıştırılması olduğunu ifade etmiştir. İnönü Atatürkçülüğünün temelleri olarak üst yapısal dönüşümleri göstermiş; Batı Musikisi, Köy Enstitüleri, klasiklerin çevirisi, halkevlerinin önem kazanması, ilköğretim seferberliği gibi gelişmelerin, İnönü Atatürkçülüğüne ait gelişmeler olduğunu ifade etmiş ve bu gelişmelerin Atatürk'ün gerçekleştirdiği tam bağımsızlıkçı devrim ile yakınlığını tartışılır bulmuştur. İlhan'a göre 1960 ve sonrası döneminin inandığı diğer yanlı ise; Kemalist devrimi, 27 Mayıs veya 12 Mart türünden vesayetçi anlayışla yapılan bir cuntacılık zannetmektir. Millî mücadelede ordunun gücünün çok önemli payı olduğunu ifade eden İlhan, bununla birlikte başrolün orduda olmadığını, Atatürk devrimini halk kongreleri ve Millet Meclisi'nin yönettiğini ifade etmiştir. İlhan, Kemalist devrimi gerçekleştiren Atatürk Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa gibi asker kökenli elitin istemiş olsalar hareketi bir cunta hareketine dönüştürebilecekken zaman içerisinde askerin sivil dönüşmesini örnek göstererek, milli mücadelenin ağırlıklı olarak sivil bir örgütlenme olduğunu ileri sürmüştür. Tüm bunlarla beraber Atatürk'ün bir jakoben ve Fransız devrimcisi olduğunu kabul eden İlhan, 27 Mayısçı veya 12 martçılar gibi bir Bonapartiste olduğunu kesin bir dille reddetmiştir (İlhan, 1981: 62).

Peyami Safa'nın, 1938'de yayınladığı '*Türk İnkılabına Bakışlar*' isimli eseri Türk İnkılabını, Bergsoncu bir yaklaşımla, milli cemaat ruhu üzerinden yorumlama çabalarını işlemiştir. Laiklik ve milliyetçiliğin birbirine aykırı kavramlar olmadığını ve bunun Atatürk inkılabına kadar hiçbir düşünür tarafından ortaya konulmadığını ifade eden Safa, İslam dininin terakkiye mâni olmadığını ve taklitçiliğe kaçmadan da muasır medeniyetler seviyesine ulaşılabileceğini savunmuştur (Safa, 2010: 15). Kemalizm'in sağ yorumunu Türkçülük üzerinden ifade eden Safa'ya göre; Atatürk, Osmanlı garpçılığının da Osmanlı Türkçülüğünün de kangren olan taraflarını kesip atarak

yaşatmayı başarmıştır. Kangren olan taraf ise her ikisinin Osmanlılık sıfatı olmuştur. Çünkü iki fikir bir arada Osmanlı mefhumunun içerisinde barınamamış, Osmanlıların şariat ve saltanat otoriteleri geride bırakarak kendine kâfi bir milliyetçilik anlayışı geliştirmiştir. Bu anlayışla kurulan devlet ise ilk iş olarak Garp metodunu şariat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir şekilde gerçekleştirmiştir. Safa'ya göre Atatürk'ten önce yapılan tüm inkılap denemeleri yarım adamların yarım adımları olmuştur (Safa, 2010: 37). Saltanat ve hilafetin kaldırılması Kur'an'ın tercüme ettirilmesi ve ezanın Türkçeleştirilmesi, medreselerin ve şerri mahkemelerin kapanması, tekkelerle zaviyelerin kapanması, mekteplerden din derslerinin kaldırılması gibi inkılapların milliyetçilikten doğduğunu ifade eden Safa, asıl öz milliyetçiliğin ırk, dil ve tarih hareketi olduğunu iddia ederek bu inkılapları, dini kamusal hayattan silmeye yönelik girişimler olarak değerlendirmemiştir (Safa, 2010: 40). Türk inkılabının, yalnızca İslam'ın medeni inkişafa engel olan kısımlarını tasfiye ettiğini ifade eden Safa, Kur'an'ın tercüme edilmesi, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi uygulamalarla, dinin milli bir cemiyet müessesesi olarak yeniden inşa edildiğini ileri sürmüştür. Kemalizm'in anane düşmanı olmadığını savunarak Kemalizm'e milliyetçi/sağ eksenli bir yorum kazandırmaya çalışmıştır.

Kemalizm'in kendi içerisinde yaşadığı sol/sağ ayrışması, tek parti döneminin sona erdiği 1946 senesinde gerçekleşmeye başlamıştır. Demokrat Parti öncülüğünde merkez-sağ kanat, liberal popülizm aracılığıyla yeni bir ulus inşa etme ve modernleşme yolunda, 1932 öncesi Kemalist dönemi sahiplenmiştir (Bora ve Taşın, 2009: 531). Demokrat Parti, Kemalizm'in yeniden üretilmesi için çok partili sisteme uyarlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Kemalizm'in, tek parti dönemi ve usulleri ile yozlaştırıldığını ileri süren Demokrat Parti, ideolojiyi restore etmeyi vaat etmiştir. Cumhuriyetin ilanından beri kurucu elit içerisinde var olan fikir ayrılıkları Demokrat Parti'nin elini güçlendirerek, Celal Bayar gibi daha önce Atatürk'ün yakınında bulunan isimleri 1950'lerden itibaren Kemalizm'in merkez sağ politik söyleme uyarlanmasına itmiştir. Atatürk'ün emanetini korumak ve misyonunu tamamlamak iddiasıyla gündeme gelen Bayar, Batı uygarlığı düzeyine erişme iddiasından da vazgeçmediğini belirtmiştir. Celal Bayar önderliğinde merkez-Sağ; ilerlemeciliği, pragmatizmi teknisyenliği ve bilhassa ekonomik uzmanlığı öne çıkararak Kemalizm'i modernleştirmiştir (Bora ve Taşkın, 2009: 532). Bu öğeler, merkez sağın Kemalizm'inin de ana eksenini

oluşturmuştur. 1954 yılında Cumhurbaşkanlığı yaptığı sıradaki bir konuşmasında (Bayar, 1999: 61) ‘*Türküm diyen ve bunu iyi bir surette ispat eden her vatandaş*’ ifadesi ile örnek vatandaşı, Kemalist millet tasavvurundan hareketle oluşturan Bayar, sağ Kemalist ekseninin diğer bir ögesi olarak da milliyetçiliği vurgulamıştır.

Kemalizm’in sağ yorumunda en önemli eksenlerden biri de güçlü devlet mitosu olmuştur. Demokrat Parti’nin kişi hak ve hürriyetlerine ve özgürlüklere verdiği önem, güçlü devlet ilkesini aşmayacak şekilde birbirleriyle paralel doğrultuda gelişmiştir. ‘Yeter! Söz milletindir’ düsturuyla ortaya çıkan Demokrat Parti, güçlü devletin güçlü milletten kaynaklandığını her fırsatta vurgulayarak, daha demokratik bir Kemalist yorum ortaya koymaya çalışmıştır. Demokrat Parti bir yandan Atatürkçülüğün ilkelerinin gevşetilmesine göz yumarken bir yandan da Atatürkçü görünmeye devam etmiştir. Demokratların ve genel olarak sağ Kemalistlerin genelinin Atatürkçülükleri biçimsel düzeyde olmuştur. 25 Temmuz 1951’de çıkartılan Atatürk’ün hatırasına veya heykellerine saldırıları cezai yaptırımlara bağlayan Atatürk Koruma Kanunu ve demokratlar tarafından inşaatı tamamlanan Anıtkabir gibi girişimler demokratların Atatürk’ün hatırasına verdikleri önemi ortaya koymuştur. Fakat bu girişimler Atatürk’ün dış görünüşüne verilen önem olarak yorumlanmış, Kemalizm’in ruhunu yaşatmaya yönelik girişimler olarak değerlendirilmemiştir (Eroğul, 2019: 119). Milli iradecilik ilkesi, Türk liberalizminin ve liberal muhafazakâr geleneğin temel ilkesi olmakla beraber, Demokrat Partiyle merkez sağ politikanın Kemalizm’i kendi ideolojisine uygun olarak yorumlama çabalarının başlangıcını da oluşturmuştur. Demokrat Parti ile başlayan bu gelenek, Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel’in: ‘*Atatürk ilkeleri sensin sevgili vatandaşım, milli iradeye sahip olan sensin*’ sözlerinden anlaşıldığı üzere devam ettirilmiştir (Bora, 2017: 168). Dinsel ve milliyetçi nüfusa karşılık liberal batıcı bir tutumu benimseyen Adalet Partisi, Atatürkçülük söylemiyle çağdaş sağı oluşturmaya çalışmıştır. Turhan Feyzioğlu liderliğindeki Cumhuriyetçi Güven Partisi de muhafazakâr cumhuriyetçi tabandan gelerek Kemalizm’in, radikal solu meşrulaştırmasına engel olmaya çalışmıştır. Turhan Feyzioğlu’nun Atatürk ve milliyetçilik kitabında da işlediği üzere sağ Kemalizm’in taşıyıcı ögesi Atatürkçülüğü, milliyetçilik olarak açıklamak olmuştur (Bora, 2017:169).

Türkiye’de merkez sağ hiçbir zaman tam anlamıyla Kemalist olmamıştır fakat kendilerini Atatürkçü olarak tanımlamış ve politikalarını bu doğrultuda oluşturmuştur.

Türkiye'de merkez sağdaki hiçbir partinin Atatürk'ü veya doğrudan onun reformlarını hedef alır şekilde bir anlayış oluşturmamıştır. Merkez sağda yer alan tüm siyasi partiler Cumhuriyet değerlerine saygı göstermiş yalnızca cumhuriyet dönemindeki reformları ve bu reformların yapılış şeklini zaman zaman eleştirmiştir (Erken, 2016: 215). Türkiye sağında önemli bir yer tutan Millî Görüş hareketinin öncüsü Profesör Doktor Necmettin Erbakan'ın '*Atatürk yaşıyaydı Refah Partili olurdu*' sözü çok tartışılmıştır. Erbakan, milli iktisat, yerli ve milli sanayi oluşturma, şahsiyetli dış politika izleme, tam bağımsızlık ve ülkenin tamamen kendi gücüyle kalkınması gibi konularda Atatürkçü olduğunu ifade ederek, dönemin Cumhuriyet Halk Partisi zihniyetini Atatürk'e ihanet ettiği ve batının kölesi olduğu şeklinde sertçe eleştirmiştir. Millî Görüş hareketi, lâiklik ilkesini geri plâna atmakla birlikte Kemalizm'in diğer tüm ilkelerine sahip çıkmıştır. Özellikle Erbakan'ın öngördüğü milli iktisat oluşturma plânı Atatürk'ün Devletçilik ilkesi ile bağdaşmaktadır.

Sağ Kemalist düşünce içerisinde zaman zaman Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kemalist olup olmadığı konusunda tartışmalar olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi, temsil ettiği kesim, siyasi hayatına başladığı düstur açısından, gelmiş olduğu siyasi gelenek ve inşa etmeye çalıştığı Türkiye açısından Kemalist değildir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, laiklik ilkesinde millet iradesi tarafından da öngörülen değişiklikler dışında, Kemalist ilkelere çok keskin bir geriye dönüş yaşanmamıştır. Nitekim Kemalist düşüncedeki milliyetçilik ve devletçilik ilkeleri Türkiye'de yerleşmiş olan dindar muhafazakarlığın da temel unsurlarını oluşturmaktadır (Margulies, 2020: 138). Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Milliyetçilik ve Mukaddesatçılığı harmanlayarak oluşturduğu siyasi ve kültürel yapısı Atatürkçü düşünce ile uyumluluk göstermektedir. Adalet Kalkınma Partisi ve Başkan Erdoğan sık sık tek adam diktatörlüğü oluşturduğu ve anti-demokratik bulduğu Kemalist ideolojiyi eleştirdiği halde aynı şekilde bir rejim kurduğu şeklinde eleştirilmektedir. Cumhuriyetin kurucu eliti ve Erdoğan'ın siyasi zihniyet açısından benzerlik gösterdiği ileri sürülmektedir. Türkiye'de 16 Nisan 2017'de kabul edilen anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi uyarınca cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin ilk cumhurbaşkanı, Türk siyasi tarihinde ilk kez doğrudan halkın oylarıyla ve ilk turda %52,59 oy oranıyla, 12. Cumhurbaşkanı olarak Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Kemalist rejimle Erdoğan

rejimini ayıran en büyük fark Erdoğan'ın demokratik, serbest seçimle ve doğrudan halk tarafından büyük bir oy oranıyla seçilerek desteklenmiş olmasıdır. Bu konuda iki rejim arasında ideolojik olarak paralellik kurulması mümkün görünmemektedir.

10.1. Ortaklıklar

Sağ Kemalistlerin ve sol Kemalistlerin buluştukları ortak nokta şüphesiz Atatürk'ün hatırasına verdikleri önemdir. Sağ Kemalistler Atatürk karşıtı olmayıp hatta günümüzde dahi hala yürürlükte olan Atatürk'ü koruma kanunu bir sağ parti olan Demokrat Parti döneminde çıkarılmış, Anıtkabir'in inşası Demokrat Parti döneminde tamamlanmıştır. Türk sağının Kemalizm'e ve verdiği önem her ne kadar şekilsel kalmakla eleştirilse de hiçbir zaman Atatürk ilkelerinden tamamen kopulmamış ve Atatürk devrimlerinden geriye dönüş olmamıştır. Atatürk'ün manevi mirasına saygı ülkenin tüm fraksiyonları tarafından özenle korunmuştur.

İki kesimde birleştiği bir diğer nokta ise Atatürk milliyetçiliğidir. Sol Kemalistler de sağ Kemalistler de Atatürk ilke ve inkılaplarını milliyetçi bir bağlamda yorumlamış, zaman zaman örneğin Hüseyin Nihal Atsız gibi Kemalizm'i sert bir şekilde eleştiren milliyetçiler bulunsalar da iki kesim de Atatürk milliyetçiliğini temel ilke olarak benimsemiştir.

Kemalizm, sosyalizmden milliyetçiliğe liberalizmden muhafazakarlığa tüm fraksiyonlar tarafından yorumlanmıştır. Örneğin Sosyalist kökenli olduğunu bilinen Doğan Avcıoğlu da milliyetçi kökenli olduğu bilinen Ahmet Ağaoğlu da liberal kökenli olduğu bilinen Aydın Yalçın da muhafazakâr olduğu bilinen ve Türk inkılabına muhafazakâr bir yorum getirmeye çalışan Peyami Safa'da bir açıdan Kemalist'tir fakat tüm bu isimlerin ve düşüncelerinin Kemalizm'e yüklediği anlam farklıdır (Beriş, 2004: 54). Bu noktada Kemalizm'in hegemonik yanı farklı ideolojilerin kendi yorumlarıyla siyasi alanda var olmalarına izin vermemiştir.

Sağ ve sol Kemâlizm 'in bir diğer buluşma noktası olarak devlet otoriteryanizmi gösterilmiştir (İnsel, 2009: 23). Kemalizm'in genel olarak kurmaya çalıştığı demokrasi, otoriter bir demokrasidir. Disiplinli hürriyet, nizamlı toplum gibi kavramların ön plana çıktığı Kemalist ideoloji her ne kadar bağımsız birey ve toplum tasavvuru çizmiş olsa da temelde devlet otoritesine mutlak itaati şart koşturmaktadır. Birey ve toplumun bağımsızlığı devlet otoritesi sınırları dahilinde var olmalıdır. Yalnızca sağ ve sol

Kemâlistler değil tüm Kemalist düşün akımları, merkeziyetçilik destekli devlet otoriteryanizmini yasal ve meşru tek otorite olarak görmektedir.

Attila İlhan (1981: 121) Türkiye’deki sağ Kemalistlerin de sol Kemalistlerin de Atatürk’e bakışlarının; Atatürk’ün devrimlerine, başarılarına tarihsel verilere ve nesnel gerçeklere değil de bu kesimlerin amiyane tabirle ‘kuyruk acılarına’ dayandığını ifade eden ilginç bir yorumda bulunmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonraki katı otoriter dönemin, gerici isyanları ve İngiliz kışkırtması kaynaklı Kürt isyanlarını bastırmak için mecburi olduğunu ileri sürmüş, bu döneme atıf yaparak Atatürk’ü ve Kemalizm’i eleştirenleri sert bir dille eleştirerek, Atatürk’ün demokratik devriminin farkında olmamakla ve cehaletle itham etmiştir.

Sağ Kemalistler de sol Kemalistler de Kemalist düşüncüyü Jakobenizm olarak değerlendirmiştir. Sol Kemalistler Kemâlizm ve Jakobenlik arasında pozitif bir bağ kurarak Türk Devriminin tıpkı jakoben düşünüş biçimindeki gibi ilerici, devrimci, radikal unsurlar içerdiğini savunurken, sağ Kemalistler Kemalizm’in tepeden inme, halka rağmen halk için gerçekleştirilen ve din karşıtı anti-demokratik uygulamalarını Jakobenlere benzetmiştir.

10.2. Ayrılıklar

Sağ ve sol Kemalizm’in birbirinden ayıran en temel nitelik; sol Kemalistler seküler, laik hatta zaman zaman din karşıtı eğilim gösterirken sağ Kemalistlerin daha muhafazakâr ve zaman zaman İslamcı eğilimler göstermesidir. Kadro ve yön hareketlerinin başını çektiği sol Kemalizm, Kemalizm’in en katı hali olup hiçbir şekilde eleştiriye, değişime ve güncellemeye açık olmamış, Kemalizm’i katı bir ideoloji olarak kabul etmiş ve geliştirmek için uğraşmamış, Atatürk ilke ve inkılaplarını şeksiz ve şüphesiz şekilde kabul etmiştir. Atatürk’ün kültleştirildiği sol Kemalizm’de örneğin Şeref Aykut gibi, Kamalizm’i bir din olarak açıklayan düşünürler bulunmuş ve zaman zaman aşırılığa gidilmiştir.

Sağ Kemalistleri sol Kemalistlerden ayıran bir diğer ise özellik sağ Kemalistlerin içerisinde bulunan aşırı milliyetçi sağ kesim, Atatürk ilkelerine ve inkılaplarına sahip çıkmalarına rağmen hiçbir zaman Atatürk’ü ütöpik şekilde tabulaştırmamıştır. Sağ Kemalizm Atatürk ilkelerini kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamış ve zaman

zaman bu konuda eleştirilmiş de olsa hem Atatürk ilkelerini eleştirmeyi bilmiş ve böylelikle Atatürkçülüğe daha güncel ve daha realist bir yorum kazandırabilmiştir.

Sol Kemalistler muhafazakâr düşüncenin bir ürünü olan örf ve adetlere bağlılığı reddederek geleneğe karşı çıkmıştır (Gülsunar, 2015: 130). Örf, adet ve gelenekleri ilerlemenin önündeki engeller olarak değerlendiren sol Kemalistler, ihtilalci nitelikteki değişimi savunmuş ve geleneğe olan bu bakış açılarıyla da sağ Kemalistlerden net şekilde ayrılmıştır. Sağ Kemalist yorum geleneğe sahip çıkarak, din ve geleneği dışlayan modernleşme anlayışını reddetmiştir. Sol Kemalist yorum modernleşmenin önünde en büyük engel olarak din ve geleneği gösterirken sağ Kemalist yorum modernleşmeyi din ve geleneğin öngördüğü ölçüde kabul etmiş veya batının dayattığı din karşıtı kültürü toptan reddetmiştir.

Sağ ve sol Kemalistlerin fikir ayrılığı yaşadığı bir diğer konu ise iktisadi görüşleridir. Sol Kemalistler, tıpkı cumhuriyetin erken dönemlerinde olduğu gibi devletçi bir iktisadi yapıyı ve devlet müdahalesini destekleyerek milli kalkınmayı gerçekleştirme ve milli sanayi oluşturma politikasını benimsemiştir. Buna karşılık Sağ Kemalistlerin liberal ekonomi ve serbest piyasa odaklı oluşturduğu ekonomi anlayışı, devlet müdahalesine karşı çıkarak özel girişimleri de desteklemiştir.

11. SAĞ VE SOLUN ÖTESİNDE KEMALİZMLER

11.1. 12 Eylül Atatürkçülüğü

Kemalizm'in farklı bir yorumu olarak 12 Eylül Atatürkçülüğü; Kemalizm'in muhafazakâr-milliyetçi bir bakış açısıyla yeniden yorumlanması arayışının adı olmuştur. 1982 anayasasında da yer alan 'Atatürk milliyetçiliği' ibaresi Kemalizm'in yeni yönünü göstermiştir (Taşkın, 2009: 570). 12 Eylül süreci ile sol-Kemalistlerce evrensel olarak kabul edilen Kemalizm'e karşı yerli ve milli Atatürkçülük üstünlük kazanmış, Atatürk'ün temel aracı olan batıcılık ve Halkevleri aracılığıyla yayılan Marksist ideoloji en temel düşman olarak görülmeye başlanmıştır (Yılmaz, 2022: 480). Türk solunun örgütlü hale gelmeye başlaması 1960'lı yıllarda gerçekleşmiş ve devlet bu hareketi zehirli bir hareket şeklinde yorumlayarak panzehir olarak da İslam'la harmanlanmış bir milliyetçilik anlayışını öne sürmüştür. 1970'li yıllara gelindiğinde bu anlayış Kemalizm'in yerli ve milli Atatürkçülük yorumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren ekip de bu anlayışı benimseyerek sol-Kemalizm ile hem kavramsal alanda hem kurumsal alanda hesaplaşmaya başlamış, sol-Kemalistler tarafından tahrip edildiği gerekçesiyle Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu gibi Atatürk'ün mirası olan kurumlar kapatılmıştır.

11.2. Post-Kemalizm/Post-Post-Kemalizm

Post-Kemalizm; her görüşün muhakkak Kemalizm'e dayandırıldığı, Kemalist ideolojinin eleştirilemediği, demokrasinin sıklıkla resmî ideolojiyi koruma gerekçesiyle askeri darbelerle kesintiye uğradığı, vesayetçi, tepeden inme dönemlerin ardından Kemalizm'le bir hesaplaşmanın başladığı Kemalizm sonrası dönem olarak değerlendirilmiştir. Uzun yıllar süren Kemalist hegemonyanın ardından gelen muhafazakâr eğilimli iktidarlara şekillenen toplumsal ve ideolojik ortamı ifade eden bir kavram olarak da değerlendirilmiştir. Bu ortamın yorumlanması farklı fraksiyonlarda ve farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Örneğin liberal demokratlar, post-Kemalist dönemi; otoriter laik, merkeziyetçi, devletçi ve Türk milliyetçisi anlayışın sınırlarını çizdiği siyasi düzenin nihayete ermesi olarak değerlendirmiştir. Liberal demokratların karşısında yer alan sol görüş ise post-Kemalizm'i, Kemalist hegemonyanın tam

anlamıyla kaybolmadığı yalnızca yerini neoliberal bir hegemonyaya bıraktığını, bu neoliberal hegemonyanın ise Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından devam ettirildiği bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Aslan, 2018: 28). Sol görüşe göre Adalet ve Kalkınma Partisi'nin post-Kemalizm açısından getirdiği tek yenilik devletçi Kemalist hegemonyanın yerine piyasacı ve İslamcı hegemonyaya dayalı bir idare biçimi getirmesi olmuştur.

Post-Kemalizm paradigması 1980 sonrası yükselişe geçmiş, daha sonra da özellikle liberal-solda destek görmüş ve bununla birlikte gazeteciler, yayınevleri ve entelektüeller tarafından da desteklenmiştir (Aytürk, 2015: 1). 1990'lı ve 2000'li yıllarda İslamcı, muhafazakâr ve Kürt muhalefeti Türkiye aydınları arasında post-Kemalizm kavramının popülerleşmesine neden olmuştur. Bu popülerleşmenin başını çeken yine liberal soldaki aydınlar olup muhafazakâr-İslamcı sağ ve Kürt siyasi hareketi de destek vermiştir. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte post-Kemalizm bir dönüm noktası yaşamış ve artık muhalefet paradigması olmaktan çıkarak iktidar olmuştur. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kemalist kurumlarla olan ilişkisi, post-Kemalizm'in önündeki yolu şekillendirmiş ve daha fazla köklenmesine yardımcı olmuştur. Kemalist düşüncenin görmezden geldiği konular post-Kemalizm ile yeniden gündeme gelmiş; gayrimüslim azınlıklar, Kürt halkı, muhafazakârlar ve İslamcılar post-Kemalist dönemde ilgi odağı olmuştur (Aytürk, 2015: 5). Post-Kemalizm; sol cenahta Kemalizm'in bitmek bilmeyen vesayet sorununa konulmuş yanlış bir teşhis olarak değerlendirilirken, sağ cenah; vesayetçi anlayışın, Kemalist ilkeleri gerekçe göstererek demokrasiye karşı yaptığı askeri darbelerin sonucu oluşmuş bir antipati olarak değerlendirmiştir.

Post-Kemalist dönemde Mete Tunçay, Erik Jan Zürcher, Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Büşra Ersanlı-Behar, Taha Parla, Levent Köker gibi bilim insanları başta olmak üzere, Kemalizm sorgulanmaya ve farklı meseleler üzerinden eleştirilmeye başlanmıştır (Aytürk, 2022: 21). Bu eleştirilerin büyük bir kısmı Kemalist laiklik ilkesine yöneltilmiştir. Kemalist laikliğin kılık kıyafet, hayat tarzı, müzik zevki gibi içerikten ziyade şekle verdiği önem post-Kemalistlerin Kemalizm'i şekilcilikle eleştirilmesine neden olmuştur (Çitak, 2022: 325). Post-Kemalistlere göre Kemalizm'in ağırlıklı olarak idari, siyasi ve dinsel kurumların etkinliğini azaltmak amacıyla gerçekleştirdiği laiklik uygulamaları düşünsel boyutta yetersiz kalmıştır. Eleştirilerden bir diğeryse

Kemalizm'in modernleşme anlayışının tek tip olduğu şeklindedir. Kemalizm'in tasavvur ettiği medeniyet ve o medeniyete ulaşma yönteminin yegâne olamayacağı, farklı modernleşmeler ve modernleşme yöntemleri de olduğu ifade edilmiştir. Kemalizm'in modernleşme tasavvurunun yetersiz kaldığı buna karşılık İslamcı-muhafazakâr kesimin toplumun derin konularında daha etkili olduğu ileri sürülmüştür. Üstelik bu eleştiriyi laik olarak kabul edilen sosyal bilimciler, örneğin Şerif Mardin gibi, desteklemiştir (Kalaycıoğlu, 2022: 81). Aynı şekilde Kemalizm'in tasavvur ettiği medeniyete ulaşma yolundaki modernleşme faaliyetleri Kemalist milliyetçiliğe aykırılıklar teşkil etmekle eleştirilmiştir. Örneğin; kılık kıyafet inkılabından sonra geleneksel Türk kadını görüntüsü ortadan kalkmaya başlamış ve kadınlar arasında ecnebiye benzemek bir iltifat olarak alınmaya başlamıştır. Kadınların özgürleşmek için batılı kıyafet normlarını kabul etmek zorunda olmadığı, geleneksel Anadolu kadınının başörtüsü takarak da özgür ve modern olabileceği ve bu durumda Kemalist laiklik anlayışının kadının özgürleşmesi önündeki en büyük engel olduğu post-Kemalist dönemin Kemalizm eleştirileri arasında olmuştur (Göle, 1991: 74). Bu dönemde Mete Tunçay'ın yayımladığı *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* adlı eseri cumhuriyetin erken dönemlerini ve demokratik vesayet tezini doğrudan eleştiren ilk akademik eser olmuştur (Esen, 2022: 364). Tunçay kitabında; Kemalist devlet seçkinlerinin, her ne kadar iyi niyetli demokratik görüşleri olsa da reformlarını ve eylemlerini fazla otoriter olmakla eleştirmiş, rejimin hiçbir muhalefete yaşam hakkı vermeyişini ise Kemalizm'in demokrasi iddiasıyla çeliştiği şeklinde eleştirmiştir. Post-Kemalistlerin Kemalizm'e yönelttiği bir diğer eleştiri ise Kemalizm'in kadınlara verdiği hakların demokratikleşme açısından sembolik düzeyde kaldığı yönündedir. Kadınların, Kemâlizm'in modernleşme projesinde bilinçli olarak araçsallaştırıldığı ve kadınlara verilen siyasi hakların pragmatik siyasi amaçlarla verildiği ifade edilmiştir (Koyuncu-Lorasdağı, 2022: 115).

Post-Kemalistlerin eleştirilerinin yöneldiği bir diğer alan ise Kemalist dış politika geleneği olmuştur. Post-Kemalist dönemde sol görüş Kemalist dış politikayı batıcı ve Amerikan emperyalizmi destekçisi olmakla eleştirirken, İslamcı görüş Kemalist dış politikanın Ortadoğu ve Müslüman ülkeleri görmezden geldiği eleştirisinde bulunmuştur. Kürt siyaseti ise Kemalist dış politikayı alt-emperyalist olduğu

gerekçesiyle eleştirmiş, liberal kesim ise fazlasıyla güvenlikçi, devletçi, sorun yaratan bir ideolojinin uzantısı olarak değerlendirmiştir (Uzgel, 2022: 158).

Post-post-Kemalist paradigma; tek parti döneminin otoriterliğini Türk siyasi hayatının belli başlı sorunlarının kaynağı olarak gören ve eleştiren post-Kemalist paradigmanın eleştirisi yani Kemalist eleştirinin eleştirisi olarak 2000'li yılların seyri içerisinde ortaya çıkmış ve post-Kemalist dönemin sonunun geldiğini savunmuştur. Temel argümanı, tek parti dönemindeki otoriter uygulamaların Kemalizm'in tamamına atfedilemeyeceği ve Kemalizm'in özünün yalnızca bu despot otoriterlik olmadığı şeklindedir. Post-post-Kemalistlerce cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan dönemde, hükümetlerin kararlarının ve politikalarının tamamının esin kaynağının Kemalizm olmadığı ileri sürülmüş, post-Kemalistlerin eleştirdiği saf Kemalizm'in yalnızca yaklaşık 27 yıllık bir süreyi (1923-1950) kapsadığı ifade edilmiştir (Kalaycıoğlu, 2022: 82). 1950 tarihinden sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin hiçbir zaman tek başına iktidar olamadığı ve bu nedenle de Kemalist politikaların tek parti dönemindeki gibi otoriterlikle uygulanmadığı ileri sürülmüştür. Post-post-Kemalistler, Kemalist olarak nitelendirilebilecek partilerin iktidarda olmadığı dönemlerde de kaydedilemeyen ilerlemenin dahi Kemalizm'e fatura edilmesine karşı çıkmıştır.

Post-Kemalistlerin, Kemalist laikliğe getirdiği farklı noktalardaki eleştiriler post-post-Kemalist dönemde ele alınmış ve örneğin kadının özgürleşmesinin önündeki en büyük engel olarak görülen Kemalist laiklik anlayışının revize edildiği 2008 yılından itibaren başörtülü kadınların kamusal alanda başörtüleriyle ne derece var olabildikleri ve özgürleşip özgürleşemedikleri sorgulanmıştır (Koyuncu-Lorasdağı, 2022: 132). Post-post-Kemalistler, Adalet ve Kalkınma partisinin özellikle 2011 yılından itibaren kadın politikalarında aile odaklı bir anlayışa sahip olmasını kamusal alanda kadını pasivize etmek olarak değerlendirmiştir. Post-post-Kemalistlere göre kadının özgürleşememesinin tek sorumlusunu Kemalist reform olarak görmek yanlış bir değerlendirme teşkil etmektedir.

Post-post-Kemalist dönemde Post-Kemalistlerin geleneksel Kemalist dış politikaya yönelttiği eleştiriler yeniden ele alınmış ve karşı eleştiriler yapılmıştır. Post-post-Kemalistler Turgut Özal dönemini ve Özal'ın dış politikasını bir diğer Kemalist dış politikayla hesaplaşma dönemi olarak değerlendirilmiştir (Uzgel, 2022: 159) Özal

döneminde gündemde olan Kemalist dış politikanın statükocu yapısı ve Kemalizm'in laiklik ilkesi nedeniyle Türkiye'nin Ortadoğu'da çekingen tutum sergilemesi ve bu nedenle İslam ülkeleriyle ilişki kuramaması, Kemalist dış politikaya yöneltilen eleştiriler arasında olmuştur. Özal döneminde başlayan bu eleştirilerin Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle eleştiriden çıkarak elverişli bir uygulama zemini bulduğunu ifade eden post-post-Kemalistler, 2001 Yılında Ahmet Davutoğlu'nun yayınladığı *Stratejik Derinlik* adlı kitabını, Kemalizm'e ve onun dış politikasına karşı yapılmış en kapsamlı post-Kemalist eleştiri olarak kabul etmiş ve kitabın içeriğini tutarlı olmamakla eleştirmiştir (Uzgel, 2022: 167). Eserde işlenen Kemalizm'in halkına yabancılaşmış bir şekilde Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin coğrafi tarihi ve kültürel olarak bağlarını kopardığı iddiasına post-post-Kemalist dönemde karşı çıkılarak Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti rejim değiştirme yanlısı olarak eleştirilmiştir.

11.3. Neo-Kemalizm

Neo-Kemalizm; 1950'li yıllardan beri Kemalizm'in laik ve milliyetçi devrimine karşı bir devrim başlatıldığına ve bu devrimin 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle zirveye ulaştığına inanan, Cumhuriyet mitingleri aracılığıyla Kuvayi Milliye ruhunu canlandırmak ve temsili bir milli mücadele örgütlemek gibi amaçları olan Kemalistlerin oluşturduğu bir Kemalizm yorumu olarak da ifade edilmiştir (Erdoğan, 2009: 584). Kemalizm'in muhafazakâr-milliyetçi şekilde yorumlanmış hali olan Atatürkçülüğü benimseyen kesimler, 12 Eylül 1980 darbesi ile devlete karşı duydukları güveni yitirmiş ve bu da Neo-Kemalist bir dalganın yayılmasına neden olmuştur. Kendisini ulusalcı olarak tanımlayan neo-Kemalist hareket, Kürt politikalarına karşı Atatürk milliyetçiliğini benimsemiş ve içerdeki düşmanı olarak gördüğü irtica ve şeriata karşı ise laikliği bir silah olarak kullanmıştır. Nitekim 28 Şubat sürecinin de ideolojisi olarak kabul edilen Neo-Kemalizm, laiklik vurgusu yoğun Atatürk milliyetçisi, hegemonik yanını ordu desteğinden alan bir sivil toplum hareketi olarak da yorumlanmıştır (Erken, 2012: 58).

Neo-Kemalizm, 12 Eylül Atatürkçülüğü sonrası ideolojik ve politik ayrışmanın yol açtığı evrede Atatürkçülüğün muhalif ve sivil bir yorum kazanması şeklinde ifade edilmiştir. 12 Eylül rejimi; otoriter bir düşünce biçimi olan Atatürkçülüğü absürt ve

bağdaşmaz bir hale getirmekle ve Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyet Gazetesi odaklı sol-Kemalizmi dışlamakla eleştirilmiştir. 80'li yılların ikinci yarısında İslamcılar, sosyalistler, Kürt milli hareketi gibi çevrelerin Kemalizm eleştirileri Kemalizm'i sıkıştırmış ve Kemalist çevreler kendilerini devletten dışlanmış olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirme ise devletten dışlandığını hisseden Kemalist çevreleri sivil bir çevrede var olma eğilimine itmiştir (Bora ve Kıvanç, 1995: 778). Cumhuriyet Gazetesi ve bilhassa gazetenin yazarları İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu önderliğinde neo-Kemalizm tutarlı bir ideoloji haline getirilmeye çalışılmıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi derneklerin kurulması, üniversitelerde Atatürkçü derneklerin faaliyete geçmesi ve Atatürkçü yayımların çıkarılması neo-Kemalist düşüncüyü desteklemiş ve İslamcı harekete karşı tepkiler artmaya başlamıştır.

1990'lı yıllar siyasi yapısı nedeniyle Kemalizm'i bir kimlik alanına itmiş ve Kemalizm yaşadığı bu krizden çıkabilmek amacıyla Cumhuriyet mitinglerini bir sivil çare olarak bulmuştur. Neo-Kemalizm'in aracı olarak gördüğü Cumhuriyet mitingleri, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına karşı Kemalist hegemonyanın yükseltilmesi ve tekrardan hatırlanması için bir tepki olarak ortaya çıkmış ve cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kemalizm'in yeniden gündeme gelebilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş, bu sebeple mitingler neo-Kemalist olarak adlandırılmıştır (Kabakçı, 2011: 108). Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi sivil toplum kuruluşları 1980'li yıllardan beri neo-Kemalizm projesine sivil destek sağlamış ve düzenledikleri Cumhuriyet mitingleri ile neo-Kemalizm'in hegemonya savaşına destek olmuşlardır (Kabakçı, 2011: 99). Neo-Kemalistlerin siyasal alandaki güç arayışı kimi zaman sert kimi zaman yumuşak güç şeklinde kendini göstermiş; 1990 yılları neo-Kemalizm'i hem Sincan'dan geçen tanklar olarak hem de Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin verdiği öğrenci bursları olarak kendisini göstermiştir (Erdoğan, 2009: 586). Neo-Kemalizm, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğünü Kemalizm'in en erken dönemlerinde belirlediği şekilde savunmaya devam etmiştir fakat Kemalizm ile neo-Kemalizm'i birbirinden ayıran en önemli öge, ulusallaşma ve anti-emperyalizm olmuştur. Resmî ideoloji olarak kabul edilen Kemalizm, globalleşme, yeni dünya düzeni gibi kavramlara karşı çıkmazken neo-Kemalistler bu kavramlara karşı çıkmıştır.

12. RESMÎ İDEOLOJİ'NİN TOPLUMSALLAŞMASI OLARAK KEMALİZM

Post-Kemalist dönemin eleştirel Kemalizm yorumunun ardından yakın tarihte, özellikle 15 Temmuz başarısız darbe girişimi sonrasında laiklik ekseninde resmî ideolojinin yeniden gündeme geldiği iddia edilmiştir. Devlete paralel bir yapı oluşturmaya çalışan dini cemaat görünümlü Fethullahçı Terör Örgütü'nün devlet kademelerine sızması ve ülkeyi bir dizi felakete sürüklemesi Kemalist laikliğin öneminin bir kez daha vurgulandığı şeklinde yorumlanmıştır (Aslan, 2018: 13). Günümüzde resmi bayramlar nezdinde Atatürk'ün sivillerce ön plana çıkarılması 15 Temmuz 2016 sonrası döneminin de bir etkisi olarak yorumlanmıştır. Bunlara ek olarak Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının özellikle ilk on yılında izlediği demokratik, hak ve özgürlük odaklı politikalarından sonra, bölgede nükseden terör olayları, iç ve dış politikadaki zorlayıcı ortam, çözüm sürecinin sona ermesi, 15 Temmuz başarısız darbe girişimi, 2015 genel seçimlerindeki siyasi kırılmalar Adalet ve Kalkınma Partisi'nin mecburi olarak daha güvenlik ve düzen odaklı politikalar izlemesine neden olmuş, 2018 yılında Milliyetçi Halk Partisi ile yapılan Cumhur ittifakı ise bu politikalara milliyetçi bir yön de eklemiştir. Bu politika değişiklikleri, her ne kadar aralarında keskin bir ideolojik ayrım söz konusu olsa da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi yöntem olarak Kemalizm'in de temeli olan devletçi-milliyetçi bir eksene kaydığı iddiasını getirmiştir.

Yakın tarihte, resmi bayramlar üzerinden resmî ideolojinin yeniden gündeme geldiği ve toplumsallaştığı yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Türkiye'de; Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un birinci maddesinde 1923 yılında cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim günü ulusal bayram olarak ilan edilmiştir. Türkiye'nin içinde ve dışında devlet adına yalnız bugün tören yapılmaktadır. Yasanın ikinci maddesinin (A) bendinde; 23 Nisan Günü Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs günü Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos günü ise Zafer Bayramı olarak ifade edilmiştir. (Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun, 1981). Bu kurucu tarihlerin yanı sıra 10 Kasım günü, Atatürk'ün ölüm yıl dönümü olması sebebiyle anma günü olarak kabul edilmiştir. Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri ve Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği gereğince ulusal ve resmi bayramlarda; Anıtkabir ziyareti,

Atatürk anıtlarına çelenk konulması, İstiklal Marşı ve bayrak çekilmesi gibi Kemalist milliyetçiliğin sembollerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ulusal ve resmi bayramların kutlanış şekli, katılım niteliği, ritüellerin uygulanma biçimi 1980'li yıllara kadar daha çok yüksek asker katılımı ve Kemalist milliyetçi sembollerin yoğun şekilde kullanımıyla gerçekleştirilirken post-Kemalist paradigmanın yükselmesi ile birlikte ulusal ve resmi bayramlardaki Kemalist milliyetçi yoğunluğun azaldığı ifade edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, 2012 yılında uygulamaya konulan ve 2019'da yeniden değişiklikler yapılan yeni Ulusal ve Resmi Bayramlar ile Mahalli Kurtuluş Günleri, Atatürk Günleri ve Tarihi Günlerde Yapılacak Tören ve Kutlamalar Yönetmeliği'nin getirdiği bir dizi değişiklikler ulusal günlerin ve resmi bayramların önemsizleştirilmesi olarak değerlendirilmiştir (Kınikoğlu, 2022: 445). Post-Kemalist dönem öncesinde yoğun Kemalist milliyetçi temalarla gerçekleştirilen resmî törenler, post-Kemalist dönemle birlikte önceki dönemlere göre daha sıradan olarak değerlendirilmiş özellikle Kemalist çevrelerce Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ile ulusal ve resmi bayramların çeşitli gerekçeler ileri sürülerek iptal edildiği veya kasıtlı olarak eskisi kadar coşkulu kutlanmadığı iddia edilmiştir (Cumhuriyet, 28.08.2020). Hükümetin bu tutumunun ise halkın ulusal bayramları bireysel şekilde sahiplenerek daha görünür kılmasına neden olduğu şeklinde yorumlar getirilmiştir. Hem bu yöndeki yorumlar hem de özellikle 1980 ve sonrasında Atatürk'ün resmî ideolojiden bağımsız bir şekilde sivilleşmesi ve sivil halk tarafından bireysel olarak desteklenmesi, ulusal bayramlar nezdinde Atatürk'ün toplumsallaştığı savını ön plana çıkarmıştır. Örneğin 29 Ekim 2023 tarihli Cumhuriyet Bayramı'nın her kesimden sivil vatandaş tarafından yoğun ilgi ile kutlanması; resmî ideolojinin günümüzde hala geçerli olmasından ziyade Atatürk'ün manevi mirasının toplumsallaştığı iddiasını gündeme getirmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde milli mücadeleyi örgütleyerek Kurtuluş Savaşı Zaferini gerçekleştiren Atatürk, hem zaferden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu hem de Türk siyasal hayatında çok büyük bir yere sahip olacak ve kendi adıyla anılacak olan Kemalizm ideolojisinin isim babası olmuştur. Atatürk hayatta olduğu süre boyunca Türk inkılabına bir ideoloji arayışında olmamış zaten bir düşünce adama olmayışı da bu durumun nedenini oluşturmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra dönemin aydınlarının Cumhuriyet rejimine bir ideoloji oluşturma konusunda girişimleri olmaya başlamış, Atatürk ise bu girişimlere müsaade etmiştir. Kemalizm ideolojisi Atatürk'ün erken vefatı nedeniyle büyük ölçüde vefatından sonra oluşturulmuştur.

Kemalizm kelimesinin ilk kullanımı Kurtuluş Savaşı yıllarında yabancı basında Mustafa Kemâl'i destekleyenler anlamına gelen 'Kemalistler' şeklinde olmuş ve daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin dördüncü büyük kurultayında ilkeleriyle açıklanarak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programını oluşturan temel unsur haline gelmiştir. Kemalizm'i kapsamlı bir ideolojiye dönüştürmek için dönemin aydınları birtakım girişimlerde bulunmuş ve bu girişimlerin önemli bir kısmını ise 1932 yılında yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi ve etrafında toplanan aydınlar oluşturmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in başyazarı ve ideoloğu olduğu Kadro Dergisi, Türk inkılabının tebliğini ve uygulamasını şiar edinmiş fakat daha sonra rejime ters düşmesi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin önüne geçmesi gibi gerekçelerle kapatılmıştır. Kemalizm'i kapsamlı bir ideoloji ile dönüştürme konusunda şüphesiz Yahudi kökenli aydın Munis Tekinalp çok büyük paya sahip olmuştur. Tekinalp, Kemalist ideolojinin ilk kaynaklarından kabul edilen *Kemalizm* adlı kitabında Kemalizm'i her yönüyle ince ince işlemiş ve Kemalizm'i daha önce bahsi geçmiş tüm görüşlerden, formüllerden ve teorilerden farklı tutarak standart kalıplarla formüle edilemeyeceğini ifade etmiştir.

Kapsamlı bir ideolojiye dönüştürülmeye çalışan Kemalizm, Fransız Devrimi başta olmak üzere Pozitivizm, Determinizm, Pragmatizm, Materyalizm, Marksizm ve Sosyalizm gibi akımlardan etkilenmiştir. Kemalizm'in en önemli fikri kaynaklarından biri de İttihatçılık olup, İttihatçılık ve Kemalizm arasında bir halef-selef ilişkisi olduğu

da ileri sürülmüştür. Kemalizm'in bir diğer en önemli kaynağı ise Ulusçuluk akımı olup Fransız Devriminin Kemalizm üzerindeki en önemli etkisi ulusçuluk akımı olmuştur. Ziya Gökalp önderliğinde şekillenen Kemalist Ulusçuluk Türkiye Cumhuriyeti resmî ideolojisinin en önemli temel taşlarından biri olmuştur.

Kemalizm ideolojisi ortaya çıktığı ilk günden günümüze kadar tüm fraksiyonlar tarafından her yönüyle tartışılan bir kavram olmuştur. Kemalizm'in bir ideoloji olup olmadığı, bir yönetim geleneği olup olmadığı, eğer ideoloji olarak kabul edilecekse demokratik olup olmadığı veya yine bir ideoloji olarak kabul edilecekse evrensel olup olmadığı, eğer Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim geleneği ise hala uygulanıp uygulanmadığı gibi konularda, geniş yelpazede tartışmalar hala sürmektedir. Cumhuriyet Dönemi düşünürlerin birçoğu Kemalizm'in siyasi bir ideoloji ve Türkiye'nin kurucu ideolojisi olduğu yönünde düşünürken azımsanmayacak bir kısmı ise Kemalizm'in bir yönetim geleneği oldu yönünde görüş beyan etmiştir. Kemalizm'in evrensel bir siyasi ideoloji olarak ileri sürülmesi, evrensel siyasal ideoloji tanımından uzak olmakla birlikte, Kemalizm'in Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm hükümetlerinin programlarında mutlaka benimsediği, Kemâlist ilke ve inkılaplardan günümüzde hala keskin bir geri dönüş yaşanmadığı gibi olgular da göz önünde bulundurulursa, Kemalizm'in Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim geleneği olduğu daha kuvvetli bir tespit olmakla beraber, yönetimdeki Kemalizm dozunun hükümeti kuran partinin/partilerin siyasi yakınlıklarına göre değişiklik gösterdiği de tespit edilmiştir.

Kemalizm'in; devlete, bireye, topluma, dine, ekonomiye, dış politikaya, modernleşmeye ve geleneğe ilişkin tutumu her bir konu için ayrı ayrı geliştirilmiş olsa da genel tutum her zaman batıya yönelik çağdaş bir anlayışla oluşturulmuştur. Siyasi otoritesi güçlü bir devlet yönetimi, yerli ve milli ekonomi, Osmanlı geleneğinden tamamen uzaklaşmış çağdaş bir Türkiye Cumhuriyeti geleneği, Osmanlı Devleti'ndeki 'kuldan' Türkiye Cumhuriyeti'nde görece daha özgür olan modern bireyin oluşturulması, çağdaş ve sorumluluk sahibi bir toplum oluşturma anlayışı, haysiyetli ve itidalli bir dış politika gütmeye ve siyasi iktidara rakip olmayacak pozitivist bir din anlayışı Kemalizm'in ulus devlet oluşturmadaki temel referansları olmuştur.

Uzun yıllar süren tek parti yönetiminden sonra 1950 yılında yapılan ilk serbest seçimde Demokrat Parti iktidara gelmiş, Cumhuriyet tarihinde ilk kez hem merkez sağ

bir parti iktidara gelmiş hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun yıllar süren tek parti diktatörlüğü yıkılmıştır. Demokrat Parti iktidarı zamanında Kemalizm kendi içerisinde sağ ve sol gruplara bölünmüş; sol Kemalist grup aşırı ve katı Kemalizm'i oluştururken, sağ grup ise Kemalizm'i daha çok kendi görüşlerine bir dayanak oluşturmak amacıyla yorumlamıştır. Kadro hareketi, yön hareketi ve Milli Demokratik Devrimciler Derneği gibi grupların çalışmaları ile oluşan sol Kemalizm, Kemalist ideolojinin cumhuriyetin erken dönemlerindeki halini benimseyerek Kemalizm'in en katı, değişmez, sık yorumunu oluşturmuştur. Alparslan Türkeş önderliğindeki milliyetçi sağ ise Atatürk ilke ve inkılaplarını büyük ölçüde benimsemiş fakat Kemalizm öğretilerini bir bütün olarak sürdürmemiştir.

Sağ ve sol Kemalizm'den öte Post-Kemalizm, Neo-Kemalizm, 12 Eylül Atatürkçülüğü gibi Kemalizm yorumları da var olmuş ve bu da Kemalizm tartışmalarının her dönemde güncellenerek var olacağının en büyük göstergelerinden biri olmuştur

Araştırmaya ilişkin ilk soru olan: 'Türkiye' de merkez sol ve merkez sağ Kemalizm paydasında buluşabilir mi?' sorusuna olumlu cevap vermek mümkündür. Sağ ve sol Kemalistlerin ortak yönü; Atatürk Atatürk'ün hatırasına saygısızlık yapmadan ve yapılmasına da müsaade etmeden kendi politikalarını izlemek ve Atatürk milliyetçiliğini yaşamak ve yaşatmak olmuştur. İki grup her ne kadar Kemalizm'in farklı ilkelerini ön plana çıkarsa da Atatürk milliyetçiliği ve Atatürk'ün manevi mirasını koruma konusunda ortak bir paydada buluşabilmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan: 'Sağ ve sol Kemalistler birbirlerini hangi noktalarda eleştirmektedir?' sorusuna ise çalışmada elde edilen bulgular ışığında; iki grubu birbirinden ayıran en önemli ögenin sağ Kemalizm'deki muhafazakâr Kemalist yorumun sol Kemalizm'de yer almaması ve doğrultuda dini referansları benimsemeyen sol Kemalistlerin, sağ Kemalistleri çoğu zaman Atatürk ilke ve inkılaplarından olan laikliğe aykırı davranmakla eleştirmesi cevabı verilebilir. Sol Kemalistler, sağ Kemalistleri politika oluştururken Kemalizm'in Pozitivist hassasiyetlerini gözetmemekle eleştirmiştir. Sağ Kemalistler ise, bireyin devlet tarafından sınırlandırılması, devletin özel girişimlere müdahale etmesi, kişisel hak ve özgürlükleri

devletin gerekli gördüğü yerde ve dozda sınırlandırılabilceğı gibi, sol Kemalistlerin desteklediğı konulara eleştiri getirmiştir.

Araştırmanın üçüncü sorusu olan: ‘Türkiye’de merkez sağ ve merkez sol Kemâlizm kalkını altında kendi görüşlerini meşrulaştırabilmiş midir?’ sorusuna ise; sağ grupta da sol grupta da Atatürk’ü ve devrimini sahiplenme, Kemalizm ilkelerini kendi siyasi menfaatlerine göre yorumlama eylemi var olmuş ve bu doğrultuda gruplar kendi görüşlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır yanıtı verilebilir.

Araştırmanın dördüncü sorusu olan: ‘Sağ Kemalizm içerisinde bir İslâmcı Kemalizm tanımlaması yapılabilir mi?’ sorusunun cevabı, araştırmanın bulguları doğrultusunda olumsuz nitelikte olmuştur. Kemalizm’in en düşük dozlu yorumu, merkez sağ Kemalist gruba ait olmuş, merkez sağ Kemalistler yalnızca Atatürk’e atıf yaparak ve zaman zaman söylemlerinde yer vererek Kemalizm’i yorumlamıştır. Kemalizm’in felsefî altyapısı özellikle de Pozitivist bakış açısı, yalnızca İslâmcı bir yoruma sahip olamamasına değil, herhangi bir dine ait yoruma da sahip olamamasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F., (1995), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınları: Ankara.
- Akçura, Y., (1976), Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Akşin, S., (1997), Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi: 1789-1980, II. Cilt, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık: İstanbul.
- Akyol, T., (2008), Ama Hangi Atatürk, Doğan Kitap: İstanbul.
- Albayrak, M., “Kemalizm’in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2010, (77), ss. 307-343.
- Alkan, M. Ö. (2006) ‘Resmî İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, C. I, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Alp, T., (1936), Kemalizm, Cumhuriyet Matbaası: İstanbul.
- Alpkaya, F., (2009) “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Althusser, L., (2002), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Altınkaş, E., ‘Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri’ *CTAD*, 2011, (14), ss. 114-132.
- Altun, F., (2004), Kemalist bir modernleşme yorumu olarak: Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (3), 551-575.
- Altunoğlu M., “Proto-Kemalist Bir Hareket Olarak İttihatçılık”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2021, (61), ss. 116-144.
- Aslan, A. (2018). Post-Kemalist Türkiye’de siyaset. AK Parti’nin 15 Yılı: Siyaset.
- Aslan, T., “İttihâd-ı Osmani ’den Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne” *Bilig*, 2008, (47), ss.79-120.
- Atatürk, M. K. (1997), Söylev ve Demeçler Cilt I-III, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.

- Atatürk, M. K., (1952), Söylev ve Demeçler Cilt: II. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- Atatürk, M. K. (1961), Söylev ve Demeçler Cilt: III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: Ankara.
- Atatürk, M. K., (1963), Nutuk, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Atatürk, M. K., (1970), Nutuk Cilt: I (1919-1920), Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Atatürk, M. K., (1969), Nutuk Cilt: II (1920-1927), Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.
- Ateş, T., (1923), 'Kemalist Türkiye Dünya İçin Güvencedir', *Aydınlanma Dergisi*, 20(20), ss. 3-4.
- Avcıoğlu, D., (1976), Türkiye'nin Düzeni: Dün, Bugün, Yarın, Tekin Yayınevi: İstanbul.
- Aydemir Ş S., (2020), Tek Adam-3, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Aydemir, Ş. S., (1932) İnkılap ve Kadro, İstanbul Milliyet Matbaası: Ankara.
- Aydın, M., (1999), "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, 35(4), ss.170.
- Aydın, S., 'Milli Demokratik Devrim'den Ulusal Sol'a Türk Solunda Özgücü Eğilim', *Toplum ve Bilim*, 1998, (78), ss. 59-91.
- Aykut, Ş. (1936), Kamalizm: CHP Partisi Programının İzahı, Muallim Ahmet Halit Kitabevi: İstanbul.
- Aytürk, İ., (2015), 'Post-post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken', *Birikim Dergisi* (319), ss. 34-48.
- Babaoğlu, R., (2012), "Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Süreci", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 11(22), ss. 89.
- Başkaya, F., (2007), Reel Atatürkçülük, Maki Basın Yayın: Ankara.
- Başkaya, F., (2009), Paradigmanın İflası: Resmî İdeolojinin Eleştirisine Giriş, Yordam Kitap: İstanbul.
- Bayar, C., (1999), Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.

- Belge, M. (2009) 'Mustafa Kemal ve Kemalizm', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Belge, B. A., "Çökmekte Olan Cihan Nizamı", *Kadro Dergisi*, 1932, (1), ss. 21-27.
- Beriş, H. E., (2004) 'Kemalist Devrimden Muhafazakâr Kemalizm'e', *Liberal Düşünce Dergisi*, (34), ss. 49-58.
- Berkes, N. (1997), İki yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz? Yenigün Haber Ajansı Baskı ve Yayıncılık: İstanbul.
- Berkes, N. (2002), Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.
- Bilgin, O., (2018) 'Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi: Hegemonya, Asimilasyon, Mücadele' *Akademik Hassasiyetler*, 5(10), ss. 331-360.
- Bora T. & Taşkın, Y., (2009) 'Sağ Kemalizm', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bora, T. & Kıvanç, Ü., (1995), "Yeni Atatürkçülük", *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.13, s. 777-780.
- Bora, T., (1998), Türk Sağının Üç Hali, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Bora, T., (2017), Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Boratav, K., (1974), 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Brosius, B., (2015), Tarihin Yapıları: Tarihsel Materyalizme Giriş, Yordam Kitap: İstanbul.
- Cesur, A., (2018), 'Tarihsel Süreklilik Bağlamında Resmî İdeoloji Olarak Kemalizm'in Entelektüel Temelleri' *Journal Of International Social Research*, 11(55), ss. 249-258.
- Çeçen, A. (2009), 100 Soruda Kemalizm: Başlangıcından Günümüze, Kilit Yayınları: Ankara.
- Çelik, N. B. (2001), 'Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çitak, Z., (2022), 'Post-Kemalizm ve Laiklik: Bir Eleştiriyi Yeniden Düşünmek' *Post-Post-Kemalizm*, ed. İlker Aytürk vd., İletişim Yayınları: İstanbul.

- Çulhaoğlu, M. (2002), Bir Mirasın Güncelliği: Tarih, Türkiye, Sosyalizm. Yazı-Görüntü-Ses Yayınları, İstanbul.
- Çulhaoğlu, M., (1999), İdeolojiler Alanı ve Türkiye Örneği, Öteki Yayınevi: Ankara.
- Demirci, F., "Kadro Hareketi ve Kadrocular", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, (15), ss. 35-53.
- Dirlikyapan, M. D., 'Kadro Hareketi ve Bir Kadro Kitabı Olarak Ankara', *Erdem Dergisi*, 2014, (66), ss. 53-70.
- Durdu, Z., 'Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Siyasal Kültürün Monist İnşası ve Siyasal Sonuçları', *Sosyoloji Dergisi*, 2009 (20), ss. 42-60.
- Durna, T., (2009), Kemalist Modernleşme ve Seçkincilik, Dipnot Yayınları: Ankara.
- Eagleton, T., (1991), İdeoloji, çev. Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Engels F., Marx, K., (1976). Alman İdeolojisi, çev. Selahattin Hilav, Sol Yayınları: Ankara.
- Erdoğan, N., (2009) 'Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya', *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Erken, B., (2016) Türkiye'de Merkez Sağ İdeolojisini Siyasi Hareket Üzerinden Temellendirme Denemesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), ss. 192-222.
- Erken, B. (2012). Merkez Sağ İdeolojisi Çerçevesinde Süleyman Demirel ve Askerî Müdahaleler. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), ss. 31-62.
- Eroğul, C., (2019), Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi, Yordam Kitap: İstanbul.
- Eryılmaz, B., (2004), Bürokrasi ve Siyaset, Umuttepe Yayınları: İstanbul.
- Esen, B., (2022), 'Post-Kemalizm'in Vesayet Eleştirisi: AKP Rejiminin Resmi Tezi', *Post-Post-Kemalizm*, ed. İlker Aytürk vd., İletişim Yayınları: İstanbul.
- Giritli, İ., (1988), Atatürkçülük İdeolojisi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: Ankara
- Göle, N., (1991), Modern ve Mahrem, Metis Yayınları: İstanbul.

- Gölsunar, E. (2015), Jakobenizm ve Kemalizm: Eleştirel Bir Karşılaştırma, Yordam Kitap: İstanbul.
- Hanioğlu, M. Ş. (2013) 'Kemalizm'in Tarihi Kökenleri', *Türkiye'de Demokrasi, İslâm ve Laiklik*, çev. Hande Tatoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Hanioğlu, M. Ş., (2011), Atatürk An Intellectual Biography, Princeton University Press: Princeton.
- Heper, M. (2006), Türkiye'de Devlet Geleneği, Doğu-Batı Yayınları: Ankara
- Heper, M., (2000) 'Atatürk'te Devlet Düşüncesi', Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, ed. Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınevi: İstanbul.
- Heyd, U., (1979), Türk Ulusçuluğunun Temelleri, çev. K. Günay, Kültür Bakanlığı Yayınları: Ankara.
- Heywood, A., (2013), Siyasal İdeolojiler, çev. Ş. Akın, A. K. Bayram vd., Adres Yayınları: Ankara
- Hülür, H., vd., 'İmparatorluktan Cumhuriyete Siyasal Bütünlük ve Ulusalcılık Söylemi' *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2007, (22), ss. 311-335.
- Hür, A., (2013), Kemalist Devrimler ve İsyanlar: Öteki Tarih-3, Profil Yayınları: İstanbul.
- İlknur, M. 'Ya çeşitli bahanelerle iptal ettiler ya da içini boşaltarak Cumhuriyet ve Atatürk'le hesaplaşma yolunu seçtiler' *Cumhuriyet*, (28.08.2020). https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ya-cesitli-bahanelerle-iptal-ettiler-ya-da-icini-bosaltarak-cumhuriyet-ve-ataturkle-hesaplasma-yolunu-sectiler-1761614#google_vignette
- İnalcık, H., (2016), Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- İnalcık, H., (2016), Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yayınları: İstanbul.
- İnan, A., (1970), Tarihten Bugüne, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnan, A., (2010), Medeni Bilgiler/Türk Milletinin El kitabı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları: İstanbul.

- İnan, S., 'Atatürkçülük (Kemalizm) ve İdeoloji', *Liberal Düşünce Dergisi*, 2004, (36), ss. 109-116.
- Kabakçı, G. (2011), Neo-Kemalist Bir Hareket: Cumhuriyet Mitingleri. *Selçuk İletişim Dergisi*, 2011, (1), ss. 96-112.
- Kahraman, H. B., (1993), Yeni Bir Sosyal Demokrasi İçin, İmge Yayınevi: Ankara.
- Kalaycıoğlu, E., (2022). 'Kemalizm ve Post-Kemalizm Ayrışmasında Türkiye'de Siyaset Bilimi', *Post-Post-Kemalizm*, ed. İlker Aytürk vd., İletişim Yayınları: İstanbul.
- Kanberoğlu, N. A., (2012), 'Fransız İhtilali'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Ulusçuluk Akımı' *International Journal of Social Science*, 2012, (5), ss. 287-302.
- Karadağ, A. (2023), '12 Eylül: Antidemokratik Bir Restorasyon Girişimi', *Türk Demokrasisinin Dönüm Noktaları*, ed. Ahmet Karadağ vd., Ekin Basım Yayın Dağıtım: Bursa.
- Karal, E. H., (1991), Atatürk'ten Düşünceler, Çağdaş Yayınları: İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K., (1984), Zoraki Diplomat, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Karpat, K. H. (2019), Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012), Timaş Yayınları: İstanbul.
- Kazancıgil, A., (2000) 'Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm', Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, ed. Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınevi: İstanbul.
- Kılınç, R., 'İdeoloji ve dış politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) Dış Politikaların Karşılaştırmalı Bir Analizi', *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2016, 13(52), ss. 67-88.
- Kımkıoğlu, C. N. (2022). 'Yeni Türkiye'de Ulusal Günlerin Reklam Filmlerinde Hatırlanması: Gündelik Milliyetçiliğin Görüntüleri' *Moment Dergi*, 9(2), ss. 438-464.
- Kışlalı, A. T. (2001), Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, 7. Baskı, İmge Kitabevi: Ankara.
- Kışlalı, A. T., (1993), Atatürk'e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği, İmge Kitabevi, Ankara.

- Kili, S. (1998), Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık: İstanbul.
- Koçak, C., (1987) ‘Siyasal Tarih 1923-1950’, Türkiye Tarihi IV: Çağdaş Türkiye, 1908-1980, Cem Yayınevi: İzmir.
- Kongar, E. (2006), 21. Yüzyılda Türkiye: 2000li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Köker, L. (2009) ‘Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi’, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, C. II, ed. T. Bora ve M. Gültekingil, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Köker, L., (2007), Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Kreiser, K., (2010), Atatürk: Bir Biyografi, çeviri: Dilek Zaptçioğlu, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Kuruç, B., (2009), ‘Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler’, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kuzu, B., (1992), ‘Demokrasi-resmî ideoloji-sivil toplum’ *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(01), ss. 335-369.
- Mardin, Ş. (1990), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş., (1995), İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Margulies, R., (2020), ‘AKP ve Kemalizm’, *Altüst Dergisi*, 2020, (6), ss. 134-139.
- Nişanyan, S. (2013), Yanlış Cumhuriyet, Propaganda Yayınları: İstanbul.
- Ocak, A. Y., (2013). Türkler, Türkiye ve İslam, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Oran, B. (1988), Atatürk Milliyetçiliği: Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Dost Kitabevi: Ankara.
- Oran, B., (2001), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1•1919-1980), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Orhan, O. R. S., (2013), Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti. *Atatürk Yolu Dergisi*, 13(51), ss. 679-716.

- Orhan, Ö., ‘Türkiye’de Rousseau Algısına Eleştirel Bir Bakış: Atatürk Rousseau’dan Etkilenmiş Miydi? *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, (17), ss. 215-236.
- Osmanbaşoğlu, G. K., (2017), ‘Kemalizm’in Üç Yorumu: Katı, Sıvı ve Gaz Kemalizmler’, *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 7(2), ss. 233-255.
- Örnek, C., (2016) Türkiye’de Resmî İdeoloji Eleştirisinin Sorunları, *Praksis Dergisi*, (40) ss. 185-217.
- Özden, M., (2005), Atatürk Döneminde Kemalist Metinler: Arafta Bir Kemalizm: Tekin Alp ve Kemalizm, *Bilig*, (34), ss. 45-81.
- Parla, T. (2009), Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, Deniz Yayınları: İstanbul.
- Parla, T., (1992) ‘Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Oku’, Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, C. III, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Parla, T., (1993), Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Peker, R., (1933) " Ülkü Niçin Çıkıyor?" *Ülkü Dergisi*, (1), ss: 1-2.
- Pustu, Y. (2007), ‘Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler’ *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 197-214.
- Safa, P., (2010), Türk İnkılabına Bakışlar, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara.
- Savran, S., (2022), Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, C. I, 1908-1980, Yordam Kitap: İstanbul.
- Sunar, L.,’ Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizm’in Oluşumu Bağlamında Bir Analiz’, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, (3), ss. 511-526.
- Şimşir, B., (1979), İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III (1919-1938), Türk Tarih Kurumu: Ankara.

- Taşkın, Y., (2009) ‘12 Eylül Atatürkçülüğü ya da Bir Kemalist Restorasyon Teşebbüsü Olarak 12 Eylül’, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Tevetoğlu, F., (1976), Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler, Ayyıldız Matbaası: Ankara.
- Timur, T. (2013), Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi: Ankara.
- Turan, Ş., (1982), Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara.
- Türkeş, M., (1999), Kadro Hareketi, Ulusçu Sol Bir Akım, İmge Kitabevi: Ankara.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (1937), c.16, Devre V.
- Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun (1981, 19 Mart). Resmi Gazete (Sayı: 17284)
- Uyar, H. (2009), “Mahmut Esat Bozkurt”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm, C. II, ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Uzgel, İ., (2022), ‘Dış Politikada Post-Kemalizm: Bir Çöküşün Hikayesi’, *Post-Post-Kemalizm*, ed. İlker Aytürk vd., İletişim Yayınları: İstanbul.
- Uzun, H., ‘Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları’, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2010, 9 (20), ss. 233-271.
- Ülken, H. Z. (1992), Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları: İstanbul.
- Van Dijk, T. A. (2019), İdeoloji: Multidisipliner Bir Yaklaşım, Hece Yayınları ve Dergileri: Ankara.
- Varlı, A., vd., “II. Meşrutiyet’ten Erken Cumhuriyet’e Milli İktisadın Sürekliliği ve İzmir İktisat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2010, (9), ss. 127-142.
- Yaltırak, C., ‘Kemalizm Ne Zaman ve Kimler Tarafından Yazıldı? Atatürkçülük Kimler Tarafından İcat Edildi? Kemalizm Düşmanlığının Çeşitleri’, *Aydınlanma Dergisi*, 1923, (51), ss. 5-13.

- Yayla, A. (2015), *Kemalizm: Liberal Açıdan Bir Tahlil*, Liberte Yayınları: Ankara.
- Yeğen, M., (2009) ‘Kemalizm ve Hegemonya’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Yeşilkaya, G. N., (2009), “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Yıldız, A., (2009), “Kemalist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Yılmaz, O. A., ‘Sol-Kemalizm’in Tasfiyesi: 12 Eylül’ün Atatürkçülüğü ve Kökenleri’, *Atatürk Yolu Dergisi*, 2022, (70), ss. 473-485.
- Zürcher, E. J. (1992), *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları: İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2005), *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nükhet Salihoğlu, 3. Baskı, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Zürcher, E. J., (1993), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Zürcher, E. J., (2001), “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, C. II, ed. Ahmet İnsel, İletişim Yayınları: İstanbul.